

Sopronban a családi házak építése a külterületek kialakulását mozdította elő (pl. Lőverek), de igény mutatkozott a város belterületeinek fejlesztésére is. Ennek egyik módját az öröklakásos társasházakban látták. Támogató légkör övezte Hárs ötletét, hogy az Erzsébet utca még ki nem használt része a pénzügyigazgatóság mellett ilyen formán hasznosuljon. 1930 őszén az előkészületek és a tárgyalások megindultak, az illetékes tényezőknél pedig pártolásra találtak. A városházán Schindler András polgármester-helyettes szorgalmazta a társasházépítésre folyósítandó kölcsönök felvételét, bátorítva a soproni lakosokat az addig ismeretlen vállalkozásra. Szerencsés gondolatnak tartotta a közvélemény is a fölvetett ötletet, hogy az Erzsébet utca még ki nem használt része társasházépítés céljából hasznosuljon.

A társasház megépítésére azért látszott kiválóan alkalmasnak a telek, mert rövidebbik frontja nyugatra, hosszabbik frontja délre nézett, tehát legnagyobbként déli fekvésű lakásokat lehetett kialakítani. Hárs György első vázlatterve szerint az egész épülettömbben 25 lakás létesült volna, mégpedig úgy, hogy az Erzsébet utca felőli földszint üzletek céljaira hasznosult.

Török Balázs: Az első soproni társasház

Ára: 1000,-Ft

2025. negyedik szám

Soproni Szemle

2025. negyedik szám

Hetvenkilencedik évfolyam

A Soproni Városszépítő Egyesület
helytörténeti folyóirata

Soproni Szemle. A Soproni Városszépítő Egyesület helytörténeti folyóirata.

Alapította Heimler Károly.

Megjelenteti a Soproni Szemle Alapítvány

Sopron Megyei Jogú Város támogatásával.

Felelős kiadó Dr. Bartha Dénes.

Megjelenik évente 4 alkalommal.

SZERKESZTŐSÉG

Bolodár Zoltán, Dominkovits Péter, Jankó Ferenc, Kelemen István,

Kiss Melinda technikai szerkesztő, Németh Ildikó, Sági Éva,

Szende Katalin felelős szerkesztő, Tóth Imre, Turbuly Éva

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

Csekő Ernő, Fiziker Róbert, Gömöri János, Józán Tibor,

Kücsán József, Veöreös András, Winkler Barnabás

A Soproni Szemle Alapítvány székhelye: 9400 Sopron, Új utca 4.

Előfizethető bármely hírlapkézbesítő postahivatalnál, interneten <https://eshop.posta.hu> weboldalon, a Magyar Posta Hírlapelőfizetési és Elektronikus Postaigazgatóság (HELP) Irodájában (1900 Budapest, Lehel út 10/a), valamint az egyesületi díjjal kombinálva a Soproni Városszépítő Egyesületnél (9400 Sopron, Új u. 4.) 6500 Ft-ért, nyugdíjasoknak és diákoknak

5000 Ft-ért. Előfizetési díj egy évre 4000 Ft, egyes szám ára 1000 Ft.

Régebbi évfolyamok és példányok (1956-tól) a Soproni Egyetem Növénytani Tanszékén (Sopron, Bajcsy-Zsilinszky u. 4. főépület, magaspöldszint) kaphatók.

A 10404058-40510307-00000000 bankszámlaszámra történő befizetéssel támogathatja a Soproni Szemle Alapítványt. Köszönettel fogadunk minden támogatást.

Nyomdai munka: Foreno Nonprofit Kft. 9400 Sopron, Fraknói u. 22.

Felelős vezető: Major Lajos ügyvezető igazgató

HU ISSN 0133 – 0748

KÉRELEM A SOPRONI SZEMLE SZERZŐIHEZ

KÉZIRAT LEADÁSA

- A kéziratot számítógépen elkészítve szövegfájlban (lehetőleg Word formátumban) kérjük benyújtani.
- A leadásra szánt anyag tartalmazza a szövegfájlt, a képfájlokat megfelelő sorrendben számozva képjegyzékkel, valamint az illusztrációkat is magába foglaló szövegváltozatot Word vagy PDF formátumban.
- A szöveget illetve a címeket ne tipografizálják, valamint ne használják a technikai kellékeket (pl. élőfej, oldalszám, könyvjelző stb.). A technikai szerkesztőnek szóló megjegyzéseket a kísérőlevélben vagy az illusztrált szövegfájlban kérjük feltüntetni.
- A kéziratban az évszázadokat – idézetek, tanulmány- és könyvcímek stb. eredeti előfordulásának kivételével – arab számmal tüntessék fel.
- A forrásmegjelölésnél pontos levéltári, kéziratári és bibliográfiai adatokat kérünk.
- A szerkesztői felkérés vagy egyeztetés nélkül leadott kéziratok megjelentetésére a szerkesztőség nem vállal kötelezettséget.
- A folyóiratban megjelenő anyagok két lektor szakvéleménye alapján kerülhetnek közlésre. A szerkesztőség fenntartja a szöveggondozás jogát.

ILLUSZTRÁCIÓK

- A fotók és rajzok tónusosak, jól láthatóak legyenek. Digitális képek esetén JPG vagy TIFF fájlokat kérünk legalább 300 DPI felbontásban. A Word szövegfájlba illesztett illusztrációk nem alkalmasak a technikai szerkesztésre.
- A sorszámmal ellátott illusztrációkhoz kérjük, egy külön fájlban mellékeljék a képjegyzéket.

HIVATKOZÁSOK ELKÉSZÍTÉSE

Hivatkozás a kiadvány egészére:

- Szerző (-k): Cím. Kiad. száma. Köt. száma. Megjelenés helye, éve. (Sorozat címe, kötet száma)
- A háromnál több szerző által írt mű címe. Szerk.: Neve. Kiad. száma. Köt. száma. Megjelenés helye, éve. (Sorozat címe, kötet száma)
- A szerzők nevét dőlt betűvel kérjük feltüntetni

Hivatkozás a kiadvány egy részére:

- A tanulmány szerzője (szerzői): A tanulmány címe. In: A tanulmánykötet szerzője:
- A tanulmánykötet címe. Kiad. száma. Köt. száma. Megjelenés helye, éve. (sorozat címe, kötet száma)
- A tanulmány szerzője (szerzői): A tanulmány címe. In: A tanulmánykötet címe. Szerk.: Neve. Kiad. száma. Köt. száma. Megjelenés helye, éve. (Sorozat címe kötet száma)
- A folyóiratcikk szerzője: A cikk címe, Évfolyam arab számmal. (Év) sz.[=szám] Hivatkozott hely p. (vagy terjedelem -tól -ig p.)
- A jegyzetekben alkalmazott rövidítések: Bp., köt., bőv., jav., átdolg., kiad., s. a. r., vö., uő., uo., i. m., l. [=lásd], jz. vagy jegyz.

SZERZŐI TISZTELETPÉLDÁNY

- Minden szerző cikkenként tiszteletpéldányt kap.
- Különnyomatok készíttetését a Szerkesztőség nem tudja vállalni, hanem PDF fájlt küld a megjelent közleményről.
- A honorárium kifizetése miatt kérjük, szíveskedjenek megadni a pontos címet, bankszámlaszámot, a kezelő pénzügyi intézet pontos címét és pénzforgalmi jelzőszámát.
- Sajnálattal közöljük, hogy 5000 Ft alatt honoráriumot fizetni nem tudunk, helyette plusz tiszteletpéldányt küldünk.

Soproni Szemle

2025. negyedik szám

hetvenkilencedik évfolyam

TARTALOMJEGYZÉK

ÉPÍTÉSZET, ANYAGI KULTÚRA, GAZDASÁG

RAKONCZAY RITA: A soproni Storno-gyűjtemény apostolos kályhája	329
KELEMEN DÁVID: Az Otocska család gazdasági tevékenysége Sopron várme- gyében, különös tekintettel a kövesdi bér gazdaságra	358
TÖRÖK BALÁZS: Az első társasház Sopronban	372

MŰHELY

VEÖREÖS ANDRÁS: $Mg(NO_3)_2 + CaSO_4 + NaCl + H_2O$. Épületfizikai kísérlet a Kolostor utca 13. számú ház pincéjében	391
--	-----

SOPRONI ARCOK

SZARKA LÁSZLÓ: 125 éve született Tárczy-Hornoch Antal (Oroszvár, 1900. október 13. – Sopron, 1986. január 17.)	399
ILLÉSFALVI PÉTER: Egy soproni honvéd viszontagságai. Róka Béla főtörzsőr- mester életútja az első világháborútól az emigrációig	404

SOPRONI KÖNYVESPOLC

SZENDE KATALIN: †Házi Jenő – Nemes Gábor: A győri székeskáptalan jegyző- könyve 1496–1528. Győr – Budapest, 2025.	420
PILIKTA LÁSZLÓ: Győr története 2. 1447-től 1743-ig. Szerk. Horváth József. Győr, 2025.	425
JANKÓ FERENC: Törő László Dávid: Történetírás határhelyzetben, Budapest, 2024.	428
FIZIKER RÓBERT: Varga Jenő: Megemlékezés a „Zur Verbrüderung”, majd „Széchenyi” szabadkőműves páholy testvéreiről. Sopron, 2025.	430
HORVÁTH N. ZSOLT: Hannes Grandits – Ibolya Murber – Katharina Tyran (eds): The Disputed Austro-Hungarian Border: Agendas, Actors, and Practices in Western Hungary/Burgenland after World War I. New York – London, 2025.	433

A soproni Storno-gyűjtemény apostolos kályhája¹ (1–2. kép) mintegy 83 évvel ezelőtt, Storno Miksa tollából szerepelt elsőként és azóta is utoljára a *Soproni Szemle* hasábjain.² Most, az elmúlt évtizedek történéseit is vizsgálva megkíséreltem bemutatni egy rég elfeledt kályha életét – az elkészítésétől egészen a Storno kiállításba való bekerüléséig.

A történeti Magyar Királyság területén nem gyakori, hogy egy ma is álló kályhával találkozzunk múzeumi gyűjteményben; főleg nem a 17. századból. Összesen csupán kilenc kályha ismert a Kárpát-medencéből, amelyek a legrégebbi, szinte teljes egészében fennmaradt fűtőberendezéseinkhez sorolhatók. Ezek közül talán a négy fajanszkályhával foglalkozott eddig legtöbbet a magyarországi kutatás: a lipcsei kályha (ma a MNM gyűjteménye),³ a besztercebányai kályha (IMM gyűjteménye),⁴ valamint Krasznahorka és Bajmóc váraiban további egy-egy kályha.⁵ Vöröskő várában további három zöldmázás, Bajmócon egy barna (lila) mázás kályha sorolható ehhez a korszakhoz.⁶ A kilencedik 17. századra tehető kályha pedig egy méltánytalanul elfeledett darab, amely a soproni Fő téren álló Storno-házban, a Storno-család gyűjteményében található.⁷

Annak ellenére, hogy – például a német nyelvterületekkel ellentétben – nálunk igen kis számban maradtak fenn eredeti (vagy többé-kevésbé) eredeti állapotban 17. századi kályhák – ennél korábbiak pedig egyáltalán nem ismertek, ezeknek a kályháknak sem szentelt túl sok figyelmet a kutatás. Megelégedtek annyival, hogy az egyes kályhákat stíluskritikai alapon a kályhák fejlődéstörténetébe illesszék, de pontosabban nem vizsgál-

¹ A gyűjteményben több kályha is helyet kapott. Jelen tanulmány azonban csak az apostolos kályhával foglalkozik, mivel ez keltezhető a legkorábbra, illetve ez tartalmazza a legtöbb eredeti kályhacsempét.

² *Storno Miksa*: A Storno-család magángyűjteménye. Soproni Szemle 6/3 (1942), 194.

³ *H. Kolba Judit* (szerk.): A Magyar Nemzeti Múzeum történeti kiállításának vezetője 2. Az államalapítástól a török kiűzésig. Budapest, 2005, 75; *Ridovics Anna*: A habán kerámia a 17. században. In: Mátyás király öröksége. Késő reneszánsz művészet Magyarországon (16–17. század), szerk. Mikó Árpád – Verő Mária – Jávor Anna. Budapest, 2008, 90.

⁴ *Radányi Diána – Réti László*: A habánok kerámiaművészete. Budapest, 2011, 259.

⁵ Összefoglalóan lásd: *Rakonczay, Rita*: „Habaner” Ofenkacheln auf der Burg Čabrad. Dissertationes Archaeologicae Ser. 3. No.7. (2019), 233.

⁶ *Daniel Hupko*: Habánske kachľové pece z hradu Červený Kameň. História 50 (2013) 79, 76.

⁷ *Askercz Éva*: Sopron. Storno-gyűjtemény. Tájak – Korok – Múzeumok Kiskönyvtára 276. Budapest, 1987, 11.

1–2. kép. A Storno-gyűjtemény apostolos kályhája, A és B oldal. (Fotó: Rakoncay Rita)

ták őket. Ezek közül is kiemelkedik a soproni apostolos kályha, amely talán a leginkább elfeledett darab, sajnálatosan sosem került igazán a kályhakutatás előterébe vagy egyáltalán figyelmébe. Néhány 20. század közepi közlést leszámítva, sosem publikálták. Először Storno Miksa 1942-ben a *Soproni Szemlében* említette,⁸ majd pedig Storno Pál 1962-ben a gyűjtemény teljes áttekintésével együtt publikálta.⁹ 1987-ben Askercz Éva szerzőségében jelent meg egy összefoglalás a gyűjtemény tárgyairól és berendezéseiről a *Tájak – Korok – Múzeumok Kiskönyvtára* sorozatban.¹⁰ Legutóbb pedig Nemes András művészettörténész említette egy 2019-es blogbejegyzésben a Soproni Múzeum oldalán.¹¹ De ezek a publikációk leginkább a gyűjtemény jellegével és történetével foglalkoztak, s kevésbé az említett kályha és értelmezése került előtérbe. Jómagam a doktori disszertáció elkészítésének keretében vizsgáltam a kályhát, s német nyelven publikáltam egy összefoglalást az

⁸ Storno: A Storno család, 194.

⁹ Storno Pál: A soproni Storno-ház. Budapest, 1962, 21.

¹⁰ Askercz: Sopron, 1987, 11.

¹¹ Nemes András: Egy kályha kalandjai. 2019. <https://sopronimuzeum.hu/magazin-olvas/egy-kalyha-kalandjai> (2025. 11. 25.)

álló kályhák vizsgálatának módszertani megközelítéséről az apostolos kályha példáján keresztül.¹² Jelen tanulmányban a kályha életútját igyekszem bemutatni. Ez, a forrásadottságoktól függően, az elmúlt 100–150 évet nézve egészen nagy pontossággal elvégezhető. A kályha keletkezésének és származásának története azonban a múlt homályába vész, így e korai időszak rekonstrukciója csak a régészeti-művészettörténeti kályhakutatás módszereinek a segítségével – a párhuzamok felkutatásával és a lehetséges műhelykapcsolatok feltérképezésével – lehetséges.

Módszertani kérdések

A kályhakutatás általában a gyűjteményekben megőrződött vagy régészeti ásatások során előkerült egyes csempedarabokat vizsgálja, s viszonylag tanácstalan a fentiekben bemutatott, álló kályhák kutatásában. Teljes kályhák esetében nem vizsgálják az egyes csempetípusokat, legalábbis nem minden egyes darabot, illetve a kályhák metrikus adatait sem: hány csempéből áll, milyen magas, milyen széles, és így tovább. A disszertáció keretében kidolgozott módszertannal a teljes kályha szisztematikus vizsgálata történik meg. A módszert leginkább az épülettörténeti falkutatásokhoz lehetne hasonlítani: minden olyan elem – ez esetben kályhacsempe – eltérő színnel szerepel a felmérési rajzon, amely nem eredeti vagy a (feltételezett) eredeti állapottól eltér. Így természetesen a kályha minden oldaláról kapunk egy kiterített rajzot, amelyen szerepel a csempék kályhán belüli eloszlása is: melyik sorban, hány kályhacsempe sorakozik, hány darab tűnik fel egy típusból, hol találhatunk későbbi betoldást, kiegészítést, vagy éppen hány kályhacsempe restaurált a kályhán. Ennek az is az előnye, hogy rögzíti a teljes kályha állapotát a felmérés pillanatában, amely a későbbi kutatás vagy akár a restaurálás során is hasznos lehet. A rajzokon különböző színekkel vannak jelölve a *restaurált*, *sérült* és *elvágtott* kályhacsempék. De szintén külön kategóriát alkotnak a *cserélt csempék*, amelyek minden valószínűség szerint nem a kályha eredeti alkotóelemei voltak, valamint a *másolat* darabok (3. kép). Ezek olyan csempék, amelyeket a kályhán lévő eredeti csempékről, az azokról levett negatívból készítettek. Végül külön csoportot alkotnak a *replika* kályhacsempék (4. kép), amelyek már egy teljesen újraalkotott csempe-negatívból készültek és úgy kerültek másodlagosan a kályhába.

Mivel a felsorolt kályhák szinte mindegyikét átrakták vagy újraépítették már az elmúlt 300 évben, ezek az eredeti állapottól eltérő darabok a kályhák utóéletének eseményeiről adhatnak számot. Ezeket a részleteket megvizsgálva pedig talán kirajzolódik egy történeti kályha életútja.

¹² Rakonczay, Rita: „Historische Bauforschung” an Kachelöfen – Die Bearbeitung eines erhaltenen Ofens des 17. Jahrhunderts aus Sopron (Ödenburg), Ungarn. In: Keramik in Berlin, Brandenburg und Europa – Produktion, Innovation, Handel und Sammlungsgeschichte 53. Internationales Keramik-Symposium 2020. Hrsg. Christoph Rauhut – Karin Wagner – Matthias Wemhoff – Gregor Döhner – Lutz Grunwald. Berlin, 2022, 261–279.

3. kép. Másolat kályhacsempe, félcsempe, Szent Fülöp alakjával, 66. csempe. (Fotó: Rakonczay Rita)

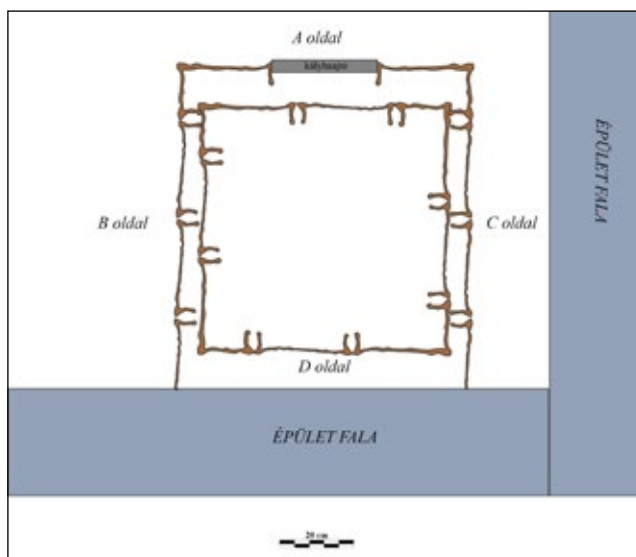

4. kép. Replika kályhacsempe Szent János apostol ábrázolásával, azonban Szent Fülöp apostol megnevezésével, 26. csempe (Fotó: Rakonczay Rita)

A kályha leírása

A soproni kályha a Storno-gyűjtemény részeként, berendezéseként ma is a soproni Fő tér 8. számú ház második emeletén található, az „idősebb Storno Ferenc szobájában”, vagyis a zárterkélyes helyiségtől nyugatra (1–2. kép). A zöldmázas kályha a helyiség északnyugati sarkában lett elhelyezve, az ajtó mellett. 170 cm magas, a legnagyobb szélessége 90 cm, viszonylag kistermetű fűtőberendezés (5. kép). Ma öntöttvas talapzaton áll, amelynek három oldalán három-három cizellált, ornamentikus díszű vasláb látható. A kályha kétszatzatú: alsó és felső része is hasáb alakú. Felső része kisebb méretű, a kályhát lezáró párkánysor 81 cm, a felső kályhatest 70 cm széles. Az alsó kályhatest lapcsempéi ezzel szemben 86 cm szélességben vannak elrendezve. Az alsó kályhatest három sor lapcsempéből és két párkánysorból áll, a felső rész pedig két sor lapcsempéből és egy párkánysorból épült fel. A hasáb sarkain nincs kialakítva díszítés, nem figyelhető meg élszedés sem. Az alsó kályhatest egy oldalával a falhoz csatlakozik, három oldala téglalap alakú kályhacsempékből áll.

A felső kályhatest mind a négy oldala szabadon van, nincs hozzáépítve a falhoz. A felső részhez kürtő nem csatlakozik. A tetejét nagyobb méretű téglák zárják le, amelynek felső részét fehérre meszelték. A téglából álló fedlap nem emelkedik ki a felső párkánysor vonalából. A kályhán három típusú párkánycsempe látható, amelyeknek a felépítése hasonló, azonban lábazati-, osztó- és koronázópárkányként építették be őket. A párkány-

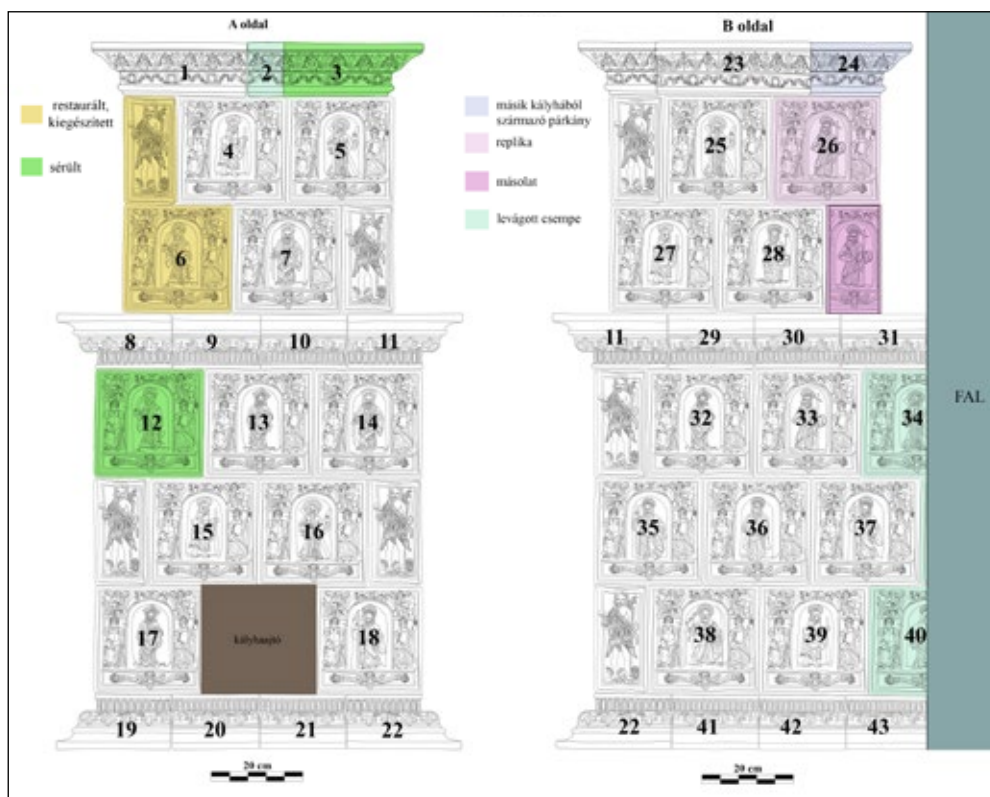

5. kép. A kályha alaprajza. Rajz: Rakonczay Rita

sorok kiemelkednek a kályhatest síkjából, s építészeti tagozatokat imitálnak. A kályha „főoldalán” (A), a legalsó sor közepén öntöttvas kályhaajtót építettek be, amelynek azonban utólagosan vágtak helyet, mivel az ajtó nem illeszkedik a csempek által megrajzolt rácsvonalakhoz, hanem azokon túlnyúlik. A kályhaajtó alatt, a vastalapzathoz erősítve parázsfogót, vagy hamuzó tálcát is kialakítottak.

Az alsó kályhatest három sor kályhacsempéből, valamint lábazati és osztópárkánysorból épül fel. A csempek egymással kötésben vannak, tehát egy fél csempével el vannak tolvá egymáshoz képest. A felső kályhatest csupán két csempesorból és egy sor párkánycsempéből áll, a csempek szintén kötésben vannak. A téglalap alakú kályhacsempéken boltíves, építészeti tagozatokkal és angyalokkal díszített keretben figurális ábrázolások látszanak: a tizenkét apostol és Jézus alakja jelenik meg rajtuk. Az azonosítást részben az alakok ábrázolásmódja, és attribútumaik, részben pedig felirat segíti. A nevek mellett az apostolok számai szerepelnek. A kályha összesen 67 csempéből épült fel.

Az *A oldal* a legteljesebb, amely tulajdonképpen a kályha „főhomlokzata”. Az *A oldalon* a 12. csempe eredeti, de *sérült*, a bal felső sarka letört. A 6. és 46. sarokcsempék pedig *restauráltak*. A felső párkánysor 2. csempéjét elfűrészelték (6. kép). A *B oldalon* már valamivel több kiegészítéssel találkozunk, de nagyrészt még mindig eredeti csempékből áll. A felső sor 24. párkánycsempéje *replika*, azonban a *replika* nem követi az eredeti párkánycsempe jellegét. A falhoz csatlakozó részen a 34. és 40. csempéket elvágták, hogy a csempek kényelmesebben elférjenek a sorokban. Az alsó kályhatest középső sorának szélén még beépítettek egy levágott kerettöredéket is, talán azért, hogy a fuga itt ne legyen olyan vastag. A felső kályhatest 27. csempéje restaurált. A 26. *replika*. A csempe kere-

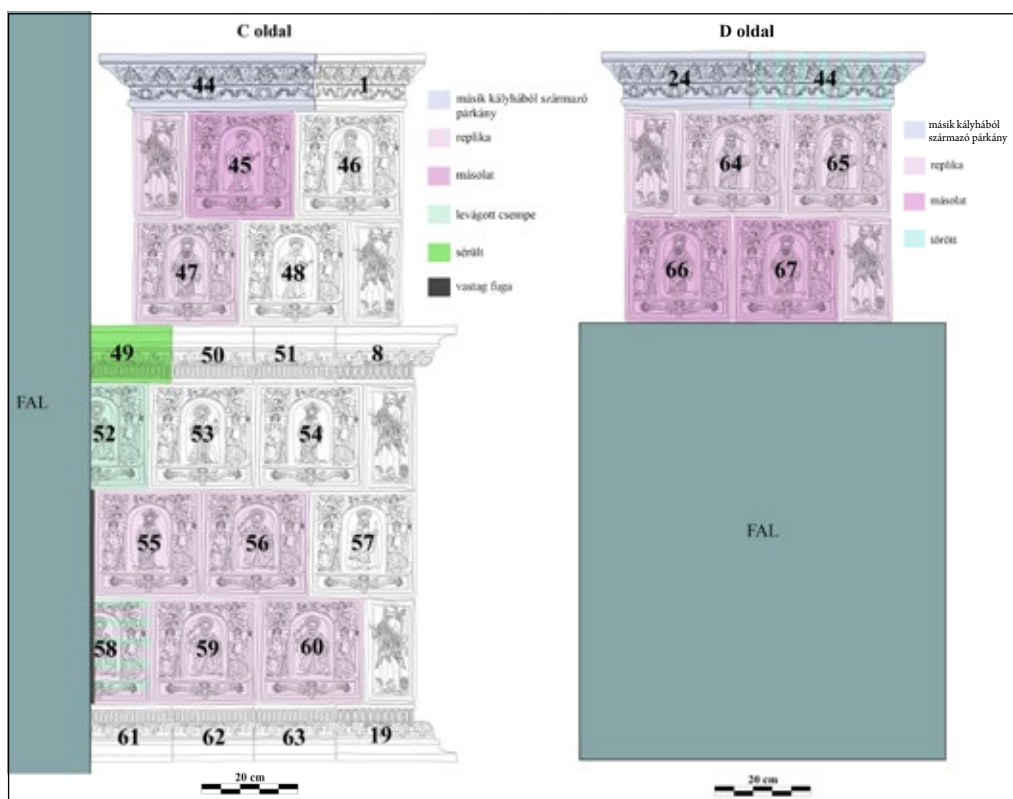

6. kép. A kályha A oldala. Levágott: 2.
Sérült: 3, 12. Restaurált, kiegészített: 6, 46.
(Rajz: Rakonczay Rita)

7. kép. A kályha B oldala. Levágott: 34, 40.
Másolat: 66. Replika: 26. Cserélt: 24.
(Rajz: Rakonczay Rita)

te egyenletes szélességű, egyenes, szimmetrikus. Élesen különbözik az eredeti csempék egyenetlen keretkiképzéseitől. A *replika* Szent János apostolt ábrázolja, az alak azonban elnagyolt, a ruhadetöl részletei nincsenek rendesen kidolgozva, a reliefek kevésbé plasztikusak. A felirat betűi vastagabbak, a számjegy teljesen hiányzik. A felirata Szent Fülöp apostolt jelöli meg, nem pedig az ábrázolt Jánost. A máza sötétebb és egyenletesebb, kevésbé szemcsés. A 66. csempe félcsempéje *másolat*. Világos színű, olykor foltos zöld máz fedi, amely szokatlan a kályhán. A csempén nem a félcsempéken megszokott Keresztelő Szent János ábrázolás jelenik meg, hanem Szent Fülöp apostol, s a csempét egyszerűen a boltív vonalában elvágták. Összehasonlítva az eredeti csempékkel, itt a boltív magassága csak 17 cm, míg az eredeti darabokon 19 cm. Az apostolalak homályosan látható, a részletek elmosódottak, az apostol feje felett lévő felirat alig látszik, szinte már csak tapintható (7. kép).

A C és a D oldalak azok, amelyek a legkevésbé láthatóak, hiszen ezek a falak felé néznek. Így ezeken a részekon találkozhatunk a legtöbb kiegészítéssel. A C oldal 1. pár-

8. kép. A kályha C oldala. Levágott: 52, 58.
Sérült: 49. Cserélt: 44. Másolat: 45. Replika: 47,
55-56, 59-60, 65. (Rajz: Rakonczay Rita)

9. kép. A kályha D oldala. Sérült: 44. Cserélt:
24, 44. Másolat: 66, 67. Replika: 64-65.
(Rajz: Rakonczay Rita)

káncsempéje *sérült*, azt az agyagtapasztással erősítették meg. 44. párkáncsempéje *replika*, amely azonban nem a kályha eredeti párkányát mutatja. A felső kályhatest 47. és 65. sarokcsempéje *replika*, ahogyan az alsó kályharész 55., 56., 58., 59., és 60. csempéje is, amelyek a fal mellett elhelyezkedő, kevésbé látható darabok. A 49. párkány szintén *sérült*. A falhoz való csatlakozásnál az 52. és 58. csempét elvagták. Az alsó kályhatest első két sorában, a falhoz csatlakozó résznél megvastagított fuga figyelhető meg. Ezeken a részekben nem illesztettek be levágott csempét, hanem a fuga megvastagításával érték el a megfelelő szélességet (8. kép). A *D oldal* felső kályhatestje az, amelyik a legkevésbé látható a kályhából: ez szűken a fal mellé lett építve, ahhoz azonban mégsem csatlakozik. Ezen a részen már nincs is eredeti csempe beépítve. A párkánysor 24. és 44. eleme *replika*, amely jellemben sem illeszkedik a kályha egészébe. A 44. párkáncsempéje pedig *sérült* is, amelyet az agyagtapasztással próbáltak kijavítani. A 64. és 65. csempék *replikák*, míg a 66. és 67. darab *másolat*. Ezt az oldalt azonban – a szűk tér miatt – jelenleg nagyon nehéz kutatni, olykor az apostolalakok azonosítása is nehézségekbe ütközött (9. kép).

A készítés technikai jellemzői

Az álló kályhák esetében az egyes csempék készítése technikai jellemzői a leginkább tisztázatlanok, vagy kérdésesek. A legtöbb esetben nem dönthető el biztosan, hogy milyen agyagból készültek, hogyan soványították őket, s a hátoldalak kiképzését is sűrű homály fedi, pedig ezek az információk nem csupán az értelmezésben, de az egyes csempék keltezésében és kapcsolatrendszerének feltárásában is rendkívül fontosak.

Az apostolos kályha esetében a tüzelőnyíláson keresztül készített fényképek segítségével lehetett vizsgálni a csempéket. Két, egymástól élesen elváló agyagszín jelenik meg: a vörös és a fehér. A vörös színűre égetett csempék nagy részén tapasztás nyomai vannak, és a használat során erőteljesen kormosra égtek. Feltehetően ezek az eredeti csempék. Egy esetben egy sötétebb vöröses agyag jelenik meg, amelyen három oszlopban, szabályos közönként ujjbennyomkodások figyelhetőek meg. A hátoldal a használat során foltokban szürkésre vagy sötétbarnára égett. Ez a csempe élesen elkülönül a többitől. Előlapja a *D oldalon* helyezkedik el, tehát replikáról vagy másolatról van szó. A fehérre, vagy sárgásfehérre égetett csempéken agyagtapasztás maradványai látszanak, használatból fakadó égésnyomok viszont egyáltalán nincsenek. Ez arra utal, hogy amikor ezeket a csempéket beépítették a kályhába, a fűtőberendezés már elvesztette funkcionálisát és a gyűjtemény egyik darabja lett. Ezek tehát – feltehetően – a reprodukált darabok, amelyet alátámaszt az is, hogy a sárgásfehérre égetett csempék a kályhabelső *D oldalán* csoportosulnak. A másolat darabok hátoldala nem különbözik az eredeti daraboktól – ezek is vörösre égetett agyagból készültek, és hátuk erőteljesen kormosra égett – tehát ekkor még funkcionálisan fűtésre használták a kályhát.

Mázazásukat tekintve az eredeti darabokon (10–15. kép) élénk színű, kissé szemcsés zöld ólomház van, amely alatt fehér engób feltételezhető. A legjobban vizsgálható másolat a *B és a D oldalon* lévő 66. számú sarokcsempe. A csempét halvány, matt színű ház fedi, amely foltos, olykor világosabb színű ház foltok figyelhetőek meg a csempén. Alatta fehér engób feltételezhető. A replikákon egyenletes, sötét színű zöld ólomház van, amely alatt feltehetően fehér engób sincs.

Csempetípusok

A kályhán 19 csempetípus lehetett elkülöníteni: három típusú párkánycsempe és az azokhoz kapcsolható sarokcsempék, valamint 13 típusú téglalap alakú lapcsempe. A csempék közepmezéjében boltív alatt teljesalakos figurális ábrázolások – az apostolok és Jézus – szerepelnek, körülöttük egyszerű tagolt keretben antik ruházatot és páncélt viselő figurák, valamint puttóalakok vannak.

Lapcsempék

A lapcsempék készítése több negatív, vagy negatív rész segítségével történhetett. A keretmotívum (1) minden csempén dúcazonos, míg az apostolalakok (2) váltakoznak. Néhány esetben megfigyelhető, hogy a boltíves mezőben élesebben kirajzolódnak az apostolalakokat hordozó, második negatív szélei. A relief kialakításának utolsó lépésként pedig a feliratok (3) kerültek fel a csempelapra. A feliratok negatívjai feltehetően teljesen

10. kép. Az apostolos csempék feltételezett többrészes negatívjainak rekonstrukciója.
(Rajz: Rakonczay Rita)

egyszerűen készültek, a rajtuk lévő szöveget csupán bekarcolták a negatívba. Erre utalnak a vékony, szabálytalan betűk, s az, hogy néhány esetben a betűk tükrözve szerepelnek (10. kép).

Keret:

Egyszerű, tagolt keretben öt részre osztott mező. A középső, boltíves mezőben helyezkedtek el az apostolok és Jézus. A boltívet négy oldalról egy-egy mező határolja, amelyeket egyszerű, tagolt belső vonalak és keretek határolnak el. A két oldalsó mezőben két, teljesalakos figura jelenik meg. A bal oldali figura dúsan redőzött, hosszú ruhában van, felsőtestén páncélt visel. Haja rövid, hullámokban kereteli az arcát. Egyik kezében könyv, a másikban kereszt. Lába mellett egy bárány látható. A jobb oldali figurán szintén dúsan redőzött ruha van, amely meztelen lábait nem fedi. Haja rövid, hullámokban kereteli az arcát. Egyik kezében könyv, a másikban lángoló szívet tart. A bal oldali alakot Keresztelő Szent Jánossal lehet azonosítani, a jobb oldali alak pedig talán Szent Ágoston lehet, akinek a lángoló szív az attribútuma. Az alakok egyes részei kilógnak a keretből. Az alsó mezőben szárnyas puttófej van, két oldala felé pedig csavart, virágokkal teli bőségszaru látható. A felső képmező sarkaiban szárnyas angyalok vannak, dúsan redőzött ruhát viselnek. A két angyal tekercshez hasonló mezőt tart, amelyen az ábrázolt alakok nevei szerepelnek.

1. Jézus (11. kép; 17. kép, 1.)

Méreték:¹³ 27 x 28 cm

A boltíves mezőben egy frontálisan ábrázolt férfi alakja jelenik meg. Hosszú haja válláig ér, szakállas. Feje körül szögletes glória van, benne a dicsfény sugarai láthatóak. Az alak dúsan redőzött ruhát visel, amely az antik hagyományoknak felel meg. Egyszerű tunika

¹³ magasság x szélesség

felett a teste köré tekert tógát visel. A tóga vége a jobb karján van átalvetve. Egyik kezét áldásra emeli, másik kezében országalma látható. Meztelen lábai kilógnak a ruha alól. A felirattekercsben a IESVS felirat, két oldalán apró stilizált virágmotívum jelenik meg. A kályhacsempén Jézus Krisztus, mint *Salvator mundi*, a világ megváltója látható. Ez az ábrázolásforma a későközépkorban jelenik meg, az első példákat a 15. századból ismerjük.¹⁴ A pontos analógiája egyelőre ismeretlen. A kályhában öt alkalommal jelenik meg (13; 17; 32; 54; 55). Az első négy darab eredeti, az 55. replika. Sarokcsempé: 17.

2. Szent Péter (17. kép, 2.)

Méretek: 27 x 28 cm

A boltíves középmezőben egy teljesalakos figurális ábrázolás látható. A szakállas férfi rövid haját visel. Feje körül kör alakú glória, amelyben a dicsfény sugarai vannak. Dúsan redőzött ruhát hord, amelyet a derekánál megkötöttek, felül gombok vannak. Két vállára egyszerű köpeny van terítve, jobb kezében könyv, bal kezében kulcsoscsomó. Az irattekercsben az S BETRVS felirat és az 1-es számjegy szerepelnek. Szent Péter apostollal, az első pápával lehet azonosítani. Pontos analógiája egyelőre ismeretlen. A kályhában hat darab van: kettő eredeti (38; 52), a többi replika (56; 58-60). Sarokcsempés változata nem ismert. Elvágott: 52, 58.

3. Szent Pál (12. kép; 17. kép, 3.)

Méretek: 27 x 28 cm

A boltíves középmezőben frontálisan ábrázolt teljes alak van. A szakállas férfi vállig érő haját visel, feje körül kör alakú glória, amelyben a dicsfény sugarai láthatóak. A férfi dúsan redőzött, az antik hagyományokat követő ruházatot visel. Jobb kezében könyv, bal kezében kard látható. A puttók által tartott tekercsben az S BALVS felirat és a 2-es számjegy szerepel. A felirat és az ábrázolásmód alapján a férfit Szent Pál apostollal lehet azonosítani. Pál apostolt a tizenharmadik apostolként tartják számon, mivel nem tartozott Jézus első tizenkét tanítványa közé.¹⁵ Térítő munkássága azonban kiemelkedő, s a művészetekben Szent Péterhez hasonló szerepet tölt be. A középkori művészetben általában karddal ábrázolják, mivel római polgárként Nero császár uralkodása alatt lefejezték.¹⁶ Pontos párhuzama nem ismert. A kályhában öt alkalommal jelenik meg: kettő eredeti (7; 14; 47) és kettő darab másolat (66-67). Sarokcsempé: 14, 47, 66.

4. Szent János (17. kép, 4.)

Méretek: 27 x 28 cm

A boltíves mezőben egy fiatal férfi frontális ábrázolása látható. Rövid, fürtös haja kereteli arcát, szakálla nincs. Feje körül kör alakú glória, amelyben a dicsfény sugarai látszanak.

¹⁴ Michael Mitterauer: *Salvator mundi – Ein Bildtypus des Renaissancezeitalters*. Austria Forum 2019.

¹⁵ Julia Toro – Viki D. Thompson Wylder (eds.): *Peter Paul Rubens. Impression of a Master from the John and Mable Ringling Museum of Art*. Sarasota, 2012, 11.

¹⁶ Stephan Witetschek: *Sankt Paul in Ketten. Zur Paulus-Ikonographie in der Apostelgeschichte und im Corpus Paulinum*. *Biblica* 96/2 (2015) 245; *Jacobus de Voragine: Legenda aurea*. Szent Pál apostol [június 30.] Budapest, 1990, 61.

11. kép. Jézust ábrázoló eredeti kályhacsempe
(Fotó: Rakonczay Rita)

12. kép. Szent Pál apostolt ábrázoló eredeti
csempe (Fotó: Rakonczay Rita)

13. kép. Szent Fülöp apostolt ábrázoló eredeti
csempe (Fotó: Rakonczay Rita)

14. kép. Szent András apostolt ábrázoló eredeti
csempe (Fotó: Rakonczay Rita)

15. kép. Szent Tamás apostolt ábrázoló eredeti
csempe (Fotó: Rakonczay Rita)

16. kép. Szent Jakab apostolt ábrázoló eredeti
csempe (Fotó: Rakonczay Rita)

A férfi dúsan redőzött ruházatot visel, amely a középkori egyházi viselethez hasonlít. Egyszerű, galléros tunikája van, vállán pedig köpeny, amelyet a nyaka előtt fogtak össze. Egyik kezét áldásra emeli, másik kezében kehely van. A feliratos mezőben az S IOHANE felirat és a 3-as számjegy olvasható. A csempén szereplő alakot Szent János apostollal lehet azonosítani. Pontos analógiája egyelőre ismeretlen. A kályhában egy alkalommal jelenik meg (36), amely eredeti, nem sarokcsempe. A 26. csempe replika, amelyen Szent János ábrázolása, de S FILIPVS felirat jelenik meg.

5. Szent Simon (17. kép, 5.)

Méretetek: 27 x 28 cm

A boltíves mezőben egy férfi teljesalakos ábrázolása látható. A frontálisan megjelenített alak szakállat és bajuszt visel, haja a válláig ér. Feje körül kör alakú glória, amelyben a dicsfény sugarai láthatóak. Dúsan redőzött ruhát visel, amely megfelel az antik hagyományoknak. Vállain tógája van általvetve, egyik kezében ruháját, másik kezében egy fogazott fűrész tart. Meztelen lábai kilógnak a ruhája alól. A felirattekercsben az S SIMONE felirat és a 4-es számjegy szerepel. A kályhacsempe Simon apostolt ábrázolja. Kezében a fűrész vértanúságára utal, mert a legenda szerint fűrészsel feldarabolták.¹⁷ Pontos párhuzama egyelőre nem ismert. A kályhában csupán egy alkalommal jelenik meg (35), amelyhez egy Keresztelő Szent Jánost ábrázoló sarokelem csatlakozik.

6. Szent Bertalan (17. kép, 6.)

Méretetek: 27 x 28 cm

A boltíves mezőben egy férfi teljes alakja látható. Az ábrázolás frontális, de az alak enyhén bal felé fordul. Szakállat és bajuszt visel, haja a vállára omlik. Feje körül kör alakú glória, amelyben a dicsfény sugarai vannak. Dúsan redőzött ruhát visel. Földig érő tunikát, amely alól csupán lábainak vége látszik ki, s egy, a teste köré tekert tógát, amely mindkét karja felett át van vetve. Egyik kezében kést, másikban egy könyvet tart. A feliratos mezőben az S BARDOLME név és a 6-os számjegy szerepel. A kályhacsempe Szent Bertalan apostolt ábrázolja. A kezében tartott kés vértanúságára utal, mert a legenda szerint megnyúzták.¹⁸ Pontos párhuzama nem ismert. A kályhában három (6; 12; 46) alkalommal jelenik meg: mind eredeti, de a legtöbb darab sérült, restaurált vagy levágott csempe. Mindegyik sarokcsempe.

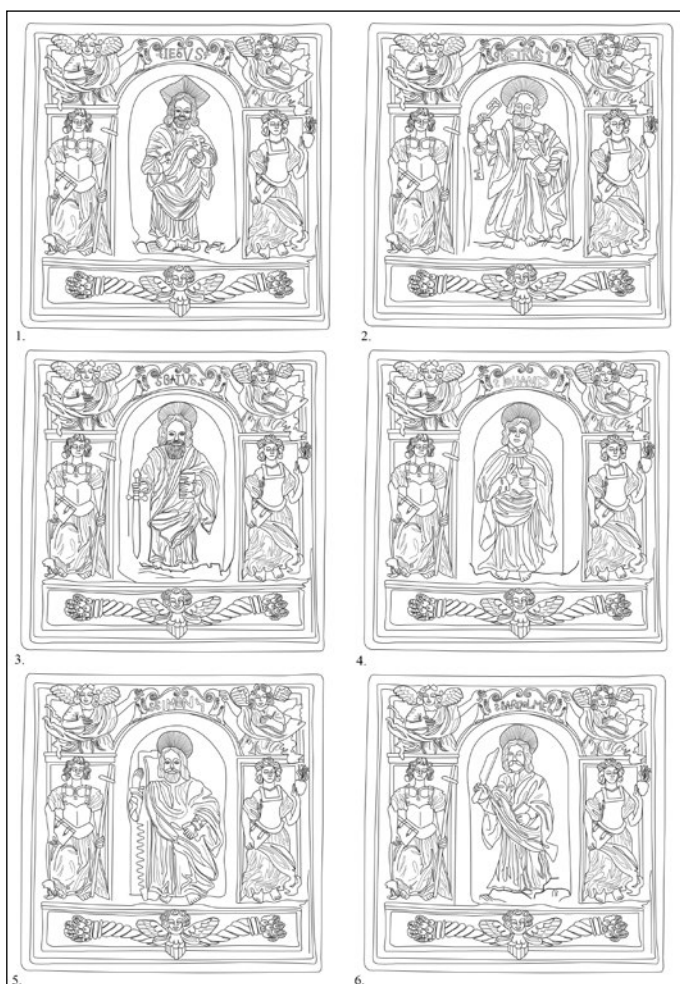
7. Szent Fülöp (13. kép; 18. kép, 1.)

Méretetek: 27 x 28 cm

A boltíves mezőben egy frontálisan ábrázolt férfi jelenik meg. A teljesalakos ábrázolás enyhén jobb felé fordul. Haja válláig ér, szakállt és bajuszt is visel. Feje körül kör alakú glória van, amelyben a dicsfény sugarai láthatóak. Dúsan redőzött ruházattal látták el, amely megfelel az antik hagyományoknak. Egyszerű tunikát visel, amelyet tóga fed, ezt az

¹⁷ Toro – D. Thompson Wyllder: Peter Paul Rubens, 2012, 19.

¹⁸ Jacobus de Voragine: Legenda aurea. Szent Bertalan [augusztus 24.] Budapest 1990, 195–198.

17. kép. Az apostolalakokkal díszített kályhacsempe típusok: 1. Jézus 2. Szent Péter 3. Szent Pál 4. Szent János 5. Szent Simon 6. Szent Bertalan. (Rajz: Rakonczay Rita)

egyik karján átvette hordja. Egyik kezében könyvet, másik kezében keresztet tart. A felirattekercsben az S BILIBVS felirat és a 7-es számjegy szerepel. Az ábrázolást Szent Fülöp apostol alakjával lehet azonosítani. A 14. századtól kezdve kereszttel ábrázolták, amely feltehetően arra utal, hogy Jézushoz hasonlóan őt is keresztre feszítették.¹⁹ A csempe pontos analógiája nem ismert. A kályhában őt (26; 33; 64-66) alkalommal tűnik fel: a 26. és 56. csempék sarokelemek, de replikák. A 64. szintén replika, s az egyetlen eredeti darab a 33. csempe. A 66. csempe másolat, itt a sarokcsempén Szent Fülöp félbevágva szerepel.

¹⁹ Toro – D. Thompson Wylder: Peter Paul Rubens, 2012, 20; *Jacobus de Voragine: Legenda aurea*. Szent Fülöp apostol [május 1.] Budapest 1990, 109.

18. kép. Az apostolalakokat ábrázoló kályhacsempe típusok: 1. Szent Fülöp 2. Szent András
3. Szent Tamás 4. Szent Jakab 5. Szent Máttyás 6. Szent Júdás Tádé

8. Szent András (14. kép; 18. kép, 2.)

Méretük: 27 x 28 cm

A boltíves középmezőben egy férfi frontális ábrázolása látható. A teljesalakos képen egy idősebb, szakállas-bajuszos alak jelenik meg, feje körül glória, amelyben a dicsfény sugarai vannak. A férfi dúsán redőzött ruházatot visel, amely a felsőteste előtt, köpenyszerűen lett összefogva. A derekánál szövetből készült öv látható, amelyet az egyik oldalon kötöttek meg. Egyik kezében könyv, a másikban pedig egy keresztfa egyik gerendáját fogja. A keresztfa a figura háta mögé nyúlik, de nem a megszokott T alakú, hanem az X alakúra ácsolt *crux decussata*, avagy az Andráskereszt látható. A felirattekercsben az S ANDRE-AS és a 8-as számjegy szerepelnek. A kályhacsempén Szent András apostol alakja jelenik

meg. Pontos párhuzama egyelőre ismeretlen. A kályhában öt darab (5; 16; 25; 34; 53) tűnik fel: mind eredeti, az 5. sarokcsempe.

9. Szent Tamás (15. kép; 18. kép, 3.)

Méretetek: 27 x 28 cm

A boltíves mezőben egy frontálisan ábrázolt férfi alakja van. Hosszú haja vállára omlik, hosszú szakállat visel. Feje körül kör alakú glória, amelyben a dicsfény sugarai láthatóak. Dúsan redőzött ruhát visel, amely feltehetően a derekánál van megkötve, felső részén gombok sorakoznak. Egyik vállán egyszerű, stólaszerű köpeny van átvetve. Egyik kezében könyv, másik kezében egy lándzsát tart. A felirattekercsen S THOMAS és a 9-es számjegy olvasható. A csempén szereplő alakot Szent Tamás apostollal lehet azonosítani. Pontos párhuzama egyelőre nem ismert. A kályhában csupán egy alkalommal jelenik meg (28), amely eredeti darab, nem sarokelem.

10. Szent Jakab (16. kép; 18. kép, 4.)

Méretetek: 27 x 28 cm

A boltíves középmezőben egy férfi teljesalakos ábrázolása látható. Szakállat és bajuszt visel, haja rövid. Feje körül glória van. Szembefordul, feje kissé megbillentve. Dúsan redőzött ruhát visel, amely szinte a földig ér. Csupán meztelen lábujjai látszanak ki alóla. Az öltözet megfelel az antik hagyományoknak. Ez egyszerű tunika, amely felett tógaszerű köpenyt visel. A köpeny az egyik vállán és karján van átvetve. Egyik kezében könyv, a másikban alabárd van. A feliratos mezőben az S IACOBVS és a 10-es számjegy olvasható. Bár a kályhacsempén Szent Jakab apostol neve szerepel, az ábrázolt alakot az attribútuma, az alabárd alapján sokkal inkább Szent Mátyás apostollal lehet azonosítani. A kályhás-mester feltehetően felcserélhette a neveket és az alakokat tartalmazó negatívokat. Mivel a kályhában fellelhető eredeti példányok esetében Jakab apostol nevéhez mindig Mátyás apostol alakját társították, ez arra utal, hogy a fazekas már nem volt mindig tisztában az apostolok eredeti attribútumaival. Pontos párhuzama nem ismert. A kályhában két darab (18; 37) van, amelyek eredetiek. A 18. egy sarokelem.

11. Szent Mátyás (18. kép, 5.)

Méretetek: 27 x 28 cm

A boltíves mezőben egy férfi teljesalakos ábrázolása látható. Az idősebb férfi szakállat és bajuszt visel, haja a vállára omlik. Feje körül glória. Dúsan redőzött, szinte földig érő ruházatot visel, amely alól csupán meztelen lábai látszanak ki. Az öltözet felső részén gombok sorakoznak, nyakán egyszerű gallér van. Az alak vállán és karjain tógához hasonló ruházat figyelhető meg, amely szintén dúsan redőzött. Egyik kezében könyv, a másikban szögletes kallózófát tart. A felirattekercsben S MATHIAS és a 11-es számjegy olvasható. Bár a kályhacsempén Mátyás evangélistát jelölik meg, maga az ábrázolás ifjabb Jakab apostollal azonosítható. Az attribútuma – a kallózófa – a vértanúságához köthető. Az apostolt a legenda szerint egy ványolórúddal verték agyon,²⁰ de a 16. századtól kezdve a

²⁰ *Jacobus de Voragine: Legenda aurea. Ifjabb Szent Jakab apostol [május 11.]* Budapest, 1990, 110–114.

19. kép. Keresztelő Szent Jánost ábrázoló félcsempe, amely egy egész csempével együtt a kályha sarokcsempéjét alkotta (Fotó, rajz: Rakonczay Rita)

metszeteken gyakran egy ilyen szögletes kallózófával ábrázolták az apostolt. Pontos párhuzama nem ismert. A kályhában három darab van (40; 45; 48). A 40. és 48. eredeti, a 45. másolat. Sarokcsempés változata nem ismert.

12. *Szent Júdás Tádé* (18. kép, 6.)

Méreték: 27 x 28 cm

A boltíves keretben egy férfi teljesalakos ábrázolása látható. Teljesen jobb felé fordul, profilból ábrázolták. Szakállt és bajuszt visel, haja a válláig ér. Feje körül glória. Az apostolon dúsan redőzött ruha van, amely alól meztelen lábszárai kilógnak. Tógaszerű felsőruházatot visel, amely a kinyújtott karján pihen. Egyik kezében vastag furkósbotot tart, hóna alatt könyv. A felirattekercsben az S IVDAS feliratot és a 12-es számjegyet lehet megfigyelni. A csempét Szent Júdás Tádé apostollal lehet azonosítani, mind a felirat, mind pedig az attribútumok alapján. Júdás Tádét a keresztény hagyományok szerint egy bottal halálra ütötték, így az attribútuma a vértanúságára utal.²¹ Analógiája egyelőre nem ismert. A kályhában öt alkalommal jelenik meg (4; 15; 27; 39; 57): ezek eredetiek, kettő közülük (27; 57) sarokcsempés változat.

13. *Keresztelő Szent Jánost ábrázoló sarokcsempe* (19. kép)

Méreték: 28 x 14,5 cm

A téglalap alakú csempén hármass, enyhén mélyülő keretben egy férfi teljesalakos ábrázolása látható. Szakállas és bajuszos, haja a válláig ér. Feje körül glória, amely a keretelésre

²¹ Toro – D. Thompson Wylder: Peter Paul Rubens, 2012, 23.

is rálóg. A férfi frontálisan ábrázolt, de lábai jobb felé fordulnak. Testén teveszőr viselet, amely csak az egyik vállát fedi és a térdéig tart. A teveszőr köpeny alól meztelen végtagjai bukkannak elő. Lábai alatt füves sziklafelszín látható. Egyik kezében kereszt van, amelyre zászlót feszítettek. Másik kezében lefektetett könyv, amelyen egy kisméretű, glóriás bárány pihen, az Isten báránya, vagy *Agnus dei*. A bárány szintén kilóg a keretből. A csempén felirat és oldalsó, angyalalakokkal díszített mezők sincsenek. Az ábrázolást az attribútumai alapján Keresztelő Szent János alakjával lehet azonosítani. A csempe pontos analógiája Kőszegről került elő.²² A kályhában összesen tizennégy sarokcsempe van, amelyből tíz eredeti (5-6; 12; 14; 17-18; 27; 35; 46; 57). A maradékból három *replika* (26; 47; 65), az utolsó pedig másolat (66). Az apostolábrázolások közül hat típus – Szent András, Szent Pál, Szent Jakab, Szent Júdás Tádé, Szent Simon és Szent Bertalan – esetében ismerünk sarokcsempés változatot.

Párkánycsempék

Párkánycsempe I. (lábazati párkány)

Méretetek: 11 x 22 cm.

A párkánycsempe építészeti tagozatokat imitál. Egy frízsort imitáló részhez egy nagyobb párnatag csatlakozik. A párnatagot egy vastag lemeztag zárja le. A frízen tojásfűzér látható. A párnatagos részen erősen stilizált, kisméretű akantuszlevelek figyelhetőek meg. Lábazati párkányként funkcionál. Pontos analógiája egyelőre ismeretlen.

Sarokpárkány I.

Méretetek: 11 x 24 cm, félcsempe 24 cm

A sarokpárkány felépítése és díszítőmotívumai megfelelnek az I. típusú párkánycsempe jellemzőivel. Ezt is hasonló, zöld ólomház fedi, alatta fehér engób. A sarokpárkány két egész párkányelemből lett elkészítve, kiugró sarokrésze miatt méretei valamivel nagyobbak, mint az egyszerű párkányelemek. Pontos analógiája ismeretlen.

Párkánycsempe II. (osztópárkány)

Méretetek: 11 x 22 cm

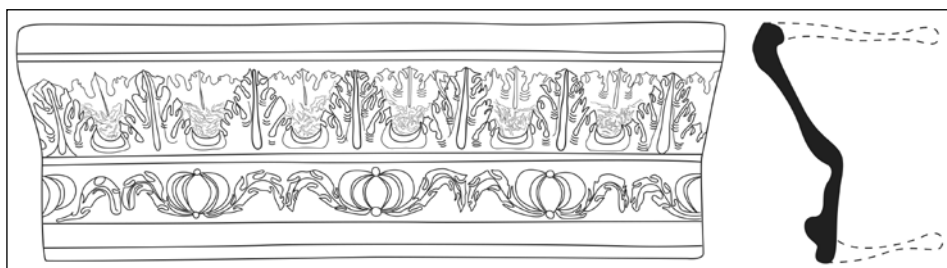
Felépítése és jellege hasonlít az I. típusú párkányhoz. A fríz követően nagyobb méretű párnatag van, amelyhez egy kisebb pálcát és egy ívesen kinyúló talprész kapcsolódik. A fríz és a párnatag díszítése megegyezik a lábazati párkányéval. A csempe osztópárkányként funkcionál, így a felső, ívesen kifelé nyúló talprészhez 90 fokban egy mázas csempelap csatlakozik. Pontos analógiája ismeretlen.

Sarokpárkány II.

Méretetek: 11 x 24 cm; félcsempe: 24 cm

A sarokpárkány felépítése és relieves díszítései megegyeznek a II. típusú párkányéval. A sarokpárkány itt is két egész csempéből lett kialakítva, nem pedig félcsempét alkalmaztak a sarkokon. A kinyúló sarokrész miatt szélesebb, mint az egyszerű párkányok. Párhuzama nem ismert.

²² Savaria Múzeum, Leltári szám: 73. 159.453.

20. kép. Párkánycsempe III. típus. A párkányelem a kályha tetejét lezáró koronázó párkány.
(Rajz: Rakoncay Rita)

Párkánycsempe III. (koronázópárkány) (20. kép)

Méreték: 12 x 36 cm

A párkánycsempe építészeti tagozatokat imitál. Egy pálcataozatot egy kímászerú tagozattal egy egyenes vonalú, reliefes díszítéssel ellátott mező köt össze. A csempét bordázással díszített lemeztag zárja le. A kímataozatot imitáló részen részletgazdagon ábrázolt akantuszlevelek vannak, amelyek legalább két sorban helyezkednek el. A felső, részletesebben kidolgozott levelek mögött van egy alsó levélsorozat is. Az egyenes mezőn gránátalmához hasonló növényi motívum látható. Koronázópárkányként funkcionál a kályhán. Pontos párhuzama ismeretlen.

Sarokpárkány III.

Méreték: 12 x 37, félcsempe 19 cm

A sarokelem felépítése és díszítése megegyezik az egyszerű párkány jellemzőivel. Itt azonban egy „szabályosabb” kialakítást láthatunk, tehát a sarokpárkány egy teljes csempéből és egy félcsempéből áll. Analógiája nem ismert.

A kályha elemzése

A típusokban megfigyelhető stílusbeli különbségek, hiányosságok és aránytalanságok arra engednek következtetni, hogy a ma látható kályha nem egészében tükrözi az eredeti állapotot. A kályha tagolását párkányelemekkel oldották meg, pártacsempe vagy koronázópárkány nem ismert. Az I. és II. típusú párkányelem díszítése és készítése technikai jellemzői megegyeznek, míg a III. típus részletgazdag akantuszleves motívumai és felépítése erősen különbözik. A részletesebb kidolgozás arra utalhat, hogy eredetileg a III. párkánycsempe lehetett a kályha része, ugyanakkor az I-II. típusú párkányok hiánytalanabb száma ennek némiképp ellentmond. Belőlük sem másolat, sem pedig replika nem ismert. Egy kályhán való szerepeltetésük az apró, stílusbeli különbségek ellenére sem kizárható, hiszen számtalan példa ismert arra, hogy különböző stílusú kályhacsempék egy kályhában szerepelhettek. Királyházán például kályhaszemekből és -csempékből felépülő fűtőberendezést rekonstruáltak 1610-es évszámmal keltezve.²³

²³ Igor Prohnenko – Mária Zsilenko: A királyházi Nyalábvár 2. helyisége. *Communicationes Archaeologicae Hungariae* 2015–2016, 331; 369, 46. kép

Arra, hogy az eredeti fűtőberendezés nagyobb méretű volt, vagy legalábbis valamennyire különbözött a mai állapotoktól, a *replika* és *másolat* darabok utalnak elsősorban. A kályha teljes *D oldala* utólag pótolta elemekből áll, amely arra enged következtetni, hogy eredetileg is több csempéből állhatott a kályhatest.

Ha az apostolalakokat nézzük végig, feltűnő, hogy teljességgel hiányzik az 5-ös számjeggyel jelölt apostol. Mivel feltételezhető, hogy ha szándékosan csak 11 apostolt akartak volna Jézussal megjeleníteni, akkor nem a sor közepéből hagynak el egy alakot, tehát valószínűleg számolhatunk egy tizenkettedik apostollal is, akinek a csempéje mára elpusztult, vagy már akkor sem volt ismert, amikor a *másolat* és *replika* darabokat készítették. A Storno-kályhán 1. Péter, 2. Pál, 3. János, 4. Simon, 6. Bertalan, 7. Fülöp, 8. András, 9. Tamás, 10. Jakab, 11. Mátyás és 12. Júdás Tádé apostolok szerepelnek. A Bibliában négy helyen sorolják fel a tizenkét tanítványt: Máté, Márk és Lukács evangéliumaiban, valamint az Apostolok Cselekedeteiben.²⁴ A Bibliában bemutatott apostolok két kivételtől eltekintve megegyeznek a Storno-kályha figuráival. Egyrészt a Storno-kályháról hiányzik Iskarióti Júdás, aki elárulta Krisztust, s aki már az Apostolok Cselekedeteiben sem szerepel (ApCsel. 1,13). Másrészt Pál apostol nem volt tagja az eredeti Tizenkettőnek, így személye némiképp kilóg, ugyanakkor a középkorra az alakja összeforrt az apostolábrázolások sorával. A Bibliában is szereplő tanítványok közül egyértelműen idősebb Jakab alakja hiányzik a Storno-kályháról. Hiánya nem csupán az Újszövetségre hivatkozva tűnhet fel, hanem megjelenése a Jézust és az apostolokat ábrázoló sorozatokban is állandó. Martin Schongauer a Tizenkettőt ábrázoló metszetsorozatában a negyedik helyen tűnik fel.²⁵ Friedrich Herlin 1466-os rothenburgi oltárán Krisztus balján, Péter mellett látható.²⁶ Idősebb Jakab a Bibliában és a középkori-kora újkori művészetekben való állandó jelenléte tehát arra enged következtetni, hogy ő a hiányzó ötödik apostol a kályha figurális csempéinek sorában.

Az apostolok aránytalanul jelennek meg és helyezkednek el a kályhán. Júdás Tádé és Szent Andrást ábrázoló csempéből például öt eredetit ismerünk, míg János apostol csak egyszer szerepel rajta. Sarokelemmel ellátott csempéket csak hat típusnál ismerünk, amely az egész sorozatnak kevesebb, mint a fele. Feltételezhető, hogy az eredeti kályhán nagyjából egyenlő számban jelentek meg az apostolok és Jézus alakja, ahogyan az is valószínűsíthető, hogy minden típus rendelkezett sarokcsempés megoldással is. A kályhán (csak az eredeti csempéket figyelembe véve) Júdás Tádé alakja jelenik meg a legtöbbször, öt esetben. Ezek közül kettő sarokcsempé. Ha minden apostol (beleértve a hiányzó idősebb Jakabot) és Krisztus alakja is legalább öt alkalommal szerepelt az eredeti kályhán, a fűtőberendezés 65 lapcsempéből állhatott, tehát mintegy 25 csempével több lehetett, mint a ma számolható 41 darab lapcsempé. Ez hozzávetőlegesen másfélszer nagyobb

²⁴ Martin Ebner: Die zwölf Apostel – eine Geschichte mit Überraschungen. Welt und Umwelt der Bibel 16 (2011) 15.

²⁵ Graphische Sammlung ETH Zürich. Inv.-Nr. D 7468.1–12 https://doi.org/10.16903/ethzgrs-D_007468_1-12 (2025.11.25.)

²⁶ Web Gallery of Art. https://www.wga.hu/html_m/h/herlin/altar3.html (2025.11.25.)

kályha képét sugallja. A másfeles szorzóval számolva 40 darab párkánycsempével lehet számolni, s így egy legalább 105 csempedarabból álló fűtőberendezésre lehet következtetni. Egy átlagos kályha a német kutatás szerint is 60–120 csempéből állt.²⁷

Amennyiben elfogadjuk, hogy a kályha eredetije 100–110 csempéből épült fel, akkor a források alapján kirajzolódott méretdatok segítségével egy közepes fűtőberendezéssel számolhatunk. Ugyanakkor az sem kizárható, hogy az eredeti kályha még ennél is nagyobb volt, hiszen, ha szinte minden típusból elpusztultak vagy eltűntek darabok, feltehető, hogy a Júdás Tádét és Andrást ábrázoló csempék sem teljes számmal szerepelnek a kályhában. Ezt a feltevést alátámasztja Lipót császár 1689-es árákról szóló rendelete Alsó-Ausztriában, amelyben a fazekasoknál apostolos kályhát is említene: „69. Von einem volligen gevierten in 140. Stück bestehenden Apostel-Ofen, so von dem Bau-Herrn der Kalch, von dem Hafner aber der Leim samt den Graden hierzu gereicht wird, solle vor das setzen bezahlt werden per 1. fl. 45. fr.”²⁸ E forrás szerint tehát egy teljes apostolos kályha legalább 140 csempéből állhatott. Ha a kiállítás 1974-es apostolos kályharekonstrukcióját vesszük összehasonlítási alapként, akkor ugyanez rajzolódik ki. Egy teljes, apostolos kályha valószínűleg ennél nagyobb fűtőberendezés lehetett.

A Storno család apostolos kályhájának életútja napjainktól a kezdetekig...

A kályha történelmének egyetlen biztos pontja, hogy ma a Storno-gyűjtemény enteriőr kiállításán látható. De hogyan is vált a fűtőberendezés a modern kiállítás egyik legszebb darabjává, s egyáltalán az id. Storno Ferenc által létrehozott gyűjtemény részévé? Hogy a történetének egyes állomásai elvezethessenek a kályha készítésének pillanatához, jelen tanulmány retrospektív módon, kronológiailag hátrafelé tárgyalja a kályha majd 300 éves múltját.

A Storno-ház apostolalakos kályhája 1987 óta áll a zárterkélyes szoba melletti helyiségben, amikor a gyűjtemény immár a Soproni Múzeum falai között újra megnyitotta kapuit.²⁹ A négyéves felújítási munkák 1982-ben kezdődtek el, amikor a magyar állam, Győr-Sopron megye tanácsa és Sopron város tanácsa kivásárolta Storno Gábor külföldön élő örököseit.³⁰ De a felújítás már az 1960-as évek végétől esedékes volt. Storno Gábor 1969-ben kezdeményezte az épület restaurálását, amikor Urbán István statikussal felmérte annak rossz állapotát.³¹ A munkálatok megtervezéséről azonban csak 1972-ben

²⁷ Sophie Stelzle-Hüglin: Von Kacheln und Ofen Untersuchungen zum Ursprung des Kachelofens und zu seiner Entwicklung vom 11.–19. Jahrhundert anhand archäologischer Funde aus Freiburg im Breisgau. Dissertation. Manuskript. Albert-Ludwig-Universität Freiburg 1997, 21.

²⁸ Zacharias Heinrich Eisfeld: Sammlung Oesterreichischer Gesetze und Ordnungen. Wie solche von Zeit zu Zeit ergangen und publiciret worden. So viele über die in Partei I & II CODICIS AVSTRIACI eingedruckt bis auf das Jahr 1720. Lipcse, 1748.

²⁹ Újra megnyílik a soproni Storno-gyűjtemény. Hazai tájakon. Tolna Megyei Népiújság 162. 1987. július 11.

³⁰ Kelemen István: A Storno-ház 16–18. századi építéstörténete. Soproni Szemle 71 (2017) 367; A Stornók háza és híres magángyűjteményük. Hazai tájakon. Észak-Magyarország 42. évfolyam 79. szám (1986.04.04.)

³¹ OMF I. 1969/168/1.

21. kép. Gruber Ferenc fotója a kályháról, 1945 előtt. Országos Széchenyi Könyvtár.
Képeslapgyűjtemény. Leltári szám: SZ 103

kezdték el tárgyalni. A folyamat megkezdését az is gátolta, hogy a Rejpál-ház, amelybe a gyűjtemény tárgyait átköltöztetni kívánták, még helyreállítás alatt állt ekkor.³² Bár az előzetes tervek szerint már 1976-ra befejeződtek volna a renoválási munkálatok, valójában csak ebben az évben kezdődött el a műemléki kutatás és vitték át a tárgyakat a Rejpál-házba a Várkerület 7. szám alá.³³ A felújítás azonban nem haladt jól, 1980-ban még mindig az épület egyre romló állapotáról számolt be Urbán István az Országos Műemléki Felügyelőségnek (OMF).³⁴ A helyzetet bonyolította, hogy 1980-ban meghalt Storno Gábor, és végrendeletében a gyűjteményt három külföldön élő örökösére hagyta, azzal a kitétel-lel, hogy azt egyben kell tartani.³⁵ A felújítást és a helyreállítást végül csak 1982-ben sikerült elkezdeni, amikor a nagy múltú gyűjteményt az örökösök anyagi ellenszolgáltatás fejében felajánlották a város számára. A Fő tér 8. szám alatt álló Storno-ház gyűjteménye csupán 1987. május 18-tól vált újra látogathatóvá.³⁶

A kályha csupán a megnyitóra foglalta el helyét, addig máshol pihentek darabjai. 1976-ban ugyanis – a gyűjtemény más darabjaival együtt – lebontották, és a Rejpál-ház pincéjébe szállították. A lebontásról fekete-fehér fényképek is készültek és a csempéket felcímkézték a későbbi helyreállításhoz.³⁷ Azonban az elhúzódó felújítási munkálatok és az egész gyűjtemény birtoklási kérdéseinek közepette a pincébe szállított kályhákról szinte teljesen elfeledkeztek, s azokat csak 1986-ban egy konditerem létesítésének okán

³² OMF I. 1973/222/1.

³³ Nemes: Egy kályha kalandjai. 2019.

³⁴ OMF I. 1980/351/2.

³⁵ OMF I. 1980/351/2.

³⁶ Megnyílik a Storno ház Sopronban. *Somogyi Néplap* 43. évfolyam 112. szám. (1987. május 14.)

³⁷ Az információt Nemes Andrásnak hálásan köszönöm!

fedezték fel a Várkerület 7. számú ház pincéjében. A pincében őrzött négy kályha darabjai ekkorra teljesen összekeveredtek, s azokból kettőt 1987-ben, a maradék kettőt pedig csupán csak a 2000-es évek közepén, valamint 2018-ban sikerült restaurálni és újra bemutatni.³⁸ Az általunk vizsgált apostolos kályha azon szerencsés fűtőberendezésekhez tartozott, amelyeket már viszonylag korán, a kiállítás megnyitására restauráltak. Feltehetően ebből a korszakból származnak a kályha kiegészített darabjai (6, 27, 46). Ezt követően eredeti helyén építették fel, s így került a kályha mára a Storno-ház második emeletének egyik helyiségébe, idősebb Storno Ferenc szobájába. Szintén e korszaknak a tanúi a replika kályhacsempék, amelyeket a Sopronban ma is működő Steinbach kályhagyár készített. Az ő munkájukat dicséri az 1974-es apostolos kályharekonstrukció, s megfigyelhető a replika csempék és rekonstrukció közötti hasonlóságok is.³⁹

De mióta számíthatott ez a terem a kályha eredeti otthonának? A Storno család tagjai a gyűjteményt nem csupán látogatók fogadásával, hanem időről-időre megjelenő kiállítási katalógusok létrehozásával tették közkinccsé. Ennek köszönhető, hogy egy 1962-es Storno Pál által szerkesztett katalógus is ebben a helyiségben említi a kályhát.⁴⁰ A katalógusban egy dátum nélküli fényképfelvétel is látható, ahol ebben a helyiségben, ugyanabban a sarokban figyelhető meg.⁴¹ Sajnos a fénykép kis mérete és felbontása miatt csak annyi állapítható meg, hogy a felépítése és a kályha *A oldala* a ma is látható állapotokat tükrözi.

Egy másik fényképfelvétel (21. kép), amelyet 1987-ben Askercz Éva is közölt,⁴² feltehetően megegyezik egy 1945 előttre keltezett, Gruber Ferenc által készített fotóval.⁴³ A fotón jól látható, hogy a kályha mai helyén áll, a felépítése és a csempék elrendezése is megegyezik mai jellegével. Bár a felvétel felbontása nem teszi lehetővé, hogy az összes csempe beazonosítható legyen, megfigyelhetőek bizonyos részletek és apró különbségek, amelyek segítenek feltárni, hogy milyen állapotban lehetett a kályha a II. világháború környékén.⁴⁴ Ezek az apróbb eltérések feltehetően abból fakadtak, hogy az 1976-ban lebontott kályha csempéiről a címkék már lekoptak, így az újrarakása nem történhetett pontosan az „eredeti” állapot szerint. Ami érdekesebb azonban, hogy a kályha *B oldala* is

³⁸ Nemes: Egy kályha kalandjai. 2019.

³⁹ Az információért hálás köszönettel tartozom Nemes Andrásnak, a Soproni Múzeum művészettörténészének és Steinbach Ákosnak, a Steinbach kályhagyár ügyvezetőjének is!

⁴⁰ Storno: A soproni Storno-ház, 1962, 22.

⁴¹ Storno: A soproni Storno-ház, 21, 19. kép

⁴² Askercz: Sopron, 1987, 7.

⁴³ Országos Széchenyi Könyvtár. Képeslapgyűjtemény. Leltári szám: SZ 103 <https://gallery.hungaricana.hu/hu/OSZKKepeslap/1430396/?list=eyJxdWVyeSI6ICJzdG9yb8gaFxlMDBlMXoifQ&img=0> (2025. 11. 26.)

⁴⁴ Rögtön feltűnik, hogy a 2. számú csempe megegyezik a ma is ott szereplő, elvágott párkányelemmel, valamint a 6. számú csempe is mindkét esetben – egykor és ma – is Szent Bertalant ábrázolja. Ugyanakkor az 5. csempe helyén a fényképen Szent Júdás Tádé szerepel, míg ma Szent András látható itt. A 13. helyen szintén Júdás szerepelt Jézus helyett, a 14. csempén pedig András tűnt fel, nem pedig Szent Pál. A 16. helyen ma Szent András látható, 1945 előtt pedig biztosan egy másik, egyelőre beazonosíthatatlan apostol volt ezen a csempén. A 17. csempén Jézus helyett megint csak Júdás volt látható.

valamennyire vizsgálható a fotó alapján. Egyértelműen megfigyelhető, hogy a 66. csempéhez kapcsolódó félcsempén nem Keresztelő Szent János alakja, hanem egy boltívben álló apostol – Szent Fülöp – jelenik meg. Ez arra utal, hogy 1945-ben a kályhában már mindenképpen voltak másolat darabok, amely egy viszonylag megbízható *terminus ante quem* datálást tesz lehetővé.

Az előző ismert állomása a kályhának 1942, amikor Storno Miksa a gyűjtemény katalógusában szintén említi.⁴⁵ Ekkor a 9. szoba berendezései között szerepel, tehát feltehetően már ekkor is idősebb Storno Ferenc szobájában állhatott. A leírás szerint a kályha az ajtó bal oldalán helyezkedik el, amely szintén megfelel a mai állapotának. A leírást kiegészítik Storno Miksa 1941-ben íródott jegyzetei és egy vázlat is,⁴⁶ amelyen az apostolos kályhát ábrázolta. Bár a skicc elnagyolt és nincsenek rajta részletek, a felépítés és a kályhaláb egyértelműen az általunk tárgyalt kályhára utal. A rajzon a ma is látható helyén szerepel, amelyet Storno Miksa „*Grossvaters Zimmer*”-ként azonosít, ugyanakkor a rajz szerint a kályha negyedik oldalával nem a falhoz csatlakozott. Mivel az 1945 körüli fényképen egyértelmű, hogy a kályha a falig tartott, feltételezhető, hogy ez a hiányosság csak a rajz sematikus voltából fakad.

Az előző állomás egy 1935-ös felmérési rajz, amelyen nem jelölnek kályhát vagy fűtőberendezést a szobában, ugyanakkor máshol sem, ami talán arra enged következtetni, hogy a kályháknak egyszerűen nem volt szerepe a rajzon. A 2. emeleten vannak azonban a falban olyan nyílások, jelölések, amelyeket akár kürtőként vagy kéményként is azonosítani lehet. Ezt megerősíteni látszik, hogy a második emeleten összesen három kályhanyílás ismert, amelyek elhelyezése megegyezik a kürtőként azonosítható jelölésekkel.⁴⁷

E források alapján tehát úgy tűnik, hogy a kályha mindig is idősebb Storno Ferenc szobájában állhatott a Fő tér 8. szám alatti házban. De hogyan is került a magángyűjteménybe? És ami talán fontosabb kérdés: mikor és honnan? Ezek a kérdések a magángyűjtemény létrejöttének pillanatához vezetnek, egészen a 19. századig.

A régiségek gyűjtésének szenvedélyét rendkívül precíz és alapos munkamorál egészítette ki, amely nem csupán a gyűjtemény darabjainak őrzését és közkinccsé bocsátását jelentette, hanem részletes írott és rajzi dokumentációt a régészeti- és műgyűjtemény gyarapodásáról. A gyűjtemény darabjait tekintve felbecsülhetetlen értékű az a katalógus, amelyet még idősebb Storno Ferenc kezdett el készíteni a gyűjtemény egyes darabjairól. A német nyelvű „*régi Storno katalógus*”,⁴⁸ amelyet ma a Soproni Múzeum őriz, tartalmazza a tárgyak rövid leírását, eredetét és azt is, hogyan jutott a család birtokába. Legtöbbször dátummal ellátva szerepelnek a bejegyzések. Szerencsés módon a katalógusban a kályhára vonatkozó részeket is lehet találni.

⁴⁵ Storno: A Storno család, 1942, 194.

⁴⁶ HU MNL GyMSMSL XIII/43. 11/1Y

⁴⁷ HU MNL GyMSMSL XIII/43. 11/1Y

⁴⁸ A katalógust a Soproni Múzeumban őrzik, azonban a katalógus leltározatlan, feldolgozatlan. Az információért és a katalógusban a kályháról szereplő adatokért Nemes Andrásnak hálás köszönettel tartozom!

A katalógusban a 182. szám alatt található „*Grun glasierter Kachelofen – sogenanter Apostel Ofen*”-ról, vagyis zöldmázás apostolos kályháról a következőket jegyezték be: „*Salzburger Ton. Die Ödenburger Führten Wein nach Salzburg am heimweg nahmen Sie Salzburger Intustrie Gegenstände zurück, so auch Öfen. So Kamen Salzburger Gegenstände nach Ungarn. Auch Möbel.*” A Storno Ferenc által írt ismertetés szerint a kályha származási helye Salzburg lehetett, s azt a soproni borkereskedők hozhatták a városba hazaútjuk során. A kályha közelebbi származásáról pedig ezt írta le: „*Im ewangelischen Liceum gestanden, und wurde umgetauscht für einen grosen Eisennen Ofen.*” Mindez pedig a Storno senior szignóval és az 1870 *Jahren* datálással egészül ki. A kályha tehát eredetileg a soproni evangélikus liceumban, a mai Berzsenyi Dániel Evangélikus Gimnázium és Liceumban a Széchenyi tér 11. szám alatt állhatott, ahol ekkor egy vaskályhára cserélték azt. A katalógus e bejegyzését feltehetően utólag ifjabb Storno Ferenc írta bele, akár évekkel később, emlékezetből, ez magyarázza, hogy csak az 1870-es évek, nem pedig konkrét dátum szerepel benne. Ugyanakkor érdekes egybeesés, hogy az evangélikus liceum 1869–1870. tanévi értesítőjéből megtudjuk, hogy az iskola egy új kályhára tett szert,⁴⁹ amely talán a Stornoék által említett vaskályhával azonosítható.

A kályha állapotáról nem informál a bejegyzés, de Storno Ferenc említi, hogy „*von innen zu heizen*”, azaz már ekkor is belülről, tehát a szemközti oldalán lévő kályhaajtón keresztül lehetett fűteni. A 20. század eleji állapotáról már Storno Miksa (1887–1987) tájékoztat bennünket, aki utólag kiegészítette a katalógus leírását. Bár kiegészítéseit nem dátumozta, az biztos, hogy már a 19–20. század fordulója körül többé-kevésbé a mai állapotát tükrözhetette. Az írja, egy vaslapon, 9 darab, 30 cm magas vaslábakon álló kályha⁵⁰ ekkor 204 cm magas volt, alsó szélessége 97,5 cm, felső szélessége 82 cm. Ma a felső párkánysor szélessége 82 cm, az alsó részen pedig 90 cm. Teljes magassága (a lábazattal együtt) 200 cm. Ezek alapján tehát feltételezhető, hogy a kályha a soproni evangélikus liceumból a Fő tér 8. szám alá került, ahol a mai formájában és méreteiben építették fel és őrizték meg az utókor számára.

Hogy milyen sorsa volt a soproni evangélikus liceumban, azt jórészt homály fedi. Egyelőre nem ismert a 18–19. századból épületfelmérés, amelynek segítségével az épületen belül elhelyezhetnénk a fűtőberendezést. Sajnos ezt az adatot a Storno család sem hagyományozta ránk. Az is kérdéses, hogy mikor kerülhetett a kályha a Széchenyi tér 11. szám alá. Vajon eredetileg is az iskolaépületben állították fel, vagy ez csupán egy újabb helyszín a kályha élettörténetében?

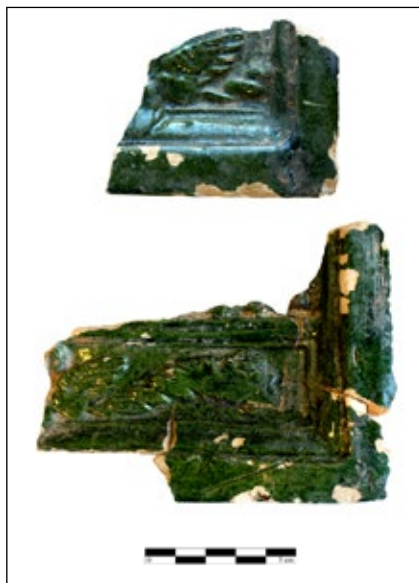
A további, ma is álló 17. századi kályhák sorában nem ritka, hogy éppen a 19. század végén, 20. század elején cseréltek gazdát, s kerültek be egy gyűjteménybe az eredeti helyükről. Így elképzelhető, hogy az apostolos kályhát eredendően is az evangélikus liceumba készítették.

⁴⁹ Petrik János: Tudósítvány a dunántuli ág. hitv. ev. egyházkerületi Soproni Lyceumról. Sopron, 1869–1870.

⁵⁰ „*auf eisernen Platte, auf 9 eisernen, 30 cm hohen Füßen stehend*”

22. kép. Sarokcsempe Keresztelő Szent János ábrázolásával Kőszegről (Fotó: Rakoncay Rita)

23. kép. Apostolos csempe kerettörődékei Szombathelyről (Fotó: Rakoncay Rita)

A keltezés és a műhelykérdések

A kályha életútjának első másfél évszázada már sokkal kevésbé világos: Mikor, hol és hova készítették ezt a fűtőberendezést? Az apostolos kályhában szereplő kályhacsempéknek egyelőre nincs negatívazonos párhuzama, s olyan kályhacsempe- vagy metszetelőkép sem, amely segíthetne a kályha térbeli és időbeli pontosabb elhelyezésében. Egyetlen kivétel ez alól a Keresztelő Szent Jánost ábrázoló félcsempe, amelynek analógiája Kőszegről, a városárokból került elő leletmentés során 1972-ben⁵¹ (22. kép). Két további töredék említhető még, amelyek a szombathelyi Romkert ásatai során kerültek elő⁵² (23. kép). A szombathelyi csempék motívuma ugyanakkor eléggé elmosódott, nem olyan szépek a kontúrok, mint a soproni darabokon. Agyagát tekintve is eltérő: sárgászöröses agyag, a hátoldalon textillenymattal, amely a soproni csempéken nem látható. A kőszegi és szombathelyi darabok ugyanakkor nem pontosítják a keltezést, így azt csak a távolabbi párhuzamok vizsgálata segítheti.

Apostolalakok kályhacsempéken a 15. század végétől tűnnek fel. Az ún. „Halberstadt csoport” csempéinek sorában is megjelennek apostolalakok, ugyanakkor egyedül,

⁵¹ Savaria Múzeum, Látványtár, Leltári szám: 73.159.453. Sajnálatos módon a kiállításban szereplő tárgyat nem volt alkalmam közelebbről megvizsgálni, így nem lehetett összevetni a soproni és a kőszegi csempe készítése technikai jellemzőit.

⁵² Savaria Múzeum, Leltári szám: SZ.R.78.00.03.

24 kép. Az ochsenfurti kályha a nürnbergi Germanisches Nationalmuseumban. (Fotó: Rakonczay Rita).

nem sorozatszerűen.⁵³ A nürnbergi *Germanisches Nationalmuseum*ban őriznek egy 1510-re keltezett kályhát,⁵⁴ amelyen az apostolok és különböző nemesi családok címerei láthatóak (24. kép). Talán az ochsenfurti kályha az első, amelyen az apostolok együttesen, sorozatként tűnnek fel.⁵⁵

Magyarországon a 16. század elején jelennek meg apostolábrázolásos kályhacsempék. Az ún. „Besztercebányai kör” csempéin ismert Szent János, Szent Pál és Szent Péter Besztercebányáról,⁵⁶ Szent Pál és Szent Péter Salgó várából,⁵⁷ és Szent Péter Szécsény-

⁵³ Rosmarie Franz: *Der Kachelofen*. Graz, 1981, 56.

⁵⁴ Frank Matthias Kammel: *Kachelöfen und Ofenkachel im Germanischen Nationalmuseum*. In: *Heiß diskutiert Kachelöfen. Geschichte, Technologie, Restaurierung*. Hrsg. Ulrich G. Großmann – Annika Dix. Nürnberg, 2011, 33.

⁵⁵ Franz: *Der Kachelofen*, 1981, 57.

⁵⁶ Marta Mácelová: *Atribúty svätca na gotických kachliciach stredoslovenskej banskej oblasti*. In: *Svätec a jeho funkcie v spoločnosti*. Ed. Rastislav Kožiak – Jaroslav Nemeš. Chronos. Bratislava, 2006, Obr. 4–6.

⁵⁷ Feld István – Balogh-László Emese – Tóth Balázs: *Régészeti kutatások a salgói várban*. *Archaeologiai Értesítő* (138) 2013, 249, 7. kép.

25. kép. Szent Jakab apostolt ábrázoló kályhacsempe 1628-as évszámmal Sopronból (Fotó: Rakonczay Rita)

ből,⁵⁸ Szent Péter Nagykovács várából,⁵⁹ valamint Szent Pál és Szent Péter Gombaszög-ről.⁶⁰ Mivel a lelőhelyen csupán egyesével vagy kettesével jelennek meg, kiegészítve női szentekkel (Szent Borbálával vagy Szent Katalinnal), valamint magyar szentekkel (Szent Lászlóval és Szent Imrével), itt sem az apostolokon volt a valódi hangsúly, hanem sokkal inkább a különböző szentábrázolásokon. A 15–16. század fordulójáról ismertek még egyedüli apostolábrázolások, amelyeket Vizi Márta 2018-ban foglalt össze és publikált.⁶¹ Ezek azonban kronológiailag és az ábrázolásmód szempontjából is eltérnek a Storkályhán lévő daraboktól. A magyarországi apostolos kályhacsempék életében – egyelőre legalábbis – megfigyelhető egy hiátus. A 16. század elejét követően csak majd száz évvel később, a 17. század első feléből ismerünk apostolábrázolós darabokat. A Magyar Királyság területén legnagyobb számban Sopronban kerültek elő az 1628-as évszámmal ellátott kályhacsempék, amelyeket ugyan tanulmányban nem publikáltak, de rekonstrukciójuk 1974 óta a Soproni Múzeum kiállításán látható.⁶²

⁵⁸ Bodnár Katalin: Kályhacsempék Nógrád megyéből I. Szécsény mezőváros XV–XVI. századi kályhacsempéi. A Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve 14 (1988), 9. rajz

⁵⁹ Jakab Attila: Előzetes beszámoló a Nagykovácsi vár területén végzett ásatásról. Szabolcsi Szemle 2024/1, 80.

⁶⁰ Szakályos Éva – Mordovin Maxim – Botoš Alexander – Tajkov Peter: A gombaszögi pálos kolostor története és régészeti kutatása. In: Pálosok, építészet, régészet. Szerk. Balatincz Anna – Nagy Anna. Budapest, 2022, 118–157.

⁶¹ Vizi Márta: Apostolt ábrázoló kályhacsempék. A Wosinszky Mór Múzeum Évkönyve 40 (2018), 305–332.

⁶² Galavics Géza: A barokk szobafestés mint dekorációs műfaj. Egy nyugat-dunántúli festő vázlatrajzai. Soproni Szemle 62/3 (2008), 267.

Német nyelvterületeken metszetsorozatokkal összepárosítva négy apostolos szériát különböztetnek meg a 16–17. században.⁶³ Bár az 1628-as évszámmal ellátott sorozat alakjai tökéletesen beleillenek az ún. „felsőrajnai” apostolos sorozatba (C típus, 25. kép), a Storno-kályha csempéi nem sorolhatók egyik azonosított típushoz sem. Analógia hiányában csupán csak az apostolokat ábrázoló kályhacsempékre hagyatkozhatunk a keltezésnél. Mivel a 16. században a Magyar Királyság területéről nem ismert apostolszériát felvonultató kályha, vagy csempecsoport, feltehetően ez a fűtőberendezés is a 17. századból származhat. Az is feltűnő, hogy a német nyelvterületen megjelenő négy sorozatból csupán csak a 17. századra keltezett C típus jutott el hazánkba. A csempék megfigyelhető készítésechnikai jellemzői és az apostolokat körülvevő keretelés, ahogyan a többszörös negatív feltételezett használata is inkább a 17. századra utalnak.

Hogy a 17. századon belül a kályhát elhelyezhessük, a történeti adatokat tudjuk csupán figyelembe venni. Amennyiben elfogadjuk, hogy a kályha eredetileg is a Széchenyi tér 11. szám alatt lett felépítve a 17. században, a líceum történeti adatai talán segíthetnek a keltezésben. Egyes források szerint a líceum 1557-ben nyitotta meg kapuit,⁶⁴ de más források ugyanezt csupán 1620 utánra helyezik.⁶⁵ A telket azonban, amelyen az iskola ma is áll, csupán csak 1658-ban vették meg Türk Lászlótól, akinek akkor a Hosszúsoron állt háza és csak 1661-től nevezték líceumnak az iskolát.⁶⁶ A ma is látható épület azonban nem vezethető vissza a 17. század második felére, azt ugyanis a 19. század második negyedében építették fel. Az új épület alapkőletétele 1824-ben történt,⁶⁷ majd 1894-ben további jelentős változtatások folytak az iskolán.⁶⁸

Mivel az általunk vizsgált kályha a párhuzamai és a készítésechnikai sajátosságok alapján a 17. századra keltezhető, feltételezhetjük, hogy a fűtőberendezést a 17. század második felében, valamikor 1658 után építették, amikor az iskola megszerezte azt a telket, amelyen máig működik az intézmény. Ez a kályha aztán 1824-ben még jó állapotban lehetett, s azt az új épületben tovább használhatták. Az valószínűtlen ugyanis, hogy egy teljesen új épületbe egy majd 150 éves fűtőberendezést vásároltak volna, sokkal inkább elképzelhető, hogy a régi iskolaépületben álló, még jól működő kályhát az építkezések után újraraknak és tovább hasznosítanak. A *másolat* darabok feltehetően ehhez a korszak-

⁶³ Harald Rosmanitz: La série d'apôtres. Réflexions sur la fabrication, la distribution et la datation. In: Archéologie du poêle en céramique du Haut Moyen Âge à l'époque moderne. Technologie, décors, aspects culturels. Actes de la table ronde de Montbéliard 23–24 mars 1995 (Revue Archéologique de l'Est Bd. 5). Ed. Richard Annick – Jean-Jaques Schwien. Dijon, 2000, 102–104; Harald Rosmanitz: Der Apostel Andreas aus Maulbronn. 2020. <https://furnologia.de/motive/apostelserie/> (2025. 11. 26.); Harald Rosmanitz: Kleine Apostelserie. <https://furnologia.de/motive/motive-kleine-apostelserie/> (2025. 11. 26.)

⁶⁴ Németh Ildikó: Sopron város és vármegye tanintézetének iratai Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltárában 1707–1945. Sopron, 2007, 61.

⁶⁵ Németh Ildikó: Sopron középfokú és középszintű iskolái a 19. században. Dissertationes Sopronienses 1. Sopron, 2005, 47.

⁶⁶ Varsányi Máttyás: Evangélikus útmutató. Budapest, 1927, 28.

⁶⁷ Németh: Sopron középfokú iskolái, 2005, 48.

⁶⁸ Németh: Sopron középfokú iskolái, 2005, 50.

hoz kapcsolódnak. Ezek már egy másik korszak lenyomatát viselik magukon. A mázázás színe és jellege – a 66. sarokcsempén megfigyelhető, márványozásra hasonlító technika és a világoszöld színárnyalat – már inkább a 18–19. század kályhásságára utal. A hátoldalakon megfigyelhető korommaradványok pedig azt mutatják, hogy a másolat darabokat még egy funkcionálisan működő fűtőberendezéshez készítették.

A kályha készítési helye azonban továbbra is kérdéses. A Storno család salzburgi eredetét feltételezett, ezt azonban a salzburgi kályhák és kályhacsempék mai ismeretében el kell utasítanunk. Csupán csak a lábazati és osztópárkány rendelkezik igen távoli, salzburgi analógiával.⁶⁹ A salzburgi párkánycsempe azonban teljesen más készítéstechnikával készült, s a motívum rajzolata is más benyomást kelt. A németnyelvű területek apostolos csempéinek kiterjedt kutatása és a négy elkülönített apostolos sorozat fényében nem valószínű, hogy német vagy osztrák származással számolhatunk. Mivel a soproni apostolos kályha töredékes párhuzamai Kőszegen és Szombathelyen kerültek elő, feltehetően egy nyugat-magyarországi műhellyel vagy műhelykörrel számolhatunk. Az sem kizárható, hogy a soproni apostolos kályha a soproni kályhások repertoárjából származik.

Összefoglalás

A kályha szisztematikus vizsgálata lehetővé tette, hogy az egyes csempetípusokat közelebbről megvizsgáljuk. A pontos felmérés alapján a kályha későbbi életére is következtetni lehetett: a másolat kályhacsempéket a 19. századi átrakáshoz lehetett kötni, talán éppen akkor, amikor a líceum új épületet kapott, míg a replika kályhacsempéket már a legutóbbi újjáépítéséhez lehetett kötni, amikor a kályha a felújított Storno-kiállítás részévé vált 1987-ben. A felmérés segítette a kályha jelenlegi állapotának rögzítésében, amely egy esetleges újrarakás esetén a lebontás és felépítés folyamatát támogathatja. Az apostolalakok és az apostolos szériákkal díszített kályhacsempék hazai és külföldi vizsgálata a kályha keltezését segítette elő.

A soproni Storno-gyűjteményben fennmaradt apostolos kályha a 17. századi magyarországi kályhaművészet kiemelkedő alkotása, amely viszonylagos épségben vészelte át az évszázadokat. Talán ezért is lehetséges, hogy 1870 körül id. Storno Ferenc salzburgi eredetűnek tartotta a kályhát. Ma azonban, amikor már mind a németnyelvű területek, mind pedig a magyarországi kályhaművészet szélesebb körben kutatott, nem tűnik kizárhatónak, hogy a kályha akár helyben, vagy valahol a környéken készülhetett volna. De mindenképpen fontos helyet foglal el a Magyar Királyság kályhás iparművészetének történetében.

⁶⁹ Salzburg – Neue Residenz, 2. Innenhof (2. belső udvar). MfNr.: 56537.24.02. Leltári szám: Inv.Nr. 680 BDS-2024. Az ásatáson ásatásvezető helyettesként jómagam is jelen voltam.

Az 1848-as törvénycikkek eltörölték a jobbágyi szolgáltatásokat, az 1853. évi úrbéri pá tens a telket az úrbéresek tulajdonává tette. A földesurak megszűnt jogaikért és úrbéri szolgáltatásokért állami kártalanítást kaptak.¹ Saját uradalmi birtokuk gazdálkodásáról immár a jobbágyok kötelező munkája nélkül kellett gondoskodniuk. Az 1860-as években és a dualizmus időszakában továbbra is a mezőgazdaság volt a meghatározó gazdasági ágazat. A cukorgyárak létesítése és a mezőgazdasági gépek fejlesztése a folyamatot még dinamikusabbá tette, köszönhetően annak, hogy országszerte voltak olyan, újíto szellemű birtokosok és gazdatisztek, akik a földterület lehető legkedvezőbb kihasználására és a terméshozam fokozására törekedtek. A Sopron vármegyében jelentős birtokokkal rendelkező Széchényi-család sopronkövesdi bérletén Otocska (Otócska, Ótocska, Ótócska) Ignác és fiai, Béla és Géza fejtettek ki széles körben ismert és elismert tevékenységet.

A kövesdi uradalom gazdálkodásáról a 19. század második feléből csak nagyon kevés adattal rendelkezünk. Ennek legfőbb oka, hogy a sopronhorpácsi kastélyban őrzött Széchényi-levéltár a II. világháborúban vagy az azt követő években teljesen megsemmisült.² Szerencsés véletlen, hogy a birtokot bérbe adták, és az Otocska család nevéhez fűződő évtizedek gazdálkodásáról más forrásokból képet tudunk alkotni. Széchényi Lajos idős korában birtokai igazgatására fiának, Dénesnek adott megbízást, meghagyva neki, készítse elő a birtokok igazságos elosztását. Valószínűleg az 1854-es rossz gazdasági év és a felhalmozott adósságok is hozzájárultak, hogy Dénes Kövesd és Pereszteg eladását tervezte. Apja azonban úgy vélekedett, *„helyzetünk Hál’ Isten még sem annyira kritikus, hogy ezt mind megkövetelné.”*³ Az eladásra végül nem került sor, de 1854 augusztusában az idős földbirtokos felhívást tett közzé, melyben a birtokait és az ahhoz tartozó gazdasági eszközöket 12 évre bérletre kínálta. Ez Sopron megyében a horpácsi uradalomhoz tartozó Peresztegen 1700 hold szántóföldet, rétet és legelőt, Kövesden pedig 1400 hold szántóföldet, rétet és legelőt érintett.⁴ A felhívás eredményéről egyelőre csak annyit tudunk, hogy a kövesdi gazdaságot kezdetben két árendás bérelte. Egy 1855-ben felvett összeírás

¹ Horváth Zoltán: A jobbágyvilág alkonya Sopron megyében. Budapest, 1976. 66–67.

² Pusztul megyénk 25 kastélya. Soproni Világosság II./77. 1947. szeptember 1. (4.)

³ Széchényi Viktor: Gróf Széchényi Lajos és nejei levelezése 1781–1873. Budapest, 1913. 205., 208.

⁴ Nagyméltóságu gróf Széchényi Lajos úr jószágai és gazdaságainak bérbe adása. Pesti Napló 175–1318. 1854. augusztus 2.

szerint Kádís Theodor 36, Fuchs József 10 „vonyós marhával” rendelkezett, 1858-ban pedig Kádisch Tódornak 22, Fuchsnak 10 igás marhája volt.⁵ Kádís még 1862 szeptemberében is haszonbérlo volt, és arra kért engedélyt a főispáni helytartótól, hogy a marhavész ellenére 500 birkát a Pozsony vármegyei Várkonyba hajtathasson.⁶ A Széchényi Lajos által meghirdetett 12 év még nem telt le, amikor hamarosan új bérlo jelentkezett. A kövesdi birtokot (mintegy 1800 magyar hold szántó és 30 hold rét) 1862-ben Otcoska Ignác bérelte ki. Ebben az időben még csak a Franciska-major volt kiépítve, ezért itt rendezte be gazdasági központját.⁷ Lakóházára vonatkozóan nem rendelkezünk adatokkal, de családja az 1910-es években már az eredetileg ispánlakásnak épült Széchényi-kúriát használta.

Az Otcoska család

A Kubinszky Mihály által 1997-ben a Soproni Levéltárnak ajándékozott fénymásolt családfa Otcoska Mátyást tünteti fel a család őseinek. Szomolányban (ma: Smolenice, Szlovákia) született 1733-ban és ott is halt meg 1818-ban. A halotti anyakönyv szerint a szomolányi uradalom nyugalmazott intézője (*provisor*), egyúttal egyházgondnok (*Syndicus Ecclesiae*) volt, 85 éves korában hunyt el 1818. június 17-én. Nejétől, Klárától – a családfa szerint – két fia született, János és Ignác. János gyermeke volt Antal, ennek fia pedig Károly (1840–1907), a későbbi pozsonyi ügyvéd. A családfa Ignácnak két gyermekét tünteti fel: Ignácot (1809–1893) és Terézt (1813–1895), férjezett nevén Kass Józsefnét.⁸

Ifjabb Otcoska Ignác a Zala megyei Alsó Lendván született 1809. október 28-án (1. kép). Apja, id. Otcoska Ignác uradalmi bérlo 1828. október 14-én halt meg 50 éves korában. Ifjabb Ignác a Sopron vármegyei Széplakon (ma: Fertőszéplak) 1839. július 9-én kötött házasságot Vendl Jozefa Franciskával. Felesége 1876. március 17-én, Kövesden bekövetkezett halála után ismét megnősült, 1877. május 17-én Kövesden vette nőül Büchel Jozefát. A Vas megyei Bődön (ma: Nemesbőd) halt meg 1893. november 24-én, özvegye 1920-ban, Szombathelyen. Otcoska édesanyja, Rimanóczy Rozália (+1866. április 15.) a kövesdi temetőben nyugszik.⁹ A Wiener Landwirtschaftliche Zeitung 1894. március 3-i számában hosszú méltatás jelent meg az elhunyt Otcoska Ignácról. Ebből csak néhány gondolatot emelünk ki. Középiskolai tanulmányait Kőszegen és Szombathelyen végezte. Mint segédtisztviselő, az Esterházyak széplaki uradalmában kezdte gazdasági pályafutá-

⁵ MNL Győr-Moson-Sopron Vármegye Soproni Levéltára (A továbbiakban: MNL GyMSM SL) IV.180.b. Eszterházai cs. kir. Vegyes Szolgabíróság iratai, Közigazgatási iratok. (6. d.) 653/1855.; (31. d.) 3457/1858.

⁶ MNL GyMSM SL, IV.250. Sopron Vármegye főispáni helytartójának iratai. (5. d.) 1181/1862.

⁷ A kopár és terméketlen területek kihasználása Kövesden, Sopronmegyében Ótcoska Béla urodalmi bérlo által. Sopron, 1896. 3–11.; Kurze Beschreibung der gräflich Emerich Széchenyi'schen Gutspachtung Sopron-Kövesd durch den Pächter Béla von Ótcoska. Budapest, 1897. 3–4.

⁸ Anyakönyvi adatok, és az Otcoska családfa alapján. MNL GyMSM SL, XIII.52. Otcoska család iratai. Internetes hozzáférés: www.familysearch.org, Hungary, Slovakia, Church and Synagogue Books, Roman Catholic, Trnava, Smolenice, Deaths 1774–1829. 96. képszám. (2025. április 12.)

⁹ Anyakönyvi adatok, és az Otcoska családfa alapján. MNL GyMSM SL, XIII.52. Otcoska család iratai.

1. kép. Otocska Ignác (Wiener Landwirtschaftliche Zeitung, 3. März 1894. 156.)

sát, majd 1845-ben Kismartonba került hivatali tisztviselőnek. Három év múlva a Károlyi grófok rohonci birtokára szerződött, majd a tótmegyeri uradalom felügyelője lett. Az 1862. esztendőben már önálló vállalkozóként vette bérbe a Széchényiek kövesdi birtokát, melyet 1878-ig önállóan gondozott és fejlesztett.¹⁰

Otocska Ignác és Vendl Jozefa gyermekei közül hárman érték meg a felnőttkort: Géza (1848–1919), Béla (1850–1928) és Etelka (1853–1938). Etelka Zöhls József büki cukorgyári felügyelő felesége lett. Egyik gyermekük Zöhls Arthur (1875–1964) vegyészprofesszor volt. Béla házasságra lépett Patzenhofer Mária Jozefával, Patzenhofer Konrád cinfalvai (ma Siegendorf, Burgenland, Ausztria) cukorgyár-tulajdonos leányával, a fiatal feleség azonban 1894 januárjában meghalt. Gyermeük nem született. Béla nem kötött újabb házasságot, Sopronban hunyt el 1928. október 14-én. Otocska Géza és Förster Etelka gyermekei közül az I. világháborúban hősi halált halt Jenő (1883–1915), és Leontina, más néven Lenke (1878–1949) lakott Sopronkövesden. Utóbbinak pellérdy Brázay Kálmánnal – id. Brázay Kálmán nagykereskedő, a sósorszesz hazai elterjesztője és specialistája¹¹ fiával – 1895-ben kötött házasságából három gyermek született: Kálmán (1896–1916) és István (1896–1968) ikertestvérek és Mária (1897–1970), a későbbi

¹⁰ Ignaz von Otocska. Wiener Landwirtschaftliche Zeitung, 44./18. 3. März 1894. (156., 158.)

¹¹ Brázay Kálmán tevékenységének rövid összefoglalása: Z. Karkoványi Judit: Fegyvergyáros és gyümölcs-termesztő. Brázay Zoltán Balatonfüreden. (A Balatonfüred Városért Közalapítvány kiadványai, 65.) Balatonfüred, 2012. 10–16.

Konkoly-Thege Andorné, aki az 1910-es években egyik szervezője és aktív résztvevője volt a harcoló honvédek javára rendezett jótékonyági akcióknak, előadásoknak.¹² (Az 1916-ban megözvegyült Otocska Lenke 1924-ben házasságot kötött Újhelyi Dezső tü-zérszázadossal.) Az Otocska család 1919-ben vagy 1920-ban végleg elköltözött Sopron-kövesdről.

Otocska Ignác kövesdi bérlete

Otocska Ignác kísérletező és újtó személyiség volt, a magyar földművelésügy és állat-tartás egyik meghatározó alakja. Egan Ede mezőgazdász (1816–1880) kísérőjeként 1852-ben Észak-Amerikába utazott, hogy ott több nagybirtokos számára „jelentéke-nyebb gépvásárlásokat” eszközöljenek, 1874-ben pedig már a kövesdi bérgazdaságban tett kísérletet a Hignette-féle gabonaosztályozó gép (Cribleur) alkalmazására.¹³ Abban, hogy az elhanyagolt kövesdi birtokot választotta, szerepe volt a közeli nagycenki cukor-gyárnak, és talán szerepe lehetett annak is, hogy a Sopron–Kanizsa-vasútvonal kiépítése ekkor már napirenden volt.¹⁴ Ignác 1862-től szakértelmével hozzászólt az elhanyagolt, a korábbi bérlők által kihasznált kövesdi terület fejlesztéséhez és felvirágoztatásához. Ki-váló gazdálkodó volt, aki figyelembe vette a növények sajátosságait és igényeit. Minden erejével és tudásával azon fáradozott, hogy a mezőgazdaságot a lehető legjobban fejlessze. A szarvasmarha-tenyésztésben és a juhászatban is nagy elismertségre tett szert. Emellett az alárendelt gazdasági tisztviselők sorsát is szíven viselte: megkövetelte a pontos, precíz munkavégzést, de bőkezűen meg is fizette azt. Ha kellett, erélyesen, máskor atyai, baráti tanácsokkal segítette a hatékony munkát. Az őt méltató cikkben a mezőgazdaság fárad-hatatlan apostolának, a magyar gazdasági hivatalnokok legnagyobbikának nevezték, és megjegyezték: élettörténete a magyar mezőgazdaság története is, hiszen az elmúlt évtize-dekben megvalósult fellendülés elválaszthatatlanul az ő nevéhez fűződik.¹⁵

Otocska nemcsak jószágfelügyelő, hanem híres juhász is volt, aki nagy szervezőké-pességével a birtokok jövedelmezőségét fejlesztette. Féláláb ember létére reggel öt órától lóháton járta a határt.¹⁶ Szemléletes képet nyújt gazdálkodásáról a Gazdasági Lapokban megjelent nyílt levél részlete, melyben Tanárky Gyula (1815–1880) gazdasági szakíró számolt be az 1867. szeptember 21-én Otocskánál tett látogatásáról. A levél címzettje Egan Ede (1816–1880) borostyánkői mezőgazdász.¹⁷

¹² Anyakönyvi adatok, és az Otocska családja alapján. MNL GyMSM SL, XIII.52. Otocska család iratai.

¹³ Egan Edwárd. Gazdasági Lapok XXXII./41. 1880. október 12. (504.); Hignette-féle gabnaosztályozó gép (Cribleur). Földművelési Érdekeink II./1. 1875. január 4. (5–6.)

¹⁴ Vö.: Lovas Gyula: A Sopron–Kanizsa közötti vasút. In: Soproni Szemle 19. (1965) 4. szám. 300–307.

¹⁵ Ignaz von Otocska. Wiener Landwirtschaftliche Zeitung, 44./18. 3. März 1894. (156., 158.) „... seine Lebensgeschichte ist die Geschichte der ungarischen Landwirtschaft, mit seinen Namen ist deren Aufschwung in den letzten Decennten untrennbar verbunden”.

¹⁶ Fabricius Endre: A magyar gazdatiszt. Budapest, 1931. 43.

¹⁷ Őszi levelek Egan Edéhez. Gazdasági Lapok XIX./46. 1867. november 13. (549–551.)

„Míg Borostyánkő egy oly intensív kezelés példányát tünteti fel, mely csaknem elérte már a kifejlődés azon pontját, hol a helyi viszonyok természete tűz határt – Kövesden egy nagyobb terjedelmű bérjóságot szemlélünk, mely, termelésének főága egy közeli czukorgyár által lévén kijelölve, szintén intensív berendezésre van utalva, s ez úton szintén alkalmas tért nyit egy szakavatott vállalkozó munkásságának; de amelyen másrészt, a földnek az átvétel idején, nagy részben elhanyagolt állapota; az ehhezképest magas hasznobéri canon, a csak szerény mértékben rendelkezésre álló kezdeti tőke; a lefolyt mostoha évek csapásai és rendkívüli szerencsétlenségek még azonfölül, kezdetben rendkívüli nehézségeket gördítettek a bérló útjába; de amely nehézségeken mégis ezen utóbbi ritka szakértelmével, szigorú becsületességével és párját nem lelő erélyével diadalmaskodni tudott.

Otocska barátunk hat évvel ezelőtt vette át Kövesdet tizenhat évi időszakra. [...] A gazdaság, mint tudod, Czenktől mintegy háromnegyed órányira délkeletnek, a Sopronytól Kanizsára vivő vaspálya mellett fekszik. A mívelhető föld 1800 cat. hold, belefoglalva 30 hold rétet; azonkívül mintegy 300 hold erdő, mely egy részében juhlegelőt is szolgáltat. A szántóföldek java – jó minőségű agyag – a vaspálya hosszat a völgyön nyúlik el, melyen a falu is áll, s ennek felső végén barátunk lakháza, kertje s a magtár. Mintegy 750 hold ellenben, mely a völgyön innen és túl elvonuló két dombsor plateauján s oldalain oszlik el, talajában többé-kevésbé kötött, az oldalakon helyenkint vízmosásos, a tetőkön gyakran annyira sekély és kövecses, hogy az ekének munkája szerfelett megnehezül, egész terjedelmében pedig végképp kiélt, kiszarolt. Ezen részből mintegy 400 holdat csak tavaly vett vissza saját művelés alá Otocska; mindaddig a környék népe hasznobéri szerződés mellett használta, de a hasznobér megújításáról lévén szó, egy forintot sem ígért többé holdjától!

[...]

Ignác barátunknak különösen erős oldala volt mindig: a tökéletes földmunka és a gazdasági gépek. A gépgyárnak, mely Tótmegyeren főképp az ő erélyének köszöni létét, készítményei országszerte ismeretesek. Egy ügyes lakatos és egy jóra való asztalos voltak az ő idejében, a gyárnak egyedüli erőművészei. Hanem persze hogy az ő vezénylete alatt – s ez megfejtí a talányt. A kövesdi vetőgépek közt láttam olyakat, melyek e gyár készítményei, és olyakat is, melyek a jeles angol czég Priestley & Woolnough műhelyéből kerültek. Ekékben bír utánzott Howard-féléket is; de általában az ismeretes hohenheimi mintát fogadta el, melyet ő maga viszonyaiban a legczélszerűbbnek ítél, azon különbséggel mégis, hogy a csoroszlyát az újabb Ransomes-féle modorban alkalmazza a gerendelyhez.

[...]

Beszélhetnék én neked, édes barátom, még több érdekest is Kövesdről, – a többi közt, mintegy pendentképen Clyddesdale tenyésztésedhez, megsúghatnám, hogy Otocskának is vannak ám igás lovai után csikói, pedig ugyan szép csikók! – mily fajból, mily keresztezéssel? – menj Kövesdre, láss és ítélj; ítélj erről, és láss mindent, ami ott látható magad. És ha látni fogod, először is Otocskánkat magát, öszülve bár, de még mindig azon derült bizalommal nyílt homlokán; a tetterő szikrázó tűzével kék szemében; azzal a szokott animációval beszédében – mint forgolódik fáradhatatlanul, mint ifjú éveiben tevé reggeltől estig lóháton, derék két fiától támogatva gazdasága körül: úgy természetesnek

2. kép. Otocska Béla (Joachim László gyűjteménye)

fogod találni, hogy felfrissülve, erősülve s okulva távoztam el, búcsút véve jeles gazdájától, s Kövesdtől.”

A levél tanúsága szerint Ignác a legkorszerűbb gépeket és módszereket alkalmazta gazdasága felvirágoztatására. Elismertségét mutatja, hogy 1877-ben (Solymosy Lászlóval együtt) a Sopronmegyei Gazdasági Egyesület alelnökévé választották.¹⁸

Otocska Béla

Ignác kövesdi bérletét 1878-ban átadta fiának, Bélának (2. kép). Az új szerződést tizenkét évre, 16 000 forint éves bérösszeg mellett kötötték, és 1890-ben meghosszabbították. A talaj 2/3 részben televányszegény, nehezen munkálható vörös agyag, 1/3 részben kavicsos agyag, illetve kopár, terméketlen kavicsos terület volt. Béla kedvezően hasznosította a nehezen művelhető területeket (körülbelül 300 holdnyi terméketlen, kopár kavics); a talaj kihasználását akácfa és tök termesztésével valósította meg.¹⁹ Módszerét az 1896. évi ezredéves kiállításon is bemutatta: „*Ótocska Béla uradalmi bérlő (Sopron-Kövesd) a terméketlen talajok okszerű kihasználásának egy új módját mutatja be. Gazdaságában néhány száz hold, részben tiszta kavics, részben kékesszürke és vörös agyaggal kevert törmelékszerű kavics talaj van. Jelenleg 60 hold terület ebből úgy műveltetik, hogy a sterilis kavicsba fészkek készíttetnek komposzföld felhordása által, a fészkek még mesterséges trágyával is trágyáztatnak és takarmánytökkel ültetnek el, később a tökfészkek helyére akácfa-csemeték ültetnek*

¹⁸ A sopronmegyei gazdasági egyesület működése 1877-ben. Ellenőr X./316. 1878. június 26. (3.)

¹⁹ A kopár és terméketlen területek kihasználása Kövesden, Sopronmegyében Otocska Béla uradalmi bérlő által. Sopron, 1896. 3–11.; Kurze Beschreibung der gräflich Emerich Széchenyi'schen Gutsparthung Sopron-Kövesd durch den Pächter Béla von Otocska. Budapest, 1897. 3–4.

nek. További 70 holdon a sorfák részére szükséges akácok nevelése van bevezetve. Együttal a terület nagymennyiségű szőlőkaró nevelésére is szolgál. A karók 4-5 éves gömbölyű akácból faragtatnak. A terméketlen területek tehát részben takarmánynövény termelésére fordíttatnak, részben facsetet és szőlőkarót adnak, melynek értéke évenként pár ezer forintot tesz ki. Érdekes az is, hogy Ótocska Béla ezen gazdasága az összes akácmagot a község gyermekeinek és asszonyainak adja ajándékba, kik a magot szorgalmasan gyűjtik és eladják, miből 1–2000 frt közt lévő jövedelemre tesznek szert évenként.”²⁰

Az új termelési ág meghonosításáért millenniumi nagy éremmel jutalmazták Otcoska Bélát (3.1-2. kép). A tenyész- és hízott juhkiállításán „szépen sikerült példányokban” mutatott be merinó-southdown keresztezésű juhokat. Tevékenységét a „keresztezesek osztályában” kiállítási éremmel ismerték el (3.3-4. kép). Testvére, Géza, a Baranya Vármegyei Gazdasági Egyesület elnöke is részesült kiállítási éremben. A bronzból készült millenniumi nagy érem átmérője 85 mm, a kiállítási bronzéremé 70 mm. Az érmeeket Beck Ö. Fülöp (1873–1945) készítette.²¹ A kiállításon való eredményes részvételéért az uralkodó 1896 karácsonyán a Ferencz József-rend lovagkeresztjével tüntette ki Bélát.²² A kövesdi bér gazdasága az 1897. évi mezőgazdasági statisztika szerint az alábbi területeket foglalta magában, és az alábbi gépekkel volt felszerelve. Állatállományát tekintve 1897-ben 111 szarvasmarhával, 47 lóval, négy sertéssel és 2658 juhval rendelkezett.²³

A gazdaság területe (katasztrális hold)							
szántó-föld	kert	rét	szőlő	legelő	erdő	földadó mentes	összesen
1304	3	37	--	416	--	67	1827

A gazdaságban használt fontosabb gépek és eszközök (db)									
járgány	cséplő-szekrény	vetőgép	rosta	eke	gabona-tisztító	szecska-vágó	borona	henger	igás szekér
5	3	7	4	57	1	2	8	9	39

Az Otcoska-féle bér gazdaság főbb adatai (1897)

Otcoska Béla egy ideig a megyei gazdasági egyesület elnöki tisztjét is viselte, és alapító tagja volt a Soproni Sörgyár Részvénytársaságnak. Az 1890-es években Kövesden tartott nehéz hidegvérű percheron és muraközi keverékből álló lótenyészetet, ezzel hozzájárult „állattenyésztésünk fellendüléséhez és állandóan magas fokon való megtartásához”.²⁴

²⁰ Az 1896. évi ezredéves kiállítás eredménye. Mezőgazdaság, állattenyésztés, vízipítés, erdészet, gazdasági gépipar. Budapest, 1897. 35–36.

²¹ Köszönet illeti dr. Kelemen István gyűjteményi vezetőt (Soproni Múzeum), hogy az érme létezésére és őrzési helyére felhívta a figyelmemet.

²² Köztelek VI./41., 1896. május 20. 748–749.; VI./94., 1896. november 21. 1679.; Millenáris kitüntetések. Fővárosi Lapok XXIII./354. 1896. december 24. (3.)

²³ A Magyar Korona Országainak mezőgazdasági statisztikája. II. 1897. 114–115.

²⁴ Berényi Pál: Sopron megye. Budapest, 1895. 37–38.

3.1-2. kép. Otcoska Bélának adományozott millenniumi nagy érem (Soproni Múzeum, PL.55.242.1)

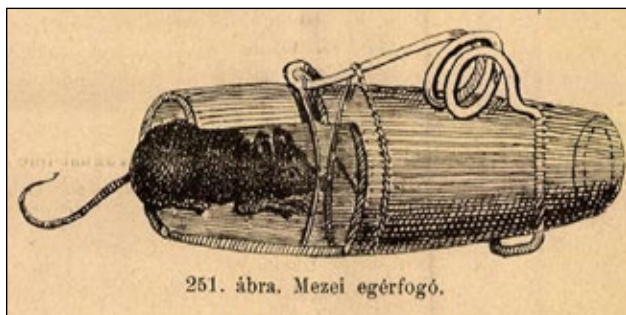

3.3-4. kép. Otcoska Bélának adományozott kiállítási érem (Soproni Múzeum, PL.55.233.1)

A Soproni Napló 1898. február 13-án megjelent száma közölte a hírt, hogy Otcoska „egészségi állapotában beállott visszaesés miatt” lemondott az egyesület elnökségéről, és lemondott közigazgatási bizottsági tagságáról és népnevelési elnöki tisztjéről is. Elképzelhető, hogy egészségi állapotának romlása mellett testvére sikkasztási ügye miatt szeretett volna visszavonulni. Az egyesület február 28-án tartott közgyűlése azonban elhatározta, Otcuskát újra megválasztja, és a választás elfogadására küldöttség útján kéri fel. A sajtócikk kedvezően nyilatkozik a népszerűségnek örvendő elnökről: „A küldöttség tagjai Pinnyén találkoztak s innen kocsin rándultak át Kövesdre. Otcoska Bélánál megjelenve, Bauer Ottó egyleti alelnök, majd pedig Baán Endre dr. alispán intéztek beszédet az újra megválasztott elnökhöz, kit az egylet tagjainak őszinte vonzalma és ragaszkodása fölötté megghatott s az elnökséget – engedve az egyhangú óhajnak – újból elvállalta. Kérte azonban az alelnököket, hogy addig is, míg egészsége teljesen helyreáll, az egyesület ügyeit vezetni szíveskedjenek. A küldöttség tagjaiban Otcoska e kijelentése nagy örömet keltett. Meg vagyunk róla győződve, hogy a vármegye közönsége is osztatlan meglelégedéssel fog tudomást venni arról, hogy Otcoska Béla, a hírneves gazda s népszerű ember, továbbra is megmarad az egyesület élén.”²⁵

²⁵ Lemondó elnök. Soproni Napló II./13. 1898. február 13. (4.); A vármegye közgyűlése. Soproni Napló II./16. 1898. február 24. (2.); A gazdasági egyesület küldöttsége Otcoska Bélánál. Soproni Napló II./18. 1898. március 3. (3–4.)

Mint érdekességet említjük az Otocska Béla és a megyei gazdasági egyesület által terjesztett mezei egérfogót (4. kép). A szerkezet használatát a nagymértékben elszaporodott egerek tették indokolttá. A korabeli sajtó szerint 1882. márciustól szeptemberig Sopron megye területén 20-30 000 egérfogó volt használatban, és más megyékből is érdeklődtek a hasznos találmány iránt. Hatékonyságát és az elszaporodott egerek arányát mutatja, hogy Otocska egy emberét 130 mezei egérfogóval látta el, aki 21 hét alatt 16 000 darab egeret fogott. Minden beszolgáltatott öt egérfark után egy krajcár jutalmat kapott: 3200 krajcárt, azaz 32 forintot.²⁶

4. kép. Az Otocska-féle egérfogó (Gazdasági Mérnök, 1882. szeptember 7. 463.)

„Ez egérfogó Sopron megyében nagy kedveltségnek örvend, s az egyszerű készülék alkatrészei: egy kivájt fadoboz, melyet igen czélszerűen akáczfából lehet készíttetni; egy 3–4 mm erős sodronyrugó, melynek az egyik vége szilárdul a fadobozhoz van erősítve; egy vékony drótdarab, mely köralakban meghajlítva, a rugó lekötése után a doboz belső felületéhez simul; végül egy erős czérnadarab, mellyel a sodronyrugó le lesz kötve. A fadoboz két félköralakú bevágással van ellátva, melyeknek elseje vastagabb a doboz felső részében van alkalmazva és a vékony köralakú drót befogadására szolgál; az utóbbi bevágás a doboz alsó részén, csak oly vastagságú, hogy a czérnát befogadhassa. Igen fontos, hogy a távolság ezen két bevágás között több ne legyen, mint 17-18 mm.

Használatkor a sodronyrugó a czérna segítségével lekötetik oly módon, hogy a drót a doboz belsejéhez simuljon s a czérna a bevágásban a doboz bensejét áthidalja. Az egérfogó így felállítva, kissé rézsutos helyzetben vastagabb végével a lakott egérlyuk szájába helyeztetik, azonban csak oly mélyre, hogy a rugó felpattanása megakadályozva ne legyen. Az egér élelmet keresvén, lyukát elhagyni készül, amit azonban az egérfogó kikerülésével meg nem tehet; mivel az egérfogó másik vége szintén nyitott, a beható világosság által félrevezetve, a fogóban előre hatolni iparkodik, amiben azonban a keresztben húzott czérnaszál akadályozza, melyet kettéharapván máris meg van fogva, mert a lekötött sodronyrugó fölcsapódik s a drót az egeret megfojtja.”²⁷

²⁶ Czélszerű mezei egérfogó. Gazdasági Mérnök VI./49. 1882. szeptember 7. (463.); Az Otocska-féle egérfogóval tett kísérletek. Közgazdasági Értesítő 37. szám, 1882. szeptember 14. (23.)

²⁷ A forrás: Az Otocska-féle egérfogóval tett kísérletek. Közgazdasági Értesítő 37. szám, 1882. szeptember 14. (23.)

A Sopronmegyei Gazdasági Egyesület 1896-ban Otocska Béla elnök indítványára határozta el, hogy az ezredév emlékére minden ötödik évben jutalmazza azokat a cselédeket, akik valamelyik Sopron vármegyei birtokosnál huzamosabb ideig szolgáltak. A negyedik cselédjutalmazást 1911. október 1-jén tartották meg Sopronban, a vármegyháza nagytermében. Figyelemre méltó, hogy a díjazott ötven cseléd közül tíz sopronkövesdi volt. Jutalmul egy ezüstórát kaptak, melybe nevük és a jutalmazásra vonatkozó köriratot vésték be, továbbá oklevelet és csoportos fényképet. Az ünnepséget követően a gazdasági egyesület a Pannónia vendéglőben vendégül látta a kitüntetett cselédeket.²⁸

A Köztelek 1924. június 1-jén megjelent levele szerint Otocska szójabab-termesztésre is kísérletet tett, mégpedig számottevő eredménnyel. Sopronkövesdi 1800 hold nagyságú bérletén több éven át nagyobb mértékben, 20-30 holdon termelt „ezelőtt 30-40 évvel” sárgaszínű szójabab-fajtát. Beszámolóját hosszabban idézzük. „A szójababhoz a földet, úgy mint cukorrépa alá szoktuk, készítettem elő és ugyanolyan műveletben részesítettem; április elején 40 cm. sortávolságra vetettem; október elejére a szójabab tökéletesen megérett és kat. holdankint 8-12 q termést adott; a szójababnak aratása kissé nehézkes volt, mert a kb. 50 cm. magas növénynek kisujjni vastag szára fakeménnyé vált, úgyhogy azt kaszával vágni nem lehetett, mert az mindjárt kicsorbult; így kénytelen voltam gyökerestől kinyüvetni, ami kötött agyagföldben, szárazabb időben, erős munka volt; a kitépett szóját szekérre rakva, mindjárt elcsépeltem; a szalmát állásokba terítve alomnak használtam, míg a szójababot hízó marhákkal etettem fel. Meg kell jegyezmem, hogy noha a szemek kemények voltak, azokat nagy zsírtartalmuk folytán az ősz és tél folyamán megörlení még nem lehetett sem kő-, sem Excelsior-malmon, hanem Turner-féle zúzógépen lapíttattam el, így a többi darával keverve tökéletesen megemésztették a hízók a szójababot. A szójababot különösen jól értékesítettem Southdown keresztezésű hízó bárányokkal, melyeknél 10–12 hónapos korban 45-55 kg. élősúlyt értem el (legelőre nem jártak) és akkor már a piacra mentek; a wieni szállodások kapva vették és jól megfizették; a szójababbal hizalt bárányok húsa különösen kellemes ízű volt, amilyent sem azelőtt, sem azóta nem ettem; de magát a szójababot, noha különböző formában készítettem el, megenni nem bírtam. El kell még mondanom, hogy a szójabab vetőmaghoz mily véletlenül jutottam. 1869. évben Haberland Frigyes Magyaróvárott mint növénytermelési tanár működött és ugyanez évben csekélységem I-ső éves hallgatója volt, ugyanakkor boldogult Hensch Árpád barátom II-éves hallgató volt. 1870. évben Haberland kénytelen volt Wienbe a gazd. főiskolára menni és mint olyan egy gazdasági kiállításon egy külföldi magkereskedő maggyűjteményéhez jutott, e magvakkal kísérletezett és mint volt kedves hallgatójának, nekem is küldött 20 szem világos-sárgaszínű szójababot. Ezt kertemben gondosan szemenkint elrakva, a növények nagyszerűen fejlődtek, kb. 50–60 cm. magasra nőttek és rakva voltak hüvelyekkel, úgyhogy a 20 szemből már az első évben 3 liter magtermésem volt, ezt szaporítva, már a 4-ik évben több métermázsa mag állott rendelkezésemre.”²⁹

²⁸ A munka ünnepe. Gazdasági cselédek jutalmazása Sopronban. Soproni Napló XV./225. 1911. október 3. (1–2.)

²⁹ Szójababtermesztési tapasztalatok. Köztelek XXXIV./40–41., 1924. június 1. (501.)

A Soproni Hírlapban és a Sopronvármegyében megjelent nekrológ szerint Otcoska 1928. október 14-én bekövetkezett halálával „Sopronvármegye egyik első gazdája”, a „modern gazdálkodás úttörője” távozott az élők sorából. Tanulmányait a magyaróvári akadémián végezte, tanulmányúton többször járt Németországban és Angliában, és magyarországi látogatásai során német és angol gazdák is többször felkeresték mintagazdaságát. Somogyban Széchényi Imre jószágigazgatója lett, sok éven keresztül a Sopronvármegyei Gazdasági Egyesület elnöke volt. *„Egész életét puritán jelleme, gondolkodása s végtelen jószívűsége jellemezte. Csendben – de annál nagyobb eredménnyel – dolgozott s tanított. Nevét s áldásos működését úgy Sopron mint Somogyban sokan áldják. Nemes puritánságát mutatja végső rendelkezése is, hogy temetése a legegyszerűbb legyen. Egy pap temesse s koporsóját – mit maga választott még ki – ne a kriptába, de az anyaföldbe – mit ő igen szeretett – helyezték. E nemeslelkű férfiú elhunytával Sopron egyik jellegzetes alakját veszítette el.”*³⁰ (5. kép)

Otcoska Géza

Az idősebb fiú, Géza már 1883-tól biztosan Montenuovo Alfréd herceg gyulapusztai birtokának bérloje volt, és a belvárdi református iskola építéséhez 3000 darab téglát és ugyanannyi cserepet ajándékozott. *„Otcoska úr tudtunkkal a szegény tanköteleseket ruhával s tanszerekkel is szokta ellátni, de máskülönben is a tanügy s népnevelésügy emelésére minden alkalmat felhasznál.”* – olvasható a Néptanítók Lapjában megjelent méltatásban.³¹ Az 1896. évi ezredéves kiállítás idején a gróf Károlyi Lajos-féle tótmegyeri uradalom főtitkárja volt, a Baranyamegyei Gazdasági Egyesület elnöke, megyebizottsági tag, több megyei albizottságnak részben vezetője, részben tagja, és jelentős szerepet játszott a vármegye közéletében. Azonban *„zilált anyagi viszonyai miatt”* báró Schossberger Lajos nagykartali földbirtokosnál vállalt jószágkormányzói tisztelet, 6000 forint éves fizetéssel. Nagy feltűnést és sajtóvisszhangot keltett, hogy 1898. január 19-én eltűnt a rá bízott 26 800 forinttal, melyet Schossbergerék budapesti irodájában kellett volna befizetnie. Mivel *„oly tekintélynek örvendett, hogy a legkisebb gyanút sem táplálták iránta”*, csak öt nap múlva indítottak ellene nyomozást.³²

A Pesti Hírlap tudósítása szerint valószínűleg Amerikába utazott, és eltűnésének egy másik ügy lehetett az indítéka: *„Mialatt mindenki tisztelte és becsülte a korrektsége miatt, mint beszéltek, tizenötezer forint értékű hamis váltókat hozott forgalomba. Ezek a váltók a legközelebbi napokban járnak le s Otcoska Géza biztosra vehette, hogy a turpissága kiderül és lakat alá teszik.”* Az ügy azért is kaphatott nagyobb figyelmet, mert a Baranyamegyei Gazdasági Egyesület elnöke is ő volt, és az egyesület vagyonának kezelője.³³ Stettinből nejének 500 forintot akart küldeni Pécsre, azonban az összeget és a levelet a rendőrség detektívje lefoglalta. Együttal Stettin, Koppenhága, Krisztiánia és Stockholm rendőrségét

³⁰ Otcoska Béla. Soproni Hírlap 1928. október 16. (5.); Sopronvármegye XV./235. 1928. október 16. (5.)

³¹ Néptanítók Lapja XVI./47. 1883. november 24. (749.)

³² Otcoska Géza eltűnt. Pécsi Közlöny VI./10. 1898. január 26. (11.)

³³ A megszökött jószágigazgató. Pesti Hírlap XX./26. 1898. január 26. (10.)

5. kép. Az Otczka-család a kövesdi „kastély” előtt: középen Otczka Géza és Brázay Mária (Énekes Kálmán felvétele, Dr. Brummer Krisztián gyűjteménye)

is értesítették, hogy kapcsolódjanak be a nyomozásba. Mint kiderült, a jószágigazgató Dánián keresztül Amerikába akart utazni, azonban amikor 23 000 forintot dollárra akart beváltani, „*gyanús magaviseletet tanúsított*”, és a koppenhágai rendőrség letartóztatta. New Yorkba szóló menetjegyet, továbbá egy koppenhágai bank által kiállított hitellevelet és körülbelül 40 000 koronának megfelelő összeget találtak amerikai, angol, német és dán pénzben.³⁴

Kiadatását követően ügyét a Pest megyei törvényszéken tárgyalták. Mivel a feljelentéseket részben visszavonták és Schossberger báró kára is megtérült, a magánfeleknek részéről támasztott igénye kielégítését követően Otczkát szabadlábra helyezték. Az egykori jószágigazgató megbánást tanúsított, „*hirtelen jött megtévelyedésnek*” nevezte cselekedetét, melyet a nagy összeg kézhezvétele és reménytelen anyagi helyzete javulásának reménye okozott. Elhatározta, hogy szabadlábra helyezését követően nem tér vissza Pécsre, hanem Sopron vármegyébe költözködik, „*ahol bátyja magához fogadja bűnbánó, szerencsétlen öccsét, hogy az ottani gazdaságban érvényesítse kitűnő szakismereteit*”.³⁵ Személyleírása a rendőrségi körözésből ismert: „*középnagyságú, jól megtermett, hosszas, sápadt arcú, hajlott orrú, kis barna bajusszal, szakállát borotválja*”. Homlokán vágás látszik, világos drappszínű ruhát, sötétkék télikabátot és fekete puhakalapot viselt. Anyanyelvén kívül németül és franciául beszél.³⁶

³⁴ A sikkasztó jószágigazgató elfogatása. Pesti Hírlap XX./27. 1898. január 27. (12.)

³⁵ Otczka Géza ügye. Pécsi Napló VII./78. 1898. április 5. (3.)

³⁶ Otczka Géza eltűnt. Pécsi Közlöny VI./10. 1898. január 26. (11.)

Otocska Géza az 1898 körüli időszaktól segítette öccse gazdálkodását. A sopronkövesdiek elismerően emlegették, mivel munkaalkalmat és tisztességes bért juttatott a lakosoknak, az 1907. június 18-i tűzvész után segítette őket, és a lakásviszonyokat is javította.³⁷ A grófról, Széchényi Dénesről is jó véleménnyel volt az előjáróság: „a községet anyagilag, ha hozzá fordul, mindig támogatja”.³⁸ Széchényi 1909. október 1-jén Géza fiával, Jenővel kötött haszonbérleti szerződést, majd annak világháborús hősi halálát követően, 1916. május 24-én kilencévi időtartamra ismét Gézával.³⁹ Utóbbi 1919. augusztus 11-én, Sopronban bekövetkezett halála után testvére, Béla kötött a Nagycenki Cukorgyár RT. igazgatóságával,⁴⁰ majd annak lejártával Széchényi Dénes 1926. október 1-jétől 1942. szeptember 30-ig terjedő időszakra a sopronkövesdi birtok jelentős részét bérbe adta a cukorgyárnak.⁴¹ A gazdálkodás módjára, hatékonyságára vonatkozó adatokkal ezekből az évtizedekből sajnos nem rendelkezünk. Talán idős kora késztette Otocska Bélát arra, hogy a gazdálkodásról 1926-ban lemondjon.

Tagja volt az 1898-ban megalakított Sopronkövesdi Fogyasztási Szövetkezet igazgatóságának, elnöke a Magyar Országos Vöröskereszt Egyesület Sopronkövesdi Fiókegyletének (1916), fő pártfogója volt az 1906-ban alakult Nyugatmagyarországi Földművelők Gazdasági Egyesületének Sopronkövesd községi gazdakörének és az 1911-ben életre hívott Sopronkövesdi Róm. Kath. Ifjúsági Egyesületnek, melynek az uradalmi területekből betonból tekepályát építtetett és golyókat adományozott.⁴² Egy 1905-ből származó újságcikk tanúsága szerint Sopronkövesd azok között a községek között volt, amelyek a „legkiválóbb eredményt” mutatták a szalmafonás terén. Az 1909. március 11-én megjelent tudósítás pedig arról számolt be, hogy Schwab János gazdasági szaktanár az előző nap fejezte be a két és fél hónapon át tartott háziipari tanfolyamot, melyet Otocska Géza nagybérlő is „nagy érdeklődéssel és áldozatkészséggel” támogatott.⁴³ Amikor a Nyugatmagyarországi Földművelők Gazdasági Egyesülete 1911. október 24-én Sopronkövesden tartotta meg szarvasmarha-díjazását, annak lebonyolításában Otocska Géza – „ki megyéje minden mezőgazdasági mozgalmában mindig szívesen részt vesz és érdeklődéssel viseltetik közössége iránt” – is aktív részt vállalt.⁴⁴

³⁷ Bokor 1983. 7.

³⁸ MNL GyMSM SL, IV.427.b. (104. d.) Iktatott ir. 4760/1908.

³⁹ MNL GyMSM SL, XIV.12. Hering Zsigmond és Hertay Zoltán soproni ügyvédek iratai. 556. sz. A mellékletek nem találhatók meg a szerződés másolata mellett, de a Petőházi–Nagycenki Cukorgyár iratainál a szerződésmásolat mellett néhány melléklet is fennmaradt, köztük az 1878–1890. évre vonatkozó bérlet egyik melléklete: MNL GyMSM SL, XI.21. (124. d.) Sopronkövesd (1912–1943), külön csomó, Kövesd felirattal.

⁴⁰ MNL GyMSM SL, XIV.12. 554. sz.

⁴¹ MNL GyMSM SL, XIV.12. 554. sz.

⁴² Rupf Sándor sopronkövesdi plébános történeti feljegyzései. A szerző birtokában.

⁴³ A Sopronmegyei Gazdasági Egyesület... Soproni Napló IX./59. 1905. július 13. (4.); Háziipari tanfolyam. Soproni Napló XIII./57. 1909. március 11. (2.)

⁴⁴ Szarvasmarhadíjazás Sopronkövesden. Soproni Napló XV./248. 1911. október 29. (5.)

Otocska Jenő

Otocska Jenő Kálmán Ottó a Baranya vármegyei Olasz településhez tartozó Gyulapusztán született 1883. október 2-án. Apja Otocska Géza bérlő (*arendator*), anyja Förster Etelka volt.⁴⁵ Középiskolai tanulmányainak II–VIII. osztályát 1894 és 1902 között a Veszprémi Római Katolikus Főgimnáziumban végezte. Szakirányú tanulmányait követően, 1907-ben már apja mellett volt gazdász Sopronkövesden,⁴⁶ 1909. október 1-től pedig a grófi birtok bérlője.⁴⁷ I. világháborús szolgálatáról, pontosabban mint 11. huszárezredbeli tartalékos főhadnagy galíciai harctéri tevékenységéről és hősi haláláról a 11-es huszárok háborús emlékkönyve tudósít. Ebben olvasható, hogy 1915. június 9-én Otocska főhadnagy és Gráf szakaszvezető ellenséges járőrökkel szálltak szembe, és azokat visszaverve zsákmánnyal tértek vissza táborukba.

A főhadnagy egy újabb küldetés során, június 23-án a Zlota-Lipától nyugatra fekvő harctéren, Halicznál egy járőrrel az ellenség állásait akarta kikémlelni, azonban halálos lövést kapott. Csak a tartalékszázad gyalogságának előrenyomulása után találtak rá bajtársai. A krasowi kórházba szállították, de életét már nem tudták megmenteni, június 24-én elhunyt. Hadi tetteiért megkapta a Katonai Érdemkereszt III. osztályát. Bajtársai így emlékeztek meg róla: „Kötelességtudó és bátor tiszt volt Otocska, aki bebizonyította, hogy mi, 11-es huszárok nem hiába vagyunk büszkék tartalékos tisztjeinkre! Ő is, mint megannyi derék vitéz, idegen földben nyugszik, vérével, életével pecsételve meg uralkodójának s hazájának tett szent esküjét és ércbetűkkel iktatta be nevét az ezred halhatatlanjai közé.”⁴⁸ Halála „mély gyászba borította Sopronkövesd lakosságát, melynek valódi atyja és jöltetője volt”. Lemberg mellett hantolták el, de később exhumálták, és augusztus 9-én Sopronkövesden temették el,⁴⁹ majd 1916. november 24-én a soproni Szent Mihály temetőben helyezték örök nyugalomra.

Kitekintés

A korszak gazdasági társadalmához híven az Otocska család férfi tagjai igyekeztek kihasználni a korszakban rejlő technikai-innovációs lehetőségeket, és nem féltek újdonságokat is kipróbálni, azokat továbbfejleszteni. A cénki cukorgyár szomszédságában fekvő kövesdi bérlet átvétele kedvező választásnak bizonyult, a sikerhez azonban hozzájárult Ignác szakértelme, az újításokra nyitott, megfontolt, empatikus személyisége. Az egyesületi élet kibontakozását követően újabb szintér nyílt a lakosság összefogására és előremutató tevékenységekre. A példa, amelyet Otocska Ignác és fiai tanúsítottak, nyomot hagyott Sopron vármegye és legfőképpen Sopronkövesd történetében.

⁴⁵ Internetes hozzáférés: www.familysearch.org, Hungary, Catholic Church Records: Coll. Rec. 1636–1895. Olasz, 18721–1887. 235. képszám. (2025. április 12.)

⁴⁶ Vadászok névsora. Soproni Napló XI./68. 1907. augusztus 25. (4.)

⁴⁷ MNL GyMSM SL, XIV.12. Hering Zsigmond és Hertay Zoltán soproni ügyvédek iratai. 556. sz.

⁴⁸ I. Ferdinánd bolgár király nevét viselő 11-es huszárok háborús emlékkönyve. Kiadja a 11-es huszárezred özvegy-, árva- és rokkant-alapja javára a 11-es felszámoló huszárpótkeret. Szombathely, 1920. 147., 165., 173., 197.

⁴⁹ A hős a hazai földben. Soproni Napló XIX./182. 1915. augusztus 11. (3.); Hős-temetés. Új Élet II./65. 1915. augusztus 12. (3.); Hősi halál. Magyarország XXII./190. 1915. július 10. (9.)

Kis János jobbágyfiúból evangélikus püspökké lett költőről elnevezett, és Sissi Ferenc Józseffel való 21. házassági évfordulója alkalmából Erzsébetnek keresztelt utcák sarkán áll az a társasház, ami Sopron korai modern épületei között kiemelkedő értéket képvisel. A többszekciós épület elkészültekor úttörő volt mind építészeti stílusában, mind társasházi minőségében. Építtetője és tervezője Hárs György (1898–1971) okleveles építésmérnök¹ volt, aki a háború előtt részben önálló kivitelezőként (Szt. Imre kollégium, Vöröskereszt üdülő, az eredeti Lövér szálló, selyemgyári épületek stb.), részben az Esterházy-uradalom tisztviselőjeként (Deák téri tisztviselőlakások, mezőgazdasági épületek a megyében, a kapuvári húsgyár egy része stb.) alkotott.² Nevéhez több, a város mai képét is nagyban meghatározó épület köthető,³ például a Deák tér végén magasodó református templom vagy a Winkler Oszkárral közösen tervezett Lackner Kristóf utca sarkán álló háztömb, a volt polgármestert méltató domborművel. Mindazonáltal Hárs György a modern építészet zászlóvivőjévé akkor vált Sopronban, amikor a Kis János és Erzsébet utca sarkán a meghatározó jelentőségű társasházat, a városközpont első dekor nélküli épületét megépítette.⁴

A terület

1874-ben született döntés arról, hogy a belvárosból biztosítani kell a közlekedést a Deák tér és a győri vasút irányába. Ennek az eredménye lett az Erzsébet utca 1875-ben.⁵ A Kis János utca elnevezése 1927-ben lépett hatályba, ekkor nyitották meg a mai Lenkey utcával (eredetileg Gensel Ádám utca) együtt.⁶ Az 1905-ös városrendezési terv szerint a Képezde utcától (ma Csatai Endre utca) indult volna a Deák térrel párhuzamosan egy utca a Kis János utca folytatásaként, de ez nem valósult meg (1. kép).

¹ Szita Szabolcs: A Vörös Hadsereg és harcosai emléke Sopronban. Soproni Szemle 40. (1986) 4. sz., 351.

² A háború után – nyugdíjazásáig – több tervezőirodában dolgozott, majd a MTESZ soproni szervezetében végzett számottevő társadalmi munkát (kislakásakció, nyugdíjasklub, emeletráépítésre alkalmas épületek felderítése stb.).

³ Kubinszky Mihály: Hárs József köszöntése. Soproni Szemle 59. (2005) 4. sz., 334.

⁴ Kubinszky Mihály: Sopron, Frankenburg út 6. Winkler Oszkár emléktábla-avatás. Régi-Új Magyar Építőművészet 2007. 6. sz. 61.

⁵ Winkler Gábor: Sopron építészete a 19. században. Soproni Szemle 22. (1968) 4. sz. 357.

⁷ Nevet kaptak a névtelen soproni utcák. Sopronvármegye, 1927. december 30., XXX. évf. 293. sz. 2.

1. kép. Wälder József 1905-ös szabályozási tervén a Kis János és az Erzsébet utca sarka⁷

A domonkosok diákotthonának ingatlanából (mai Pedagógiai Szakszolgálati Központ) hasították ki a Kis János utca meghosszabbítását,⁸ ami így elérte a később, 1938-ban megnyitott Mátyás király utcát.⁹ A Kis János utca egy szakaszának helyén a régi evangélikus temető felszámolását 1886-ban kezdték el. A pénzügyi palota (2. kép), a Deák tér palotasorai és a postapalota, illetve a líceum határolták a temetőt. A felszámoláskor rengeteg sírt kellett exhumálni, a legértékesebbnek ítélt sírkövek innen kerültek a Lenckvillából kialakított múzeum (kultúrpalota) kertjébe. Sokáig elvadultan, gyönyörű, festői képet adva élt az öreg temető (3. kép). Az Erzsébet utcára néző díszes kapuja csak olyankor nyílt meg, ha nem behoztak, hanem elvittek hamvakat a hozzátartozók. Ezekben az évtizedekben a líceum fiatalsága vette birtokába az elhagyott sírkertet.¹⁰ Egy időben bérkocsisok és fuvarosok tanyája is volt.¹¹ Hárs György az evangélikus egyháztól 1929. szeptember 30-án itt vásárolta meg 15.000 pengőért azt az üres telket, amelyre a társasház később felépült.¹²

⁷ Sopron város szabályozási terve <https://maps.hungaricana.hu/hu/HTTIterkeptar/35927/view/?bbox=3057%2C-3322%2C4732%2C-2626> Utolsó letöltés: 2025.07.16.

⁸ Ágotay Ernő: Új utcanyitási problémák Sopronban (Folytatás és vége). Soproni Hírlap, 1936. július 21. XXIII. évf. 165. sz. 3–4.

⁹ Kubinszky Mihály: Sopron építészete a 20. században. Szeged–Tatabánya, 2003. 54.

¹⁰ Csátkai Endre: Séták egy rég eltűnt soproni temetőben I. Új Sopronvármegye, 1939. október 29., I. évf. 22. sz. 6.

¹¹ Horváth Márta tanárnő, volt Erzsébet utcai lakos szíves közlése nyomán.

¹² Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Moson-Sopron Vármegye Soproni Levéltára (továbbiakban MNL GYMSV SL) IV. 1404. Sopron Város Polgármesteri Hivatalának iratai b) Közigazgatási iratok, X. Építészeti ügyek, 147/1931.

2. kép. A Pénzügyi palota az 1920-as évek második felében egy képeslapon, az Erzsébet utcából nézve. A társasház helyén még az elhagyott temető üres telke áll. Soproni Múzeum, Aprónyomtatványok SoM. A.2004.1.124.

3. kép. A régi evangélikus temető a líceum és a postapalota déli oldalával az 1910-es évek végén. Fotó: Gantner Antal. Soproni Múzeum, Történeti Fényképtár SoM-AF 3076.

A társasházi reform

Az 1920-as évek közepétől a társasház egy olyan fokozatosan elterjedő, új ingatlanforma volt Magyarországon, amely a közös tulajdon és a magántulajdon sajátos ötvözetét jelentette. Külön tulajdonú, önállóan albetétezett egységek voltak a lakások és az üzlethelyiségek. A tulajdonos teljes joggal rendelkezett felettük, tehát eladhatta, bérbe adhatta, megterhelhette és átalakíthatta a jogszabályok és a társasházi szabályok keretein belül. Az épület minden más része az összes tulajdonos közös, osztatlan tulajdonát jelentette. Ide tartozott az épület tartószerkezete (falak, földemek, tető), a közös használatú helyiségek (lépcsőház, folyosók), a közös műszaki rendszerek (vízvezeték, csatorna, fűtésrendszer csövei), a telek és az előkert. A tulajdonosok automatikusan egy jogi személyiséggel rendelkező közösséget alkottak, az ún. társasházi közösséget. Ennek a közösségnek volt a feladata, hogy a tulajdonában álló részeket fenntartsa, üzemeltesse és fejlessze, az alapító okirat pedig a társasház „alkotmánya” volt. Utóbbi tartalmazta a lakások és közös részek pontos leírását, a tulajdoni hányadokat és az alapvető működési szabályokat.¹³

Korábban a magyar városokban a bérházi rendszer volt az uralkodó lakhatási forma. A legfőbb és leglényegesebb különbség a társasházzal szemben az volt, hogy a bérház teljes épülete (az összes lakásával, üzlethelyiségével, közös tereivel és a telekkel együtt) egyetlen tulajdonoshoz tartozott. Ez a tulajdonos lehetett magánszemély, egy család, egy vállalat, vagy akár az állam. A fő különbség tehát az ingatlan tulajdonjogi szerkezetében rejtett. Az egyes lakások nem képeztek külön-külön, önálló ingatlan-nyilvántartási egységet (albetétet) a telekkönyvben. Az egész épület egyetlen nagy ingatlannak számított. A bérházban lakók kizárólag bérlők voltak. Bérleti szerződést kötöttek a lakás használatára, és cserébe bérleti díjat fizettek.¹⁴ A bérházakban ismeretes volt az ún. főbérlő, aki közvetlenül a bérház tulajdonosával kötött bérleti szerződést.¹⁵ Gyakran egy nagyobb lakást bérelt, kiadva az ingatlan egy részét vagy egy-egy szobáját további bérlőknek, az ún. albérlőknek.¹⁶ Az albérlők a főbérlővel álltak szerződéses viszonyban, nem pedig a tulajdonossal. Ez a rendszer a lakhatási szegénység idején gyakori jelenség volt, lehetővé téve, hogy többen osztozzanak egy lakáson és annak költségein. A bérházi rendszert – akárcsak a társasházat – a városi népességgrobbanás¹⁷ és a lakásínség hívta életre, ám ekkor még a tőkések nagy, többemeletes épületeket emeltek bérbeadás céljából.¹⁸ Az első világháború alatt a bérházi rendszert az állam fékezte, mert a katonák hátrahagyott családjait fenyeget-

¹³ 1924. évi XII. törvénycikk a társasház-tulajdonról. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=92400012.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D39#> Utolsó letöltés: 2025.07.08.

¹⁴ Gyáni Gábor: Bérkaszárnya és nyomortelep. Budapest, 1992. 77–78.

¹⁵ A Pallas Nagy Lexikona. I. kötet. Budapest, 1893. 305.; A Pallas Nagy Lexikona. VII. kötet. Budapest, 1894. 425.

¹⁶ A Pallas Nagy Lexikona. III. kötet. Budapest, 1893. 158.

¹⁷ Gyáni Gábor: Az urbanizáció társadalomtörténete. Kolozsvár, 2012. 24.

¹⁸ Gyáni Gábor – Kövér György: Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig. Budapest, 2003. 357.

ték a lakbéremelések és a kilakoltatások. A háború alatt nőttek a megélhetési költségek és ez nyugtalanságot eredményezett. 1916-ban lakbérmentoratóriumot vezettek be, ezzel korlátozva a lakbérek emelését és a felmondások lehetőségét. A következő években társított pórtrendeletek tanúsítják a szociális feszültségek mértékét és a bérházi rendszer problémáit. A kötött lakásgazdálkodás jogi felszámolására egészen az 1920-as évek második feléig kellett várni.¹⁹ A bérház lakáspiaca azonban már nem tért vissza.

A társasházi rendszer a polgárosodás, a saját tulajdon iránti igény és főleg a finanszírozási modellek változásával párhuzamosan terjedt el. A társasházak létrejötte egy sor társadalmi, gazdasági és demográfiai változás következménye. Ahogy a városok lakossága nőtt, és egyre többen költöztek vidékről a városi központokba munkalehetőségek miatt, egyre nagyobb szükség volt a hatékonyabb és sűrűbb lakhatási formákra. A terjeszkedés „vízszintesen” (családi házakban) korlátozottá vált a földterület drágulása miatt. A városi területeken a telekárak növekedése gazdaságtalanná tette a nagy telkeken álló, egycsaládos házak építését a tömeges lakhatás biztosítására. A technológia is fejlődött, a vasbeton megjelenése lehetővé tette a magasabb, többemeletes épületek biztonságos és stabil felépítését. Infrastrukturális igényeket is képessé váltak kiszolgálni; a központi fűtés, a vízvezeték, csatornázás, áramellátás bevezetése hatékonyabbá vált. Gazdaságosabb volt, ha ezeken több lakás osztozott, mint amikor minden egyes családi háznál külön-külön kellett kiépíteni. A befektetési lehetőségek keresése is hozzájárult ahhoz, hogy a „vertikális” terjeszkedés és a közös tulajdonú, mégis elkülönülő lakások rendszere kialakuljon.²⁰

Hárs György álma

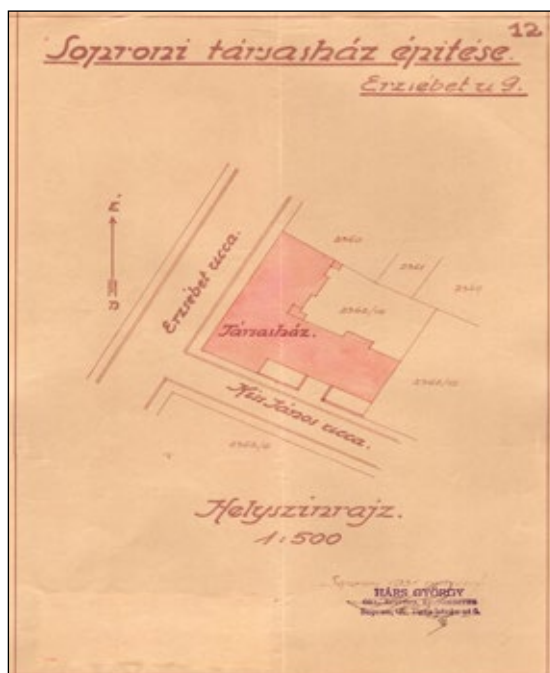
Sopronban 1930-ban teremtdőtek meg a technológiai, jogi és gazdasági keretek ahhoz, hogy a fent vázolt szükségszerűségeket társasház formájában lehessen kielégíteni. A fő hajtóerőt az jelentette, hogy a társasház építését köztisztviselői kölcsönrel támogatta a minisztérium. Hárs György a legmagasabb szinteken rendelkezett kapcsolatokkal, Nagy Emil, aki igazságügy-miniszterként honosította meg Magyarországon a lakhatásnak ezt a formáját, apósa volt a hitbizományi tisztviselőből önállóvá lett soproni építésmérnöknek.²¹ A magyar törvényhozás 1924-ben a XII. törvénycikkben lehetővé tette társasházak építését, ahol minden lakás külön telekkönyvi örök tulajdont képezett és a telekkönyvi tulajdon minden előnyét élvezte. Ilyen társasházak, azaz „öröklakások”, Budapesten már az első soproni társasház 1931-es születését megelőzően létesültek. A Budapesti Közlöny 1924. szeptember 26-i számában közreadott hirdetmény szerint a tisztviselők családi házainak építését pénzügyi segítséggel kívánták előmozdítani.²² A kölcsön társasházak-

¹⁹ Gyáni Gábor: Bérkaszárnya és nyomortelep. Budapest. 1992. 109–113.

²⁰ Gyáni Gábor – Kövér György: Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig. Budapest, 2003. 358–359.

²¹ Hárs György 1922-ben vette feleségül Nagy Adélt. <https://harsgyorgy.hu/hu/csalad/hars-gyorgy> (Utolsó letöltés: 2025.07.08.)

²² Hirdetmény a közalkalmazottak és nyugdíjasok részére folyósítható amortizációs építkezési kölcsönök engedélyezésének irányelveiről. Budapesti Közlöny, 1930. szeptember 26., LXIV. évf. 219. szám. 1–2.

4. kép. A társasház helyszínrajza Hárs György tervei szerint. Helyszínrajz.
MNL GYMSV SL IV. 1404. b) X. 147/1931.

ra éppúgy vonatkozott, mint külön épülő családi házakra.²³ Sopronban a családi házak építése a külterületek kialakulását mozdította elő (pl. Lőverek), de igény mutatkozott a város belterületeinek fejlesztésére is. Ennek egyik módját az öröklakásos társasházakban látták. Támogató légkör övezte Hárs ötletét, hogy az Erzsébet utca még ki nem használt része a pénzügyigazgatóság mellett ilyen formán hasznosuljon. 1930 őszén az előkészületek és a tárgyalások megindultak, az illetékes tényezőknél pedig pártolásra találtak. A városházán Schindler András polgármester-helyettes szorgalmazta a társasházépítésre folyósítandó kölcsönök felvételét, bátorítva a soproni lakosokat az addig ismeretlen vállalkozásra.²⁴ Szerencsés gondolatnak tartotta a közvélemény is a fölvetett ötletet, hogy az Erzsébet utca még ki nem használt része társasházépítés céljából hasznosuljon.²⁵

A társasház megépítésére azért látszott kiválóan alkalmasnak a telek, mert rövidebbik frontja nyugatra, hosszabbik frontja délre nézett, tehát legnagyobb részét déli fekvésű lakásokat lehetett kialakítani. Hárs György első vázlatterve szerint az egész épülettömbben 25 lakás létesült volna, mégpedig úgy, hogy az Erzsébet utca felőli földszint üzletek céljaira hasznosult.

²³ A soproni öröklakások. Soproni Hírlap, 1930. október 3., XVII. évf. 225. sz. 1–2.

²⁴ A köztisztviselők lakásépítő mozgalma. Soproni Hírlap, 1930. október 2., XVII. évf. 224. sz. 4.

²⁵ Sopronban társasház készül a házépítési kölcsönből. Soproni Hírlap, 1930. október 1., XVII. évf. 223. sz. 4.

Összesen tehát 6-7 üzlethelyiséget továbbá 6 kétszobás, 16 háromszobás és 3 négyszobás lakást tervezett. Minden lakás előszobával, fürdőszobával, konyhával, kamrával és WC-vel lett ellátva, a háromszobás lakások fele és a négyszobás lakások mindegyike cseledőszobával is. Az akkori modern technika összes vívmányát felhasználta: előírányozta a vízvezeték, a gázt és a villanyt a legnagyobb igények kiszolgálására, és teljes fürdőberendezést tervezett káddal, kályhával, angol mosdóval és WC-vel, csempeburkolattal, a konyhában duplatartályos mosogató készült melegvízgenerátorral. A mellékhelyiségekben elsőrendű lapburkolatok, a szobákban tölgyfa parketta, asztalosmunka fehérre mázoltva és lakkozva. Az üzlethelyiségek ára a tervezetben 7000 pengőtől, a kétszobás lakásoké 12.000 pengőtől, a háromszobásoké 16.000 pengőtől, a négyszobásoké 20.000 pengőtől indult, a lakás elhelyezkedése és az esetleges külön kívánalmak függvényében. Az igénylők határozata alapján, a központi fűtést is mérlegelés tárgyává tette Hárs, ami azonban a fenti árakba bekalkulált kályhák levonásával is többletköltséget okozott. Hárs György a következőképpen fogalmazott kedvcsináló cikkében a *Soproni Hírlap* hasábjain: „Nagy örömmre szolgálna, ha úgy a jövő lakóknak, illetve tulajdonosoknak egy-egy jó lakással, Sopron város közönségének pedig egy szép, modern épülettel kedveskedhetnék. Az érdeklődő feleknek délután 3 és 5 óra között akár Gróf Tisza István ú alatt lévő irodámban [ma Béke út 5.], akár telefonon szívesen állok rendelkezésére. Hárs György, építésmérnök.”²⁶

A fogadtatás

Cikke valósággal forradalmat keltett a köztisztviselők népes táborában. Ezeknek nagy része ugyanis szívesen építkezett volna az állami kölcsönből, de nem volt megfelelő telke. Olcsóbban telekhez jutni pedig csak messze lehetett, holott a lakóhely közelsége a munkahelyhez fontos szempont volt. Hárs György terve szerint nem kellett telekről gondoskodni, nem kellett télvíz idején hóban-fagyban bandukolni a sötét, barátságtalan kültek felé. Olcsóbban aligha juthattak volna ingatlantulajdonhoz. Ha maguk építkeztek volna valahol a külső periferián, akkor a korábban sorolt modern, kényelmes berendezésről szó sem lehetett volna. A városnak is érdeke fűződött hozzá, hogy a Hárs-féle terv sikerrel járjon, mert egy szép palotával bővült a belváros egyik legforgalmasabb helye.²⁷

A városháza közgyűlési termében is lehetőséget adtak Hárs Györgynek, hogy reklámozza az első soproni társasházat. 1930. október 12-én a városháza közgyűlési termében tartott nyilvános előadást az építész az öröklakások ismertetéséről.²⁸ A lapok is beharangozták a fontos eseményt.²⁹ A beszámoló sem maradt el: „Hárs György építésmérnök vasárnap délelőtt előadást tartott a városháza nagytermében az Erzsébet utcában építendő öröklakásokról, illetve társasházról. A hatalmas termet zsúfolásig megtöltötte az érdeklődő

²⁶ A soproni öröklakások. Soproni Hírlap, 1930. október 3., XVII. évf. 225. sz. 1–2.

²⁷ A többek háza. Soproni Hírlap, 1930. október 4., XVII. évf. 226. sz. 5.

²⁸ Hirdetés. Soproni Hírlap, 1930. október 8., XVII. évf. 229. sz. 5.

²⁹ Előadás a soproni társasházról. Soproni Hírlap, 1930. október 9., XVII. évf. 230. sz. 5.

közönség, főképpen állami és városi tisztviselők. A város részéről Schindler András helyettes polgármester és Balogh-Kovács Sándor műszaki főtanácsos vett részt az előadáson, a közönség soraiban ott láttuk Szepessy Aladár ny. altábornagyot, Langer Jenő pénzügyigazgatót és sok főiskolai tanárt, középiskolai tanárt, tisztviselőt stb. Az előadó Hárs György műépítész hatalmas tervrajzokról ismertette az öröklakások terveit, mely szerint a kétemeletes épületben több üzlethelyiség és összesen huszonöt lakás épül, köztük 2, 3 és 4 szobás lakások, valamennyi fürdőszobával, mellékhelyiségekkel és külön lépcsőházi bejáróval. Az üzletek ára 7-15.000 pengő, a kétszobás lakások ára 12-13.000 pengő, a háromszobásoké 16-18.000 pengő és a négyszobásoké 20-22.000 pengő. Az árban benne van a telekérték, valamint a tisztviselőkölcson megszerzésével járó kiadások is.” Az előadás során Hárs fejtegette az 1924. évi XII. törvénycikket, mely a társasházak jogviszonyát ismertette. E szerint a társasház ügyét „kis parlament” intézi, ebben pedig az öröklakás tulajdonosoknak van szavazatuk. Amennyiben az együttműködést valami megzavarja, az intézkedést az állam által kiküldött gondnok veheti át.

Több igénylő már a helyszínen nyilatkozatot adott Hársnak a megfelelő foglalóval, ezért pedig ellennyilatkozatot kaptak az építőtől. A fennmaradó lakásokra 1930. október hó 22-ig lehetett jelentkezni. Az igénylőnek a 60 százalékos kölcsönön kívül, melyet az építész szerzett meg, a lakás árának 40 százalékaival kellett rendelkeznie, az építés befejezéséig folyósítva. Tárgyalások folytak arról is, hogy a tisztviselőkölcson által nyújtandó 60 százalékos építési összeget több pénzintézet vagy az OKH (Országos Központi Hitelintézet) soproni fiókja 80 százalékra egészítse ki. Hárs műépítész októberben tervezte bejelenteni, hogy megindul-e az építés. Ennek függvénye a kellő számú jelentkező volt. Sokan jelentkezési nyilatkozat-mintát kértek, többen már az előadás helyszínén jelentkeztek is, de ennek ellenére a lakásvásárlók toborzása nem mehetett olyan gördülékenyen, mint ahogy kezdetben elképzelték. Először az előjegyzések határidejét tölték ki egy héttel,³⁰ de még a következő év februárjában is hirdettek öröklakásokat megvásárlásra.³¹ A *Soproni Hírlap* kérdést intézett Schindler András helyettes polgármesterhez, hogy mi a véleménye a társasházról. A helyettes polgármester kijelentette, hogy a tervet nagyon üdvösnek tartja és óhaját fejezte ki, hogy bár megvalósulna. A legnagyobb akadályt abban látta, hogy a tisztviselőknak hiányzik a megkívánt 40 százalékos önerő.³²

A kezdeti lelkesedés és az újdonságot kísérő nagyfokú érdeklődés mellett kritikus hangok is megjelentek. Hárs György egy cikkben reagált az ellenvetésekre: „A Sopronban tölem felvetett társasházi eszme körül sok helyen vita indult meg, melynek során szembekerült a társasház a családi házzal. Kevés pro és inkább több kontra hozzászólás után rendesen a társasház hagyta el vesztésként az ilyen viták porondját [...] Olyan kérdés, mely belevág a modern élet, a modern közgazdaság világába[...] Mert a társasház

³⁰ Napi hírek. Soproni Hírlap, 1930. október 22., XVII. évf. 242. sz. 5.

³¹ A társasház iránt érdeklődők figyelmébe. Soproni Hírlap, 1931. február 7., XVIII. évf. 30. sz. 4.

³² Nagy érdeklődés mellett ismertette vasárnap Hárs műépítész nagyszabású társasház tervezetét. A terv szerint jövő év augusztus elsejére felépül a hatalmas társasház. Soproni Hírlap, 1930. október 14., XVII. évf. 234. sz. 1–2.

közgazdasági jelenség, amelyet az élet termelt [...] a családi ház a telek drágasága miatt csak a külső periférián épülhetett, a munkahelytől messze volt, a közlekedés, ha jó is volt, mégis pénzbe és időbe került, — de volt két bűvös szó, mely tartotta benne a lelket: a tulajdon és a kert. A tulajdon, hogy a ház az enyém, ha költök rá, ha csinosítom, akkor is az enyém marad és nem dobhat ki bármikor a háziúr, a háziúr! — minden rémek réme, — és a kert, a zöld bokrok, virágok, gyümölcsfák [...] Ezen két fogalomért néha odadobták az emberek a vízvezetéket, a villanyt és csatornázást, odadobták a kényelmüket és félórakig utaztak, gyalogoltak az üzlettől-irodától az otthonig és vissza, utaztatták és gyalogoltatták a gyerekeket az iskolába és a feleséget a piacra és az üzletekbe. A családi házak napja akkor kezdett igazán felragyogni, amikor hogy-hogy nem, az nem tartozik ide, a háború után többen lettünk, lakásínség lett és hogy-hogy nem szegényebbek lettünk, de az igények általános színvonala emelkedett. A kevés rendelkezésre álló lakás nem volt megfelelő és új modern bérházat, higiénikus lakásokkal senki sem épített [...] Mindezekon kívül a háborúban és az ezt követő időkben a kistőkére leolvadt közép- és nagytőkék is elhelyezkedést kerestek, amire a házépítés kiváló alkalomnak kínálkozott és így előtérbe lépett a családi ház annyira, hogy divat lett. A bérház-típusnak a városi élethez mért előnyei azonban még mindig kísértettek [...] A mostani közgazdasági helyzet nagyobb tőkék alakulására nem kedvező. Az állam a maga progresszív adórendszerével intézményesen meggátolja nagyobb vagyonok létrejöttét. Bérházhoz pedig nagyobb vagyon kell. Az élet azonban mindig segít magán. Ha nincs tőke egy kézben, lesz tőke több kézben, mely csoportosítható és létrejön a szövetkezeti ház. Innen már csak egy lépés: kölcsönkérjük a családi háztól az egyik varázsígit, a lakás tulajdonjogát és megszületett a társasház [...] tehát létrehoztunk egy olyan intézményt, mely a városi bérház és a külső családi ház összes előnyeit egyesíti magában. No és a hátrányok? Vannak közös részek is [...] Meg kell állapítanom, hogy a soproni városháza is közös, a város összes polgáráé, az iparosszékház is közös, az összes soproni iparosoké, a Sörgyár is közös, a részvényeseké, közös tulajdon az út, a járda, a Széchenyi-tér [...] valamennyinek adminisztrációja rendben folyik, mert megvannak hozzá a megfelelő törvények, a megfelelő szabályok. A társasház közös részeivel nincs semmi baj, mert meg kell, hogy legyenek hozzá a megfelelő szabályok. Valaki azt mondotta, hogy a társasházban 25 ember rigolyáihoz kell alkalmazkodni. Ezzel az erővel én azt mondhatom, hogy mint soproni polgár egy egész város lakosságának rigolyáihoz kell alkalmazkodnom. Hogy tekintettel kell lennem felebarátaimra ez csak természetes, de tekintettel kell lennem rájuk akkor is, ha családi ház tulajdonosa vagyok. Például a kertem locsolásánál nem szívesen veszi a szomszéd, ha történetesen átmegy hozzá a víz-sugár [...] De a kert? [...] A társasházban egy háromszobás komplett lakás 18.000 pengő. Ugyanaz családház formájában volna legalább 25.000 pengő [...] a különözetten a kert helyett elmehetünk valahova nyaralni. Nyaralni, világot látni, tanulni, megismerni embereket és vidékeket [...] És Sopronban az igazi nyár úgysem tart sokkal tovább, mint hat egész hétig.”³³

³³ Társasház - családi ház. Soproni Hírlap, 1930. december 25., XVII. évf. 294. sz. 8–9.

A megvalósulás

Az alapfeltételek létrejöttek, azonban a lakások jegyzései csúsztak, és megváltoztak az eredeti tervek is. A módosítás utáni tervek már csak 12 vagy 17 lakást tartalmaztak, aszerint, amint csak egy vagy két emelet épül meg, földszintet és félemeletet beleszámítva. Ugyan az egyemeletes 12 lakásos forma már 1931 elején is biztos volt,³⁴ hogy létrejöhet, de a monumentalitás céljából, hogy Sopron impozáns társasházhoz jusson, Hárs nagyon szorgalmazta a kétemeletes (a félemeletnek számolt első emelettel valójában három) formát. Sokan voltak, akik még mindig mérlegelték, hogy belépjenek-e az akcióba. Más városokban, mint például Szombathely, Miskolc, Székesfehérvár szintén szerveztek társasházakat, Sopron sereghajtóként próbált kilépni a régi, évszázados bérház szisztémából. Holott bérház már nem épült, új városi lakásokra szükség volt, ezek pedig másképp nem tudtak épülni, csak társasház formájában.³⁵

Hársnak azonban minden leleményét latba kellett vetnie, Láng Janka ingatlanforgalmi és ügynöki irodája még 1931 márciusában is hirdetett a társasházban öröklakásokat és üzlethelyiségeket.³⁶ Hárs György azonban nem adta fel ambiciózus tervét és az első soproni társasház építésére megszerezte az engedélyt 1931. április 22-én.³⁷ Az előkészítő munkálatok már április végén megkezdődtek az Erzsébet utcai üres telken. A társasház méretéből sem adott lejjebb, a földszint, a félemelet és az első emelet után a második emelet is az építési tervben maradt. Ekkorra tizenegy lakást sikerült eladni. Az előírányzott terv szerint a társasház felépítésének összköltsége már háromszázhuszezer pengőre rúgott,³⁸ az állami kölcsön utolsó 10%-át pedig csak a társasház szabályos elkészülte után folyósították.³⁹

De miért vállalta a kockázatokat? Nem adta fel, mert a lakásínség még mindig jelentős volt a városban, főképp három- és kétszobás lakásokra volt szükség, a kornak megfelelő kényelmi berendezésekkel. Hárs abban bízott, hogy ha siker koronázza fáradozásait, akkor ezzel precedenst teremt és megnyílhat az út a soproni társasházak tömeges kivitelezése felé.⁴⁰ A város jogügyi és pénzügyi bizottsága Thurner Mihály polgármester elnöklete mellett tartott gyűlést, melyben a tanácskozó kisgyűlés tárgysorozatát vitatták meg. Hárs György építésmérnök beadványával foglalkoztak, melyben a társasház megvalósításához a várostól kért támogatást. A kérés arra irányult, hogy a város homokot, térméskövet és betonkavicsot adjon az építőnek, aki azt csak három év múlva fizetné meg.⁴¹

³⁴ Bau eines Genossenschaftshauses in der Elisabethgasse. Oedenburger Zeitung, 1931. január 22., LXIV. évf. 17. szám. 3.

³⁵ A társasház iránt érdeklődők figyelmébe. Soproni Hírlap, 1931. február 7., XVIII. évf. 30. sz. 4.

³⁶ Hirdetés. Soproni Hírlap, 1931. március 1., XVIII. évf. 49. sz. 9., 1931. március 8., XVIII. évf. 55. sz. 9.

³⁷ MNL GYMSV SL IV.1404. b) X. 147/1931.

³⁸ Pár nap múlva megkezdik az építést az első soproni társasháznak. Soproni Hírlap, 1931. április 23., XVIII. évf. 91. sz. 4.

³⁹ MNL GYMSV SL IV. 1404. b) X. 147/1931.

⁴⁰ Májusi költözködés. Soproni Hírlap, 1931. május 1., XVIII. évf. 98. sz. 5.

⁴¹ Oedenburger Zeitung 1930. oktober 12. LXIII. évf. 231. szám. Ein Gesellschaftshaus in Oedenburg. 5. oldal

Ekkor már Hárs mintegy 370 ezer pengő⁴² költséggel számolt, ám tekintettel arra, hogy csak soproni munkások dolgoztak az építkezésen, a bizottság a kérés teljesítését javasolta.⁴³ Persze ez sem ment könnyen.

A döntés Sopron város kisgyűlésén született, dr. vitéz Simon Elemér főispán elnöklelete mellett tartották meg a havi tanácskozásukat 1931 májusában. A tárgysorozat első pontjaként vitatták meg Hárs kérését, de szokatlanul nagy vita támadt. Schármár Károly építész, aki a vitát indította, hangoztatta, hogy ő elvben a kérelem teljesítésének ellene van. Felszólalásában kiemelte, hogy a régi háztulajdonosok az új háztulajdonosokkal szemben hátrányban vannak, ami méltánytalan, ezért garanciákat követelt.⁴⁴ Schármár bírálta, hogy a városvezetés egyes városrészeket előnyben részesített, miközben másokat elhanyagolt. Egyes új utcákban, ahol alig állt még néhány ház, járdákat építettek, elvégezték a csatornázást és gázcsöveket fektettek le. A régi utcákat elkerülték a fejlesztések, pedig ezen negyedekek lakói régóta adófizetők voltak.⁴⁵

Cotel Ernő főiskolai rektor Schármárral ellentétben a kérés feltétlen teljesítése mellett tört pálcát, mivel az építkezés következtében számos munkanélküli juthatott kenyérhez. Schármárnak azon megjegyzésére, hogy a régiekkel szemben az új háztulajdonosok előnyben vannak, kijelentette, hogy ezt a városfejlődés természetesen hozta magával. Többek között dr. Márkus Ferenc azzal az indokolással, hogy a kérelem teljesítése veszedelmes precedenst alkotna, a kérés teljesítése ellen foglalt állást, dr. Tedeschi Jenő is dr. Cotel főiskolai rektor nézetét osztotta. Dr. Pinezich István, valamint dr. Schindler András polgármester-helyettes és dr. Thurner Mihály polgármester a kérelem teljesítését javasolták,⁴⁶ mivel az építkezésben elsősorban munkaalkalmat láttak. Thurner jelezte, hogy naponta 2 ezer pengőt fizetett a város az inségmunkásoknak és ettől a kiadástól Hárs mentesítené a várost a társasház építésével. A gyűlés így végül szótöbbséggel a kérelem teljesítése mellett döntött.⁴⁷ Nem véletlen, ebben az időben a város maga is foglalkoztatott egy sereg embert, mert utakat épített, csatornát a Szent Mihály-dombon, fejlesztette a vízvezeték hálózatát. Sokaknak adott munkát a katolikus és evangélikus konvent iskolai építkezése is, de mindezek között messze kiemelkedett Hárs György palotaszerű társasháza, ami több száz munkást foglalkoztatott.⁴⁸

A fő kerékkötőnek, Schármár Károlynak a kákán is csomót kereső fontoskodása nem volt véletlen. Konkurenciát jelentett számára Hárs, a szakma hagyományörző nagy-

⁴² MNL GYMSV SL IV. 1404. b) X. 147/1931.

⁴³ Soproni Hírlap 1931. május 3. XVIII. évf. 99. szám. Napi hírek. 5. oldal.

⁴⁴ Oedenburger Zeitung 1931. május 9. LXIV. évf. 104. szám. Der Bau des Genossenschaftshauses in der Elisabethgasse. 1. oldal

⁴⁵ Oedenburger Zeitung 1931. május 9. LXIV. évf. 104. szám. Einzelne Stadtviertel werden bevorzugt. 2. oldal

⁴⁶ MNL GYMSV SL XIV. 203. Hárs József soproni építész iratai 1925–2016.

⁴⁷ Nagy viták a városi kisgyűlés tegnapi tanácskozásában. Soproni Hírlap, 1931. május 8., XVIII. évf. 103. sz. 3.

⁴⁸ A civitas fidelissima fehér zászlója. Soproni Hírlap, 1931. május 10., XVIII. évf. 105. sz. 1.

jai pedig egyébként is árgus szemekkel figyelték, hogy Hárs milyen újításokat vezet be az alkotáson. Már az is feltűnt, hogy a földszinten egymást érték a bérbe adható üzletek, ezáltal fél emelettel feljebb került a lakások sora, s így maradt az építési szabályzaton belül a három lakószint. A homlokzatok sima síkjait az addig még Sopronban alig látott vasbetonszerkezetű erkélyek tagolták.⁴⁹ Amikor a homlokzaton befejezésül a szintek közötti csík az ablakközök sárgájával szemben pirosra váltott, Schármár magából kikelve szidta a merész tarkaságot.⁵⁰ Ez a piros és sárga színű homlokzat sokáig szóbeszéd tárgya volt a város közönsége körében és nem aratott osztatlan elismerést (5–6. kép).⁵¹

5. kép. Látványterv a társasház Kis János utcai homlokzatáról⁵²

A város támogatása révén 1931 augusztusában már előrehaladott az építkezés, Hárs pedig Sopron és a kormány támogatása után úgy festett, hogy a piac kegyeit is elnyeri. A sajtóban bejelentette, hogy egy második társasház tervét is elkészítette. Közvetlenül a befejezésre váró társasház mellett, homlokzatával a Kis János utcában, szemben a pénzügyigazgatósággal kívánta felépíteni. Szintén kétemeletes (a félemeletnek számolt első emelettel a valóságban három) épületet tervezett, mely nyolc lakásának mindegyike hárszobás volt.

⁴⁹ Kubinszky Mihály: Sopron építészete a 20. században. Szeged–Tatabánya, 2003. 61.

⁵⁰ A csíkos ház Hárs József közlése. <https://harsgyorgy.hu/hu/anekdota> (Utolsó letöltés: 2025.07.12.)

⁵¹ Winkler Oszkár: Sopron építészete a két világháború között. Magyar Építőművészet 33. (1984) 2. sz. 54.

⁵² MNL GYMSV SL IV. 1404. b) X. 147/1931. Homlokzat, Kiss János u.

6. kép. Látványterv a társasház Erzsébet utcai homlokzatáról⁵³

Az idő Hárs Györgyöt igazolta, a környezet kedvezőnek bizonyult társasházak építéséhez. Sokan voltak ugyanis, akik okulva a gazdasági válságon, szívesebben fektették pénzüket épületbe, mintha meghagyták volna tőkének. A forgalmi intézkedések korlátozása és a hitelválság is kedvezett a társasházaknak. Egységes elvek szerint épültek, ha pedig a tulajdonosok maguk nem kívántak beköltözni, bérbe adták örök áron megvett lakásukat. Nyomban fellendült a társasházi lakások utáni kereslet, holott még az első el sem készült. Minden jel arra mutatott, illetve a második ház megtervezése alapján Hárs is biztosra vehette, hogy az új társasház lakásait sokkal hamarabb tudja majd értékesíteni, mint az elsőét, hiszen 1931 augusztusában két lakás még mindig eladásra várt.⁵⁴

Átadás

A társasház részére a város 1931. október 28-án kiadta a használatba vételi engedélyt (7. kép).⁵⁵ Az átadásakor bemutatót szerveztek az érdeklődőknek, de még ezt megelőzően fellángolt a vita a modern építészet formavilágáról. Mikor a közönség bizalmát már kezdte elnyerni a társasház új intézménye, az új, dekor nélküli külső sokak számára riasztóan hatott. A kritikusok nem rejtették véka alá a véleményüket, miszerint az épület külsejétől nincsenek elragadtatva. A sajtó egy része a várost hibáztatta, hogy megengedte az Erzsébet

⁵³ MNL GYMSV SL IV. 1404. b) X. 147/1931. Homlokzat, Erzsébet u.

⁵⁴ Megépül a második társasház is. Soproni Hírlap, 1931. augusztus 1., XVIII. évf. 172. sz. 4.

⁵⁵ MNL GYMSV SL IV.1404. b) X. 147/1931.

7. kép. Ismeretlen hölgy a Kis János utcában, háttérben az újonnan megépült társasházzal. A kép 1931-ben készült. Ekkor még nem állt az elkészülte után mindössze egy évvel, 1932-ben átadott 3-as számú háztömb⁵⁶

utcában olyan épületstílus alkalmazását, mely teljesen elüt a többi épület formájától. Ahogy a *Soproni Hírlap* írta: „Talán meg is barátkoznánk vele, ha valamelyik utcánk egészen ilyen házakból épülne. De ott, ahol van, rontja az utca összhangját.”⁵⁷ Kiemelték, hogy a Frankenburg Irodalmi Kör az első világháború idején beadványt intézett a városhoz és ebben arra kérte, hogy alkosson szabályrendeletet a város utcáinak a megvédésére. Lehetetlen állapotnak tartották ugyanis azt, hogy már meglevő, egységes stílusú, esetleg nagyon régi házsorok közé valaki beillesszen olyan új házat, amelynek az építészeti stílusa teljesen elüt a környezettől. A város nem gondoskodott ilyen szabályrendeletéről, ennél fogva Sopronban mindenki olyan stílusú házat épített, amelyet és ahova akart.

A társasház kapcsán ismét felszínre került a vita. Példaként hozták a német városokat, ahol majd mindenütt megvédte a szabályrendelet az építkezők szeszélyétől a város jellegét, az utcák megmaradtak a korábbi századokból, és építészeti modoruk egységes hangulatát, összhangját semmiféle anakronizmus nem sértette, annak ellenére, hogy ott

⁵⁶ A fényképet G. Szabó Judit ifjúsági íróő Remete László utcai házának padlásán fellelt hagyatékából őrizte meg és adta át Bakay-Berkecz Annie.

⁵⁷ Megépült a Hárs-féle társasház. *Soproni Hírlap*, 1931. október 30., XVIII. évf. 246. sz. 4.

is építettek modern házakat. Viszont nem azokban az utcákban, ahol a régi épületek mint a múlt drága kincsei sorakoztak egymás mellé, hanem olyan utcákban és tereken, ahol semmiféle formaérzékbe nem ütköztek. Sopronban jóvátehetetlen baklövészként említetik a Kolostor utcában a Gambrinus sörcsarnok épületét, ami elütő stílusával kiütöközt a barokk házak együtteséből. A Deák téren is hibának tartották a Khoór-féle ház megépítését, mert az is rontotta az épületek összhangját (a ház a második világháború bombázásai során elpusztult).⁵⁸ A Kis János utcában, vagy a folytatásaként a Gensel Ádám utcában (ma Lenkey utca) már semmi akadályát nem látták az ilyen modern építészeti stílusnak, de az Erzsébet utcai homlokzaton messzemenőig felháborodtak (8. kép). A magánépítkezések föllendülése következtében szorgalmazták, hogy a város valami rendszert teremtsen az építő stílusok dzsungeljében, hogy Sopron utcái megfelelhessenek az esztétika követelményeinek.⁵⁹

A november 1-én lezajlott, kiírás szerinti bemutató még az esztétizáló vita ellenére is feltétlen hasznára volt úgy az építőnek, mint a társasháznak. Feltűnőnek tartották, ami kiütöközik az utcásor megszokott képéből, zavarva a harmóniát, de a belső kialakítást és modern felszereltséget látva, sokan megbékéltek. Akik rossz szemmel nézték és az építőről szigorú bírálatot mondtak, a bemutató után a társasház nyújtotta előnyöket kezdték hangsúlyozni. A beszámoló erre vonatkozó részletét olvashatjuk a *Soproni Hírlap*ban: „[...] Kétségtelen, hogy a társasház stílusa nem illik bele környezetébe. Azonban csupán ez az egyetlen, amit az épület hátrányára írhatunk. Minden egyéb előnyére szolgál, ami viszont azt bizonyítja, hogy a társasházaknak jövőjük van, azoknak szükséges voltát az idők érlelték meg magukban. De vegyük sorjában a dolgokat. Az Erzsébet utca legszebb pontján éktelenkedett egy gazos terület, melyet az építéssel eltüntettek. Az építkezést május hó 14-én kezdték s ott hat hónapon át 200 munkás kereste a maga és családja kenyerét. Ez a két körülmény elegendő arra, hogy a társasház tervezőjét és építőjét a legteljesebb elismeréssel illessék azok, akiknek a városfejlesztés és a szociális kérdés szívükhöz nőtt. A házban 17 lakás, néhány üzlethelyiség, három lépcsőház, egy tanácskozó terem és szükséges mellékhelyiségek, mint fűtőkamrák, mosókonyhák stb. vannak. A lakások közül 2 kétszobás, 10 három-, 2 négyosztós. Emlékeztetőül közöljük, hogy a kétszobás lakások ára 11-13 ezer, a háromosztósoké 15-18 ezer, a négyosztósoké 20-22 ezer pengő. Ezzel szemben átlagban a kétszobás lakásokért 1200, a háromosztósokért 1600, a négyosztósokért 2000 pengő évi bért kínáltak, helyesebben a kiadásra szánt lakásokat ilyen áron adták bérbe. Az építkezés tehát jó tőkebefektetésnek bizonyult. Sokan voltak, akik megtekintve az épület belsejét, azt kérdezték, hogy a mosókonyhát, folyosókat stb. miképpen tartják rendben? Eleve gondoskodott róla az építő. Az úgynevezett közös részeknek üzlethelyiségük van, melynek jövedelmét a jókarban tartásra fordítják. A lakások egymástól teljesen különállók. Ezt a nagy különállóságot elsősorban a hármastársas lépcsőházzal valósította meg Hárs építész-mérnök [...] A szobák valamennyiében cserépkályha van. A szobákat egyébként szárnyas ajtók kötik össze. Valamennyi szoba világos, levegős, jól szellőztethető.

⁵⁸ Dr. Khoór Ödön (1890–1964) főorvos, az Országos Orvosszövetség Soproni Fiókjának főtítkára, Hárs György sógora.

⁵⁹ Utcáink védelme. Soproni Hírlap, 1931. november 28., XVIII. évf. 270. sz. 3.

Ablakaik hármask és hosszukban nem törnek. Záraik hármasan zárnak s tökéletesen megfelelnek rendeltetésüknek. Ezt a hármask zárószervezetet ezúttal először használták Sopronban. A társasházból föltétlen azzal az érzéssel távozik a szemlélő, hogy építője nemcsak érti a mesterségét, de tökéletes munkát is végzett. A siker nyomán egy második társasház létesítését kétségkívül kevesebb tanácskozás fogja megelőzni, mint megelőzte az elsőét.”⁶⁰

8. kép. A fényképen már a stílusában vele sok egyezést mutató 3-as számú társasházzal. A két társasház mellett, a Kis János utca páratlan oldalán még évtizedekig üresen álltak a telkek a postapalota mögött.⁶¹

Az egyik üzlethelyiségbe 1931. november 1-ével Schilling János rádió- és villanyszerelési vállalata költözött a Lackner Kristóf utca 2. szám alól.⁶² Egy másikban Papp György cipőüzlete nyílt november 1-én.⁶³ A társulajdon alapító okirat szerint az öröklakások első tulajdonosai a következő személyek voltak: Hárs György műépítész Sopronból, Bauer Anna polgári iskolai tanárnő Szombathelyről, Mersich Alfréd hercegi húsarugyári tisztviselő Kapuvárról, dr. Patthy Sándor járásorvos Sopronból, Csiky Paula leánylíce-

⁶⁰ Megépült az első soproni társasház. Soproni Hírlap, 1931. november 3., XVIII. évf. 248. sz. 1.

⁶¹ A fényképet G. Szabó Judit ifjúsági íróő Remete László utcai házáő padlásán fellelt hagyatékából őrizte meg és adta át Bakay-Berkecz Annie

⁶² Hirdetés. Soproni Hírlap, 1931. október 4., XVIII. évf. 224. sz. 6.

⁶³ Hirdetés. Soproni Hírlap, 1931. október 25., XVIII. évf. 242. sz. 6.

umi igazgató Sopronból, Baumann György postafelügyelő Sopronból, Spányik Béláné altábornagy özvegy Sopronból, Szarka Gyula róm. kat. elemi iskolai tanító Sopronból, dr. Magyar Pál erdőmérnök Sopronból, Thierring Ernő, a Magyar Nemzeti Bank soproni fiókjának főnökhelyettese Sopronból, Solt Béla főiskolai tanár Sopronból, dukai Takách Mária leánylíceumi pedagógus és dr. Stern Lipót orvos Sopronból.⁶⁴

Utóélet

Bakonyváry György postafelügyelő és tulajdonostársai 1941 tavaszán alakítottak ki Rosenstingl Antal tervezővel szükségóvóhelyeket a társasház alagsorában (8. kép).⁶⁵ Szerencsére az épület nem kapott találatot és a térelválasztó rabcifalak is ellenállónak bizonyultak, amikor a közvetlen közelben számos bomba robbant. A háborút követő évtizedekben több neves soproni élt a társasházban, mint a híres festő, Szarka Árpád, Soproni Horváth József növendéke, aztán az elismert gyógyszerkutató, dr. Nikolics Károly, vagy Lisiczky Lajos⁶⁶, a legendás GySEV igazgató, vagy Fekete Lajos⁶⁷, az ÁFÉSZ 42. számú bánfalvi áruházának közismert üzletvezetője. Az egyik üzlethelyiségben sokáig műkö-

9. kép. A légópince egyik bejárata 2025 őszén
(a szerző felvétele)

10. kép. A társasház az 1970-es évek elején

⁶⁴ MNL GYMSV SL IV. 1404. b) X. 147/1931.

⁶⁵ MNL GYMSV SL IV. 1404. b) X. 147/1931.

⁶⁶ Kóczán-Vörös Viola, Kis János utcai lakos szíves közlése nyomán.

⁶⁷ Hulesch Károly, volt Kis János utcai lakos közlése nyomán.

dött a Kastner nővérek ajándékboltja is (10–12. kép). Ma már a házszám sem ugyanaz, mint az építéskor. A Széchenyi tér 13. szám alatti sarki háza sokáig viselte párhuzamosan az Erzsébet utca 1-es címet is.⁶⁸ A második világháború után az utóbbit megszüntették, az Erzsébet utcai házszámozás megváltozott, a korábbi Erzsébet utca 3-ból lett az 1-es szám. Így vált a 9-es házszámot viselő társasház a mai Erzsébet 7-té, majd Köztársaság utca 7-té 1989-ig.⁶⁹

11. kép. A társasház az 1970-es évek elején⁷⁰

Zárszó

Hárs György kezdeményezése meghozta gyümölcsét. A közönség szeretettel felkarolta a társasház eszméjét. Hárs az eredményen felbuzdulva, a Kis János utcában egy másik társasház építését indította el 1932 tavaszán. Rajta kívül Boór Gusztáv és Nándor is társasház építésébe kezdtek 1932-ben a Hárs-féle társasház közvetlen közelében, a mai Lenkey utcában, az autógarázs mellett.⁷¹ A Boór-féle vállalkozás tehermentesen építkezett, így akik nem kívántak hitellel megterhelt közös alakulatban részt venni, megadták a lehetőséget, hogy teljesen kifizetett saját otthonot szerezzenek.⁷² A második világháború végéig sorra

⁶⁸ Heimler Károly: Sopron topográfiája utca- és házjegyzékkel, részletes statisztikai táblákkal. Sopron, 1936. 262.

⁶⁹ Winkler Gábor: Sopron építészete a 19. században. Soproni Szemle 22. (1968) 4. sz. 357.

⁷⁰ A fényképeket Hulesch Károly készítette, átadta Hulesch Adél.

⁷¹ Még két társasház épül. Soproni Hírlap, 1931. november 21., XVIII. évf. 264. sz. 4.

⁷² A közönség nagy érdeklődése mellett megépül a soproni második társasház is. Soproni Hírlap, 1931. november 29., XVIII. évf. 271. sz. 4.

12. kép. 1967-ben új neonreklám-tervezet a még eredeti nyílászárókkal látható sarki üzleten⁷³

13. kép. Hárs György 33 évesen (igazolványkép 1931-ből)⁷⁴

épültek Sopronban a funkcionalizmus, a streamline, az art deco és a Bauhaus hatásait magukon viselő, korai modern társasházak. Sok neves építész volt ekkor a városnak. A soproni Winkler Oszkár a magyar építészet meghatározó alakja volt, Frankenburg utca 6. szám alatti társasházát az országos szakirodalom is jegyzi.⁷⁵ Füredi Oszkár rendszeresen szerepelt a korszak szakmai grémiumát jelentő *Tér és Forma* építészeti folyóiratban⁷⁶ és nem sokkal az illusztris társasház előtt tervezett modernista épületet a városban, így nem vitatható, hogy az új stílus alapjait ő fektette le.⁷⁷ Mégis, Hárs György volt az, aki áttörést ért el, forradalmasítva Sopronban a modern építészetet és a lakhatás ezen új intézményét a mérföldkönek számító sarki társasházával (13. kép).

⁷³ MNL GYMSV SL XXIII. 509. Sopron Városi Tanács VB. Építési és Közlekedési Osztály iratai, a) 20863/1967. Neonfelirat.

⁷⁴ <https://harsgyorgy.hu/hu/csalad/csaladi-fotoalbum> Utolsó letöltés: 2025.07.24.

⁷⁵ Kubinszky Mihály: Sopron építészete a 20. században. Szeged–Tatabánya, 2003. 62.

⁷⁶ Tartalom. *Tér és Forma*, 1934. november, VII. évf. 11. sz. 310.; *Építészet az idegenforgalom szolgálatában*. Uo., 1938. november, XI. évf. 10. sz. 289.

⁷⁷ A Trebitsch Selyemgyár 1925-ben épült munkáslakóháza a Csengery utca 106. szám alatt. Kubinszky Mihály: Sopron építészete a 20. században. Szeged–Tatabánya, 2003. 58.

Kolostor utca 13. – műemlék és műemlékvédelem

A Sopron, Kolostor utca 13. szám alatti épület a belváros egyik ikonikus háza, legalábbis azok számára, akik a város műemlékeivel foglalkoznak vagy foglalkoztak. Ebben az épületben működött évtizedekig a műemlék-felügyelőség, kezdetben Országos Műemléki Felügyelőség, később Országos Műemlékvédelmi Hivatal, majd Kulturális Örökségvédelmi Hivatal néven, végül a Kormányhivatal berkein belül is, egészen 2023-ig. Azóta az épület üresen áll, csendes magára hagyatottságában várja sorsa jobbra fordulását (1. kép.)

Az épület története hosszú évszázadokra nyúlik vissza. Az épületben található a 13. századi soproni belváros egy jellegzetes épületének, egy lakótoronynak a maradványa. A torony a felmérési alaprajzon a vastag falairól ismerhető meg, a valóságban egy négyzet alaprajzú pincehelyiség látható belőle bekarcolt kváderminta utánzatú vakolattal és rekonstruált keresztboltozattal. A toronyra a homlokzati kőtábla is felhívja a figyelmet. A lakótorony köré épített középkori ház az utcára merőleges tömeggel épült, nagy valószínűséggel már a középkorban is emeletes volt. Az épületre a ház belsejében néhány kiszabadított, helyreállított és bemutatott kökeret emlékeztet, egykori udvari homlokzatának vakolattöredéke a második emeleti helyiségben látható. A házat a kapu zárókövének tanúsága szerint 1628-ban bővítették L alakúvá, az utcai homlokzat ekkor vált zárt sorúvá, ekkor alakult ki a ma is látható épülettömeg. A 17. században épülhetett a külső lépcsőház is, melynek toszkán oszlopos kialakítása a korszak jellegzetes építészeti megoldása volt. A 18. századi átalakításokra a belső térben több megmaradt ajtólap is utal.

A helyreállítást megelőző dokumentációból tudjuk, hogy a ház a 19. században utcával párhuzamos, a homlokzat vonalát követő, tört gerincű nyeregtetőt kapott. A korábbi, archív képekről ismert tetőforma helyreállítására az 1980-as években Sedlmayr János tervei alapján kivitelezett felújításkor került sor. Az Új utca 16. számú, korábban helyreállított épülethez kapcsolva ekkor alakították ki az épületegyüttesben a műemlék-felügyelőség soproni irodaházát és a műemlék-helyreállító kivitelező vállalat központját. A felújítás során a ház számos középkori, reneszánsz, vagy éppen barokk építészeti részletét megőrizték, bemutatva ezeket a hivatalhoz konzultációra érkezők számára. A tetőtérben egy modern hangulatú, de formáival és anyaghasználatával a történeti környezethez illeszkedő kialakítású konferenciaterem is helyet kapott. A funkció a kivite-

1. kép. A Kolostor utca 13. szám alatti épület

lező részleg megszűnése után némiképp változott, a hatóság a Kolostor utcai épületet foglalta el, az Új utcai szárnyban pedig vendégszobák és szolgálati lakás működött. Az épület kapualjában feltárt egykori kút érzékeltetésére Kubinszky Mihály adományozott egy öntöttvas kutat.

Az épület a régészeti és műemlékfelügyeleti munka színtere mellett rendszeresen volt fontos kulturális eseményeknek is helyszíne. Éveken át várta nyitott kapukkal a vendégeket szeptember harmadik hétvégéjén a Kulturális Örökség Napjain, amikor az épület bemutatása mellett műemléki, kultúrtörténeti vagy építészeti kiállítások, előadások színesítették a programot. A vendégváró programok fénykora a 2010-es évek elejére tehető, amikor a teljes belvárost megtöltő kulturális programsorozathoz (Kultterek, Kultudvarok, Kultkapuk) kapcsolódva a műemlék-felügyelőség is bemutatkozhatott a nagyközönség előtt. A nyitott kapuknak, a kiállításoknak a motivációja minden esetben a műemléki értékek megőrzésének a fontossága, a hatóság segítő szerepének hangsúlyozása, a műemlékvédelem céljainak és eszközeinek a bemutatása volt.

A kiállítás gerincét a régi épületek felújítása során kibontott, de rossz műszaki állapotuk miatt vissza nem épített épületalkatrészek alkották. Megtalálható itt a nagycenki templom toronysisakjának gerendacsomópontja a keresztet körülölelő ólomgallérral, a

2. kép. Ablakkiállítás az épület kapualjában

fertődi kastély táblás parkettájának egy darabja 1906-os évszámmal a hátulján, számos homlokzati dísz töredéke, kő, kerámia és cement padlólapok, különböző formájú és mintázatú tetőcserepek. A tárgyanyag leghangsúlyosabb részét a hatóság munkatársai által összegyűjtött nyílászáró-gyűjtemény teszi ki. A barokk gerébtokos ablaktól a ki-be nyíló kapcsolt gerébtokos, pallótokos, be-be nyíló kapcsolt gerébtokos ablakokig a gyűjtemény az ablakszerkezetek teljes fejlődési sorát reprezentálja a 18. századtól napjainkig (2. kép). A kollekcióban megtalálható a 20. század elejének szerkezetfejlődési zsákutcáját jelentő, a tok külső síkjára helyezett, de befelé nyitható cigányfalcos ablak, amelynél a geometriai kialakítás miatt lehetetlen a teljes zárás biztosítása. A korszerű ablakprofil-minták lehetőséget adnak a történeti szerkezetekkel való összehasonlításra, az ablakcserék során fellépő esztétikai problémák bemutatására.

A nagy munkával összeállított kiállítás utoljára a 2025-ös Kulturális Örökség Napjai rendezvényen volt nyitva. Rendszeresen sajnos nem látogatható, így célját maradéktalanul nem tudja betölteni.

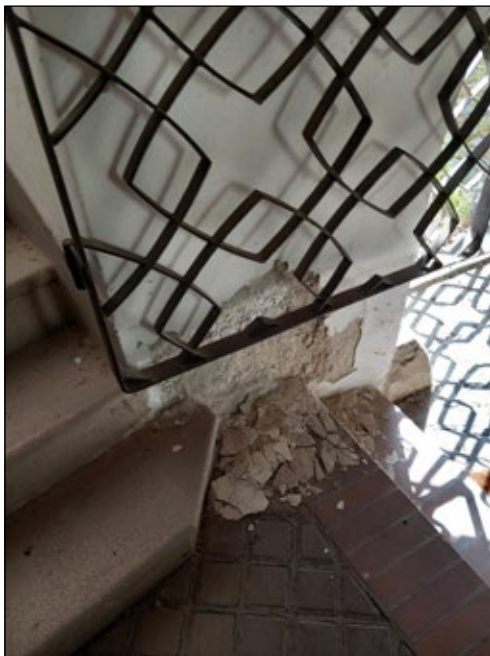
Kísérlet a talajnedvesség hatásának leküzdésére

A ház másik különlegessége a pincéjében immár évtizede folyó épületfizikai kísérlet. A történeti épületek egyik leggyakoribb műszaki problémája a falak nedvesedése. A történeti építészetben a mai értelemben vett talajnedvesség elleni szigetelés nem létezett, a nedvesség ellen más módszerekkel védekeztek. Egyrészt kerülték a mélyen fekvő, ned-

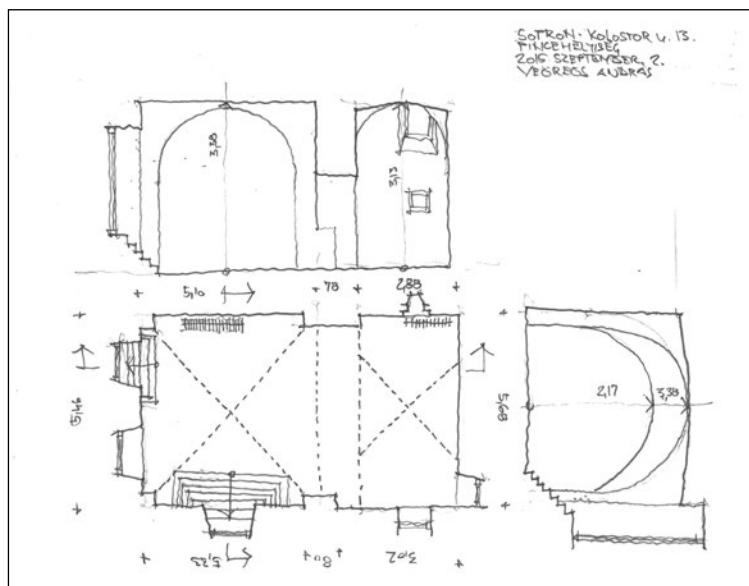
ves helyeket, másrészt a pincékben olyan funkciókat helyeztek el, melyeket nem zavart a nedvesség. Napjainkra a belváros szinte valamennyi épülete lakott a földszinten is, így a nedvesedés elleni védelem alapvető szükségletté vált (3. kép).

A probléma alapját a teremtetett világnak azon tulajdonsága adja, hogy a talajból a nedvesség állandóan párolog kifelé. A talajban levő nedvesség a kapilláris felszívódás révén behatol a falak réseibe. Ha megnézzük az átlátszó üveg pohárba töltött vizet, azt látjuk, hogy a víz felszíne a pohár szélén felkunkorodik. Ennek oka az, hogy a vízmolekulák a felületi feszültség révén jobban tapadnak az üveghez, mint egymáshoz. Gondolatban toljuk össze a pohár két falát milliméternyi, sőt századmilliméternyi átmérőjűre. Belátható, hogy a két felkunkorodó perem vízmolekulái összeérnek, a felszín megemelkedik, majd újra felkunkorodik és újra megemelkedik. Ez, a vizet felfelé szivárgó mozgásra készítő erő nagyobb, mint a gravitáció, ami lefelé húzná a nedvességet. A kövek, a téglák, de különösen a vakolatok hajszálcsövein a víz több méteres magasságba képes felkúszni.

A tönkrement lábazatok láttán a leggyakoribb magyarázat, hogy lefagyott. Valóban, a pórusokban levő víz megfagyásakor a térfogata megnő, a tágulás szétfeszíti a legkeményebb anyagokat is. Ugyanakkor nagyon fontos megjegyezni, hogy a fagy mellett jelen van egy legalább ugyanennyire kártékony jelenség: a sók. Az épületszerkezetekbe felszivárgó nedvesség soha nem tiszta H_2O , a víz minden esetben oldott sókat tartalmaz. A sók származhatnak a savas esőből, a talajban levő szerves anyagokból, az utcák téli sózásából, de jelen vannak a téglák és habarcs alapanyagaiban is. A vízben feloldott sók a kapillárisok-

3. kép. Hámló vakolat a kapualjban

4. kép. A helyiség felmérési rajza

ban vándorolnak felfelé. A víz a könnyebb ellenállás felé, a falmag felől a fal külső síkja felé halad, a felület közelébe vagy a felületre érve elpárolog. Ugyanakkor az oldott sók kristályosodnak, miközben térfogatuk növekszik. Ha a térfogatnövekedés a fal pórusaiban következik be, ez kegyetlenül szétrepereszti a habarcsot, a téglát, de akár a követ vagy a betont is.

A jelenség a leghétköznapibb épületfizikai probléma, de különös módon általánosan használható recept a megoldásra nem létezik. Biztos módszerek tűnik a falak átvágása, a nedvesség útját elzáró bitumenes-, műanyag-, vagy fémlemez beépítése, vagy a rések kitöltése vízzáró injektálóanyaggal, de létezik az elektromos potenciálkülönbség hatására az egyik pólus felől a másik felé áramló vízmolekulák irányíthatóságán alapuló, vagy mágneses teret gerjesztő megoldás is. Önmagában általában a szigetelés nem elegendő, a falakban tárolt nedvesség és sók káros hatásának megelőzésére általában speciális vakolatok alkalmazására is szükség van.

A Kolostor utca 13. szám alatti épület pincehelyiségét az 1980-as években újítták fel, ekkor kapta a beton aljzatra rakott téglapadlót és az akkor használatos, cementtel javított mészhabarcs vakolatokat. Az azóta eltelt négy és fél évtized (ami egyáltalán nem sok idő egy műemlék épület életében!) nem múlt el nyomtalanul az épületen (3. kép). A falak nedvesedésének mértékét talán a vakolat alól kibontott villanyvezetékek állapotával lehet legjobban szemléltetni: a szigetelésen belül az alumínium helyén csak fehér por volt. A vakolat felületén foltosodások, elszíneződések, mállások voltak tapasztalhatók. A 2010-es évek közepére a helyiség megérett a felújításra (5. kép).

5. kép. A levert vakolatú helyiség 2016-ban

Az építőanyag-piacon számos gyártó kínál nedves falakra való vakolatot, melyekkel a falak sótartalma által okozott károsodások mérsékelhetők. Ezek többsége úgynevezett légpórusos vakolat, ami azon az elven működik, hogy a vakolat kötése során tágabb légbuborékok keletkeznek, melyekben a sokszorosára megnövelt felületeken a nedvesség el tud párologni, a pórusokban pedig van hely a kristályosodó sóknak. A vakolaton semmiféle károsodás nem látható – egészen addig, amíg a pórusok nem telítődnek. Hogy ez mennyi idő alatt történik meg, az a falakban és az altalajban levő sók és a falba jutó víz mennyiségétől, valamint a felszívódás-párolgás sebességétől függ.

Van olyan vakolat, melyben a pórusok mérete nagyobb, mint a páramolekula, de kisebb, mint a vízmolekula, így a párolgási folyamat a falazat és a vakolat határán játszódik le, így a sók kristályosodása is a fal belsejében történik – vagy folyamatos nedvesség utánpótlás esetén nem is következik be. Az oldott állapotban levő só pedig nem okoz kárt, és ha nincs további felfelé irányuló kapilláris nedvességmozgás, akkor a falazat többi részét sem veszélyezteti.

A pincehelyiség felújításakor felmerült az a gondolat, hogy minden falfelületen más-más termék kerüljön alkalmazásra. Az első lépés a mintavételes épületfizikai vizsgálat elvégzése volt. A vizsgálat során a falakban furatokat készítenek, majd a furatból kinyert anyagmintát laboratóriumi körülmények között elemzik. Ez alapján tudható, hogy melyik falfelületen milyen víz- és sóterhelésnek van kitéve a vakolat. Természetesen mindegyik gyártó a legkritikusabb felületet szerette volna kapni, annak érdekében, hogy a terméke bizonyítani tudjon. A nedvesség- és sómennyiség mérést a Falszáritó Kft. (Kövesi László,

6. kép. A pincehelyiség vakolás közben

Szolnok) végezte el, a munkát adományként ajánlották fel a kísérlethez. Hat vakolatgyártó kapott lehetőséget, hogy termékét egy-egy falfelületen próbára tegye.

A munkálatokra 2016-ban került sor. A helyiségben vállmagasságig leverésre került a korábbi, károsodott, sóterhelt vakolat, a falazatok drótkefés tisztítást kaptak, majd egy-egy felületen elkészült az adott termék – sokszor igencsak szigorú – technológiai leírása szerinti kivitelezés. A magyarországi építőipari gyakorlatban ezeknek a speciális anyagoknak a beépítése általában nagy kihívást jelent, mert ahhoz, hogy a vakolat be tudja tölteni szerepét, rendkívül fegyelmezett kivitelezés szükséges. Pontosnak kell betartani a keverési arányokat, a több rétegű vakolatok esetén a rétegvastagságok sokszor milliméterben, a keverési idők pedig akár másodperc pontossággal vannak megadva. Bármelyik paraméter elhibázása esetén megszűnik a gyártói garancia, de a felelősségvállalás nehéz kérdése mellett a nagyobb baj, hogy a vakolat nem működik megfelelően, vagyis kár volt a drága pénzért beszerzett anyagot beépíteni (6. kép). A rend kedvéért nevezzük meg, hogy a pincehelyiségben a Baumit, a Keim, a Kerakol, az LB Knauf, az MC Bauchemie és a Remmers cég vakolatai kerültek beépítésre. Az anyagokat a gyártók ajánlották fel, a munkadíjat az épület akkori vagyongazdálkodója, a Győr-Moson-Sopron Megyei Kormányhivatal fizette ki. A kísérlet legnagyobb hiányossága, hogy a legolcsóbb, szigetetlen falak vakolására kiválóan alkalmas, hagyományos, évszázadok óta használt vakolóanyag: a mészhabarcs (oltott mész és homok keveréke) nem szerepelhetett a kísérleti anyagok között, lévén, hogy ennek az anyagnak nincs gyártója, nem volt, aki termékét fel tudta volna ajánlani a kísérleti célra. Ezen a ponton egy – valószínűleg nem csak a műemlék-helyre-

állítások területén jelentkező, de ezt a szakterületet különösen sújtó – magyar jelenséggel állunk szemben: a felelősségelhárítás kérdésével. Hiszen ki vállalhat felelősséget olyan mész és homok fizikai és kémiai tulajdonságaiért, amely nem ellenőrzött, magas szintű kémiai felszereltségű laboratóriumi körülmények között készült, hanem egyszerűen csak a természetben lett. Mellesleg évezredek óta használjuk erre a célra ...

A vakolatokon további felületképzés nem történt, festést nem kaptak, ez tehát nem befolyásolja a működésüket. A való életben azonban rendkívül fontos, hogy a speciális vakolatra vele kompatibilis festék kerüljön, ami többnyire az azonos gyártótól származó termékek esetén biztosítható.

Egy száz évvel ezelővel a vakolatok elkészülte után már megmutatkozik az eltérő anyagok eltérő viselkedése. Vannak felületek, melyeken sóvirágzás, foltosodás, vagy éppen felületi mállás tapasztalható. Nem nevezzük meg, hogy melyik felületen milyen elváltozás tapasztalható, hiszen a károsodás csak az adott faltest eredeti só- és nedvességtartalmának függvényében értelmezhető, az egyes felületek részletes kémiai és fizikai elemzése pedig nem tárgya jelen tanulmánynak. És természetesen itt és most nem kívánunk állást sem foglalni sem egyik vakolattípus ellen, sem mellette. A kísérleti terep egyeztetés után megtekinthető, a felületi nedvesség minden falszakaszon szabadon megmérhető. Ezúton is köszönet illeti a gyártókat, akik felajánlották terméküket és a Kormányhivatalt, amely felajánlotta a helyiséget a kísérleti célra és vállalta a kivitelezés költségét.

A kísérlet mindenesetre felhívja a figyelmet arra, hogy a régi épületek helyreállításakor egy olyan egyszerűnek tűnő kérdés, mint a nedves falak vakolatának a kiválasztása is rendkívül összetett, sokrétű ismeretet igénylő, felelős döntés. A pincehelyiség kísérleti vakolása rámutat arra is, hogy szükséges és fontos a tudományos kutatások folytatása a témában. A sokféle vakolat a zsákokon olvasható eltérő műszaki paraméterek és azok valódi tartalmának magyarázata-ismerete nélkül nem hasonlítható össze. Kevés az olyan szakember (sőt egyáltalán nincs ilyen), aki a témában átfogó ismerettel rendelkezne. Az általános építőanyag-kereskedésekben ezek a speciális anyagok nem kaphatók, a kereskedők nem is ismerhetik mindegyik anyagnak a tulajdonságait és speciális felhasználási területét. Az egyes gyártók forgalmazói, mérnöktanácsadói többnyire csupán a saját termékeik jellemzőivel vannak tisztában, a többi termékről általában tudomást sem vesznek.

Fontos lenne szakértői fórumokat, közös termékbemutatókat szervezni, vagy egyetemi szintű doktori kutatást végezni, melynek során objektív szempontok alapján hasonlíthatók össze a termékek, kimutatva mindegyik esetben azt a jellegzetes problémakört, aminek a legjobb megoldásaként szolgálnak, hogy ezáltal ezek a korszerű, tudományos háttérrel fejlesztett anyagok a leghatékonyabban tudják szolgálni épített örökségünk megőrzését.

SOPRONI ARCOK

SZARKA LÁSZLÓ

125 éve született Tárczy-Hornoch
Antal (Oroszvég, 1900. október 13. –
Sopron, 1986. január 17.)

A Bereg vármegyei (oroszvégi) Hornoch Antal, a későbbi Dr. h. c. mult. dr. Tárczy-Hornoch Antal születésének 125. évfordulóján a tisztelők koszorút helyeztek el a Szent Mihály temetőben található, Nemzeti Örökség Intézete által védett sírhelyen, valamint az általa alapított soproni kutatóintézet előtt álló szobránál. A Csatkai utcai mellszobor¹ jelkép is egyben: a soproni, miskolci és budapesti egyetemi szaktanszékeké, de mindenekelőtt az Intézeté (MTA Geodéziai és Geofizikai Kutatóintézet, ma: HUN-REN Földfizikai és Űrtudományi Kutatóintézet). A szobrot Tárczy-Hornoch Antal születésének 100. évfordulóján egy egykori bányamérnök tanítvány, Kapolyi László akadémikus, korábbi ipari miniszter avatta fel. A professzor nevét Sopron Megyei Jogú Város is őrzi, díszpolgáráról utcát neveztek el. Tárczy-Hornoch professzor életművének és méltatásainak 2025-ös áttekintése a soproni kutatóintézet szemszögéből igazolja a korábbi megemlékezésekben tett megállapítások helyességét, ugyanakkor talán kevésbé ismert tényeket is felszínre hoz.

A matematikai tehetséggel megáldott munkácsi gimnazistának „Kárpátalja Csehszlovákiához való csatolása után a helyi hatóságok nem engedélyezték, hogy ... Sopronban ... folytassa felsőfokú tanulmányait”². Így került Leobenbe, ahol a Bányászati Főiskolán bányamérnöki, majd bányamérőmérnöki és műszaki doktori oklevelet szerzett. 2025-ben kerek száz éve, hogy a bányamérők számára elvi matematikai modelleket dolgozott ki a vetődések megoldási problémáira. 26 éves korában nevezték ki a soproni Magyar Királyi Bányamérnöki és Erdőmérnöki Főiskola Geodézia és Bányaméréstani Tanszékének rendkívüli (majd később rendes) tanszékvezető tanárává. A Springer által 1927-ben megjelentetett vetőmodellezési dolgozatával a soproni főiskolai tanár „üstökösként robbant be a nemzetközi és a hazai bányászati szakirodalomba”.³ 28 évesen vette feleségül a munkácsi református tanfelügyelő lányát. A Hornoch családnévből ekkor lett – apósa kérésére – Tárczy-Hornoch.

¹ Varga Éva Munkácsy-díjas szobrászművész alkotása.

² Somogyi József: Tárczy-Hornoch Antal 100. születésnapjára. Geomatikai Közlemények, 2000. 3. sz. 7–10.

³ Patvaros József: A földtani zavargások hatékony megoldása a korszerű fejtéstelepítésben. Geokémiai Közlemények, 2000. 3. sz. 19–28.

Tanszékvezető tanárként kezdeményezte a geodéziával és a bányaméréstannal foglalkozó tantárgyak óraszámának felemelését, a tartalmukat pedig kibővítette és korszerűsítette. 1933-ban bevezette az alkalmazott geofizika oktatását, ami alapját képezte a később elindított bányakutatói és geofizikus-mérnöki képzésnek. Mintaadó embersége és hűsége a hazához a háború idején is megmutatkozott. A háborús időkben a soproni egyetemi kar⁴ dékánjaként megakadályozta a kar személyzetének és értékeinek Németországba telepítését. Neki köszönhető az is, hogy a szovjet hadsereg csak rövid ideig használta az intézményi épületeket, így már 1945-ben újraindulhatott az oktatás.⁵

Kutatói igényességét az egyetemi képzések alakítása mellett folyóiratalapítás is mutatja. Az *Aus den Mitteilungen der berg- und hüttelmännischen Abteilung an der kgl. ung. Palatin-Joseph-Universität für technische und Wirtschaftswissenschaften. Sopron, Ungarn* című periodika „igazolta, hogy a világhírű selmeci főiskola soproni jogutódja méltóan folytatja a régi intézmény hírnevét megalapozó magas színvonalú oktató és kutatómunkát, és Sopron nevét mindenütt megismerték”.⁶ 1945-ben a Szentgyörgyi-féle akadémia alapító tagja, 1946 júliusában az MTA levelező, decemberben az MTA rendes tagja lett. „Háromszögelésű alagútkitűzések áttörési hibája” című levelező tagsági székfoglaló előadása 1946. november 18-án, „A földalatti koordináta rendszer tájékozása függőleges aknákon keresztül” című rendes tagsági székfoglalója 1947. május 19-én hangzott el.

1949-ben nem fogadta el a leobeni professzori meghívást, hanem inkább megindította Sopronban az önálló földmérőmérnök-, majd 1951-ben a geofizikus-mérnök képzést.⁷ „Amikor szóba került az egyetem áthelyezésének lehetősége, 1951-ben az ezt ellenző Tárczy-Hornoch és Kántás [Károly], továbbá Vendel Miklós és Hazay István Geodéziai és Geofizikai Munkaközösséget alakított”.⁸ Molnár László e kezdeményezést 1947-től eredezteti, Ádám és munkatársai a megalakulást 1952-re teszik.⁹ Tárczy-Hornoch Antal 1955-ig volt a Geodéziai és Geofizikai Munkaközösség vezetője, 1955-től az általa alapított geodéziai kutatólaboratórium (valójában akadémiai kutatócsoport) vezetője lett. 1956 végétől, Kántás Károly Ausztriába távozásától, a geofizikai kutatólaboratórium vezetését is átvette. Az akadémiai kutatóintézet-hálózat kialakításakor ő kezdeményezte az MTA Geodéziai és Geofizikai Kutató Intézet megalapítását 1971-ben.

⁴ A korábbi főiskola ekkor a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Bánya-, Kohó- és Erdőmérnöki Karaként működött Sopronban.

⁵ Havasi István: 125 éve született dr. Tárczy-Hornoch Antal. Megemlékezés a Geodéziai és Bányaméréstani Tanszék egykori soproni, szakmailag elismert professzoráról, Bányászati és Kohászati Lapok, 158. (2025) 1. sz. 38–45. <https://ojs3.mtak.hu/index.php/bkl/article/view/18637/15286>

⁶ Verő József: Tárczy-Hornoch Antal munkássága a geofizika érdekében. Geomatikai Közlemények, 2000. 3. sz. 29–32.

⁷ Előbbit Sébor Jánossal együtt.

⁸ Verő József: Geodéziai és Geofizikai Kutatóintézet. In: Glatz Ferenc (szerk.): Földtudományi Kutatóközpont – Földrajztudomány, Geodézia és Geofizika, Geokémia. MTA, Budapest, 2000, 27–43.

⁹ Molnár László: Tárczy-Hornoch Antal professzor technikatörténeti munkássága. Technikatörténeti Szemle, 18. (1990–1991) 137–148.; Ádám Antal – Bencze Pál – Verő József: A Magyar Tudományos Akadémia Geofizikai Kutató Laboratóriumának története (1952–1972). Soproni Szemle, 52. (1998) 2 sz. 92–124.

Tárczy-Hornoch Antalné (sz. Tárczy Irén) és Tárczy-Hornoch Antal, 1985.

Szervezői, vezetői munkássága mellett saját szakmai-tudományos eredményeiről is meg kell emlékeznünk, amelyek a föld alatti geodéziai mérési-számítási módszerek és mérőeszközök fejlesztéséhez, a geofizika bányabeli alkalmazásához, valamint a szakmatörténet kutatásához fűződtek. Gyakorlati találmányai közül például az általa tervezett és a szakmühelyben gyártott szögszorzó műszertalp megnövelte a szögmérések pontosságát, az ún. kiegészítő bányateodolit pedig felgyorsította a bányafejtések felmérését. Fejlesztéseinek részletes ismertetése Havasi István 2025-ös írásában olvasható.¹⁰ A kiegyenlítő-számítás és a hibaszámítás terén is maradandót alkotott. A későbbi akadémiai intézet e munkásságát is tudományos örökségként tartotta számon.

Életművét sokan méltatták: a 70. születésnapján a *Magyar Geofizikában*,¹¹ Kocsis József,¹² az „A. Tárczy-Hornoch Octogenario” keretében Somogyi József,¹³ halálát követően

¹⁰ Havasi 2025.

¹¹ Tárczy-Hornoch Antal 70 éves. *Magyar Geofizika*, 11. (1970) 4–5 sz. 121.

¹² Kocsis József: Tárczy-Hornoch Antal 70 éves. *Soproni Szemle*, 25. (1971) 1. sz. 1–2.

¹³ Somogyi József: Zum Geburtstag von Antal Tárczy-Hornoch ordentliches Mitglied des UAdW. *Acta Geodaetica, Geophysica et Montanistica*, 15. (1980) 2–4. sz. 169–172.

Somogyi mellett Martos József, Wallner Ákos és Molnár László,¹⁴ majd a 100. évfordulón Bretterbauer, Detrekői, Patvaros, Somogyi, Verő, Horn és Sarkady¹⁵; a 125. évfordulóhoz közeledve pedig ezidáig Németh, Havasi és Orbán¹⁶ méltatta. Megkerülhetetlen szerepe felbukkan különféle tudománytörténeti,¹⁷ ipartörténeti¹⁸ és nemzetemlékezeti¹⁹ munkákban, lexikonokban és természetesen az MTA nyilvántartásaiban²⁰ is.

Német, osztrák, magyar egyetemek tiszteletbeli doktora; a soproni és miskolcié is. A Nehézipari Műszaki Egyetem (NME) 1976. december 21-ei tanácsülésének határozati szövege az 1977. június 25-ei tanévzárón – egyetemi diplomaosztómon – is elhangzott: „Mihail Fjodorovics Szemko, Lenin renddel háromszorosan kitüntetett egyetemi tanárt, a Harkovi Műszaki Egyetem rektorát, a Szocialista Munka Hőstét, Tárczy-Hornoch Antal Kossuth- és Állami-díjas akademikust, többszörös tiszteletbeli doktort, nyugalmazott egyetemi tanárt, Vendel Miklós Kossuth-díjas akademikust, nyugalmazott egyetemi tanárt, Verő József Kossuth-díjas akademikust, nyugalmazott egyetemi tanárt a műszaki tudományok és az oktatás fejlesztése területén szerzett kimagasló érdemeik elismerésé-

¹⁴ *Martos Ferenc*: Tárczy-Hornoch Antal 1900–1986. Magyar Tudomány, 93. (1986) 5. sz. 3953–97.; *Somogyi József*: In memoriam Antal Tárczy-Hornoch. Acta Geodaetica, Geophysica et Montanistica, 21. (1986) 1–2. sz. 463–465.; *Somogyi József*: Tárczy-Hornoch Antal. Soproni Szemle 40. (1986) 3. sz. 86–89.; *Wallner Ákos*: Dr. h. c. mult. dr. Tárczy-Hornoch Antal. Magyar Geofizika, 27. (1986) 3–4. sz. 154–155.; *Somogyi József*: In memoriam. Professor Antal Tárczy-Hornoch (Member of the Hungarian Academy of Sciences). Bulletin géodésique, 1986, 60, II–IV.; *Molnár László*: Tárczy-Hornoch Antal emlékkiállítás. Soproni Szemle, 41. (1987) 3. sz. 89–92.; *Molnár* 1990–1991.

¹⁵ *Kurt Bretterbauer*: Eine kurze Reise entlang der geodätischen Linie Sopron – Wien. Geomatikai Közlemények, 2000, 3. sz. 13–18.; *Detrekői Ákos*: Tárczy-Hornoch Antal professzor szerepe a geodéziában. Geomatikai Közlemények, 2000, 3. sz. 33–36.; *Horn János*: Szoboravatás Dr. Tárczy Hornoch Antal emlékére. Bányászati és Kohászati Lapok – Bányászat 133. (2000) 614.; *Somogyi József*: Tárczy-Hornoch Antal (1900–1986). Emlékbeszédek az MTA elhunyt tagjai felett. MTA, Budapest, 2001; *Sarkady Sándor* (szerk.): Tárczy-Hornoch Antal (1900–1986). Aranykönyv 2002, Quint, <https://2013–2024.sopronanno.hu/bejegyzes/tarczy-hornoch-antal-1900–1986>; *Patvaros* 2000; *Somogyi* 2000; *Verő* 2000.

¹⁶ *Németh Kálmán*: Tárczy-Hornoch Antal (1900–1986). In: Nemzeti sírkert – Sopron. Szerk. Vörös Ákos, Lions Club, Sopron, 2017, 166–171.; *Havasi* 2025; *Orbán Aladár*: Tárczy-Hornoch Antal pályája személyes emlékeim tükrében. 2025. https://svc1.fomi.hu/mftttportal/index.php/letoltes/eloadasok/doc_view/1063-orbanaladartarczy-hornochantalrolmegemlekezés (Letöltés dátuma: 2025. november 18.)

¹⁷ *Pl. Ádám et al.* 1998; *Verő* 2000.

¹⁸ *Pl. Késmárky István* (szerk.): A felszíni geofizikai kutatás 50 éve az olajiparban, GES Kft, 2002.

¹⁹ *Pl. Tárczy-Hornoch Antal* (1929-ig Hornoch Antal), Nemzeti Örökség Intézete – Nemzeti Sírhely <https://intezet.nori.gov.hu/public/nemzeti-sirkert/sopron/uj-szent-mihaly-temeto/tarczy-hornoch-antal-1929-ig-hornoch-antal> (Letöltés dátuma: 2025. november 18.)

²⁰ *Fekete Gézné*: A Magyar Tudományos Akadémia tagjai, 1825–1973. MTA Könyvtár, 1975 https://real-eod.mtak.hu/41/1/EKK_18.pdf#page=504; Die Wissenschaftlichen Veröffentlichungen von Prof. A. Tárczy-Hornoch (bis 15. Mai, 1978) Acta Geodaetica, Geophysica et Montanistica Acta geodaetica, geophysica et montanistica Academiae Scientiarum Hungaricae 15. (1980) 2–4. sz. 173–187.; *Markó László et al.*: A Magyar Tudományos Akadémia tagjai 1825–2002. MATK, Budapest, 2003; Tárczy-Hornoch Antal (Geodézia, Geofizika) † (1986), Magyar Tudományos Művek Tára <https://m2.mtmt.hu/gui2/?type=author&s&mode=browse&sel=authors10022883> Letöltés dátuma, 2025. november 18.

ül az egyetem tanácsa tiszteletbeli doktorává fogadta.”²¹ Mindhárom magyar díszdoktor soproni volt: Vendel Miklós (1896–1977) a hírneves geológus, Verő József (1904–1985) pedig a kohászat professzora, Verő József (sz. 1933) geofizikus akadémikusunk édesapja.

1977. augusztus 1-jén kezdtem dolgozni ebben a kutatóintézetben, ahol igyekeztem igazodni miskolci-soproni professzoraim és a nagyhírű díszdoktorok mércéjéhez. Tárczy-Hornoch Antal nyugalmazott kutatóintézeti igazgatót gyakran láttam az Intézet falai között. Volt, amikor kezét nyújtott egy-egy tudományos segédmunkatársnak. Dolgozott, rendezkedett, mesélt: leginkább intézeti hölgykoszorúval körülvéve, a heti kávézgatás közben.

A kutató professzor nagysága, értékrendje példaképeiben, barátaiban is megmutatkozik. Talán kevésbé ismert, hogy 1969-ben ő volt az egyik jelölője a fizikai Nobel-díjra James A. Van Allen űrkutatónak, a Van Allen-sugárzási öv (az 1957-58-as Nemzetközi Geofizikai Év egyik legnagyobb felfedezése) névadójának.²²

A halála utáni napokban, 1986 januárjában véletlenül tanúja voltam, hogy az akkori intézetigazgató, a 2025-ben elhunyt Somogyi József mennyire felháborodott a korabeli világi hatalom utasításán, hogy a mindvégig templomba (a Szent György templomba, gyalogosan) járó akadémikus kutatóintézeti gyászjelentéséről távolítsák el a keresztet. „Az özvegy kérését is semmibe veszitek!” – kiabált az elvtársakkal. Mint ahogyan a beregi Oroszvég Munkács része lett, Tárczy-Hornoch Antalné (sz. Tárczy Irén, Munkács, 1907. május 27. – Sopron, 1986. február 16.), a mindig háttérbe húzódó feleség 30 nappal élte túl a férjét. Őt református szertartás szerint temették a családi sírba (Új Szent Mihály temető, IX. csoport, N/A, 1, 5). Példájuk mutatja, hogy minden férfiúi teljesítmény mögött ott a láthatatlan támasz: a házastársi teherátvállalás. Ezt az Intézet 2025. évi másik nagy halottjának, Ádám Antalnak az életműve is alátámasztja.

Tárczy-Hornoch Antal szobrának, sírjának 2025. évi megkoszorúzásakor az MTA 200 éve alatt elért összes – régi és új, a jövőt újra alapozó – hazai földtudományi teljesítmény és emberi helytállás előtt tisztelgünk.

²¹ Nehézipari Műszaki Egyetem Évkönyv 1976/1977. Miskolc, 1977, 11.

²² Tárczy-Hornoch Antal: James A. Van Allen Nobel-díjra jelölése, 1969. <https://www.nobelprize.org/nomination/archive/show.php?id=20680> (Letöltés dátuma: 2025. november 18.)

A m. kir. Honvédség hivatásos altiszti (1941-től tiszthelyettesi) karában megannyi olyan férfiú teljesített szolgálatot egykoron, aki befutott életpályája, harctéri teljesítménye alapján bizony méltó lett volna az utókor figyelmére. Emlékük ehelyett a feledés homályába merült a szovjetek által megszállt Magyarországon, hiszen mint a vesztes oldalon harcoló „horthysta” katonák, másodrendű állampolgárként élték le hátralevő életüket vagy hazájukat elhagyva, mindvégig idegenként egy másik országban. Közéjük tartozott Róka Béla főtorzsórmester is, aki az első világháborúban a soproni 18. honvéd gyalogezrednél szolgált, a 2. világháborút a hegyicsapatoknál harcolta végig.

A Vas vármegyei Torony község polgári születési anyakönyv 1899. évi 7. számú bejegyzése szerint Róka Béla ugyanazon esztendő január 10-én, délelőtt 9 órakor látta meg a napvilágot Ondódon. Édesapja a csepregi születésű, de Ondód faluban élő Róka János napszámos, édesanyja pedig a helybeli Horváth Rozália volt, akik 1898. május 8-án Sopronban kötöttek házasságot. A gyermek születését a szülők megbízásából özvegy Rozman Jánosné, született Katona Anna, Sé község írástudatlan bábája – aki feltehetően a kicsit is világra segítette – jelentette be a hivatalban 1899. január 12-én.²

Ismeretlen helyen és intézményben az elemi iskola hat osztályát végezte, majd négy gimnáziumi osztályt.³ 1911 őszétől a soproni bencés főgimnázium első osztályos tanulója lett. Általános tanulmányi eredménye az első három évben jónak⁴ volt mondható:⁵

¹ Ezúton szeretnék köszönetet mondani az ohioi Toledóban élő Ildi Crawfordnak, Róka Béla utolsó élő gyermekének, hogy munkámat adataival segítette.

² <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:33S7-9RK5-G1F?view=index&personArk=%2Fark%3A%2F61903%2F1%3A1%3A6JBS-C2XL&action=view&cc=1452460&lang=en&groupId=> (Letöltve: 2025. június 9.)

³ HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum Központi Irattár (a továbbiakban: HM HIM KI) 19779. sz. tiszthelyettesi okmánygyűjtő (a továbbiakban: thts. egy.).

⁴ Magyarországon 1948 előtt is ötfokozatú iskolai osztályzás volt érvényben, de az érdemjegyekhez a következő szöveges értékelések kapcsolódtak: 1 = kitűnő (magaviselet esetében példás), 2 = jeles, 3 = jó, 4 = elégséges, 5 = elégtelen.

⁵ A Pannonhalmi Szent Benedek-Rend soproni főgimnáziumának értesítője (a továbbiakban: Értesítő) az 1911–1912. iskolai évről, Sopron, 1912. 81.; Értesítő az 1912–1913. iskolai évről, Sopron, 1913. 97.; Értesítő az 1913–1914. iskolai évről, Sopron, 1914. 102.;

Tantárgy	Évfolyamok, osztályzatok		
	1911/1912. tanév, I. osztály	1912/1914. tanév, II. osztály	1913/1913. tanév, III. osztály
Vallástan	1	3	3
Magyar nyelv	2	3	3
Latin nyelv	3	3	3
Földrajz	2	3	2
Természetrájk	2	2	2
Számtn	3	3	3
Rájkoló geometria	3	3	4
Szépírás	2	2	3
Testgyakorlás	1	2	1
Szabadkézi rájk	-	-	-
Ének	-	2	-
Magaviselet	2	2	2

A gimnázium IV. osztályát feltehetően nem ebben az iskolában, vagy magánúton végezte, mert az 1913/14-es értesítőben már nem szerepel a neve.

Éppen csak betöltötte a 17. életévét, amikor 1916-ban már be is sorozták.⁶ Ezen nem kell csodálkozni, mert egyrészt már harmadik éve tartott a háború, másrészt az 1912. évi XXXI. törvénycikk a honvédségről lehetővé tette, hogy ezt az életkort betöltött fiatalok oda beléphessenek, ill. besorozhassák őket.⁷ Az bizonyos, hogy még abban az évben bevonult a soproni m. kir. 18. honvéd gyalogezred póttestéhez, ahol megkapta az alapkiképzést. A pontos dátumok kiderítése nehézkes, mert katonai személyi okmányaiban egymásnak ellentmondó adatok szerepelnek, de az a legvalószínűbb, hogy 1916. március 10-én (vagy 17-én) Sopronban besorozták, május 29-én pedig bevonult az ezred pótzászlóaljához.

1916. július 8-ától a 18/I. zászlóalj 2. századának kötelékében, mint puskás csatár harcolt az orosz fronton, Bukovinában Kirlibaba⁸ község, valamint az 1587 m magas Harlagi-csúcs térségében.⁹ A két zászlóaljnyira olvadt ezredet 1917 júliusában kivonták az arcvonalból és Maroshévízre¹⁰ meneteltették, ahol berakott és vasúton Bereckre¹¹ szállították. A cs. és kir. 71. gyaloghadosztály kötelékében a soproni 18-asok is részt vettek

⁶ HM HIM KI 19779. sz. thtts. ogy.

⁷ Lásd erről az említett törvény 6. § c) pontját.

⁸ Ma Cârlibaba, Románia.

⁹ HM HIM KI 19779. sz. thtts. ogy.

¹⁰ Ma Toplița, Románia.

¹¹ Ma Brețcu, Románia.

nr	names	Rank	unit - no	date	unit
8				10	
	Sándor			Form.	
	Sárközi			4/16 1916	
	József			Form.	
	Szabó			9/16 1916	
	Ignác			Form.	
	Kumin			9/16 1916 - 9/16 1916	
	Rezső			10/5 1917	
	Stöger			Form.	
	Kovács			2/16 1916 - 2/16 1916	
	István			2/16 1916 - 2/16 1916	
	Kovács			11/16 1917	
	Béla			Form.	
	Róka			4/16 1916 - 4/16 1916	

1. kép. Róka Béla őrzetői és bajtársai kitüntetői feljegyzése 1917-ben – A HM HIM Hadtörténelmi Levéltár és Térképtár tulajdona

az 1917. augusztus 8-tól 19-ig tartó ún. második ojtózi csatában, amely azon osztrák-magyar – német hadművelet része volt, amely a védekező román 2. hadsereg visszazorítását tűzte ki célul a Szeret folyó mögé.¹² Ezekben a súlyos harcokban részt vett Róka Béla is, aki ekkor már rajparancsnokként, népfelkelő őrzetői rendfokozatban küzdött, később tizedessé léptették elő. 1917. augusztus 12-én láblövést szenvedett, azonban sebesülésének mértéke nem ismeretes, feltehetően csapattesténél maradt.¹³

Az 1917. augusztus 8. és 14. közötti időszakban nyújtott harctéri teljesítményéért, konkrétan „az ellenség előtti hősi és eredményes kitartásért” az előjáró m. kir. 73. honvéd gyalogdandár-parancsnokság augusztus 26-án öt bajtársával¹⁴ együtt az Ezüst Vitézségi Érem II. osztályára terjesztette fel a cs. és kir. VIII. hadtestparancsnoksághoz. Kitüntetői feljegyzésében szerepel, hogy az 586-os, 622-es magassági pontoknál, és a

¹² Magyarország az első világháborúban. Lexikon A–Zs. Budapest, 2000. 331.; Hegedűs Elemér: Az égi regiment. A magyar királyi 18. soproni honvéd gyalogezred (a továbbiakban Hegedűs i. m.). In: Az ojtózi csata 1917–2017. Budapest, 2017. 170–172.

¹³ HM HIM KI 19779. sz. thts. egy.

¹⁴ Sárközi Sándor, Szabó József, Kumin Ignác, Stöger Rezső népfelkelő honvédek ugyancsak a 18/I. zászlóalj 2. századából, valamint a 20. honvéd gyalogezredbeli Kovács István népfelkelő honvéd.

„Fabrica de Sticlăto¹⁵” délre, valamint Herăstrăunál¹⁶ „tiszteletreméltó személyes bátorsággal és a halál iránti különleges megvetéssel tüntette ki magát. Több mint 20 túlerejű ellenséges támadást vert vissza.” Végül egy fokozattal alacsonyabb elismerést, a Bronz Vitézségi Érmét ítéltek meg Róka Béla és bajtársai számára. (1. kép)¹⁷

Zászlóaljával továbbra is a román harctéren teljesített szolgálatot, ahol az utolsó hadiévben Aknavásár¹⁸ környékén állomásozott. 1918. augusztus végén vasúton az olasz frontra szállították, ahol Pordenone állomásán vagoníroztak ki. A sompradoi táborban kiképzést kaptak, kiegészítették felszerelésüket, majd visszairányították őket Pordenone községbe, ott ismét vonatra szálltak, és szeptember 15-én megindultak Elzász felé, ahol Straßburgban hagyták el a szerelvényt. A frontvonal mögött intenzív kiképzést folytattak, valamint állásokat építettek és műszaki munkálatokat végeztek. Bevetésükre a fegyverszünet beállta miatt már nem került sor. A műszaki munkákat 1918. november 7-én fejezték be, a hazaszállításra 11-én kaptak engedélyt. Az ezred gyalogmenetben Pforzheimbe vonult, ahol ismét bevagoníroztak és november 15-én megindultak Magyarország felé. A Bécs melletti Brigittenau¹⁹ vasútállomásán már érezhető volt a háború végi hangulat: megpróbálták lefegyverezni a magyar honvédeket, de a soproni bakák ellenálltak, és az akkori magyar határállomáson, Királyhidán²⁰ át megérkeztek békehelyőrségükbe.²¹ Az I. világháború alatt a már említett Bronz Vitézségi Érem mellett természetesen megkapta a szinte mindenkinek adományozott Károly Csapatkeresztet is.

Hazatérését követően hamarosan, 1919. január 2-án leszerelt, de bő másfél hónap múlva, március 20-án visszatért a haderő kötelékébe. A kommunista Tanácsköztársaság rövid életű Vörös Hadseregének soproni határvéd zászlóaljánál volt beosztásban, de szolgálatát – ismeretlen (talán családi) okból – 1919. július 20. és augusztus 12. között ismételten megszakította.²² Ebben az időben, egészen pontosan 1919. július 23-án Szombathelyen feleségül vette a nálánál három évvel idősebb, szombathelyi illetőségű római katolikus Horváth Gizellát. A házasságkötés tényét rögzítő polgári anyakönyvből tudjuk meg, hogy Róka civil foglalkozása villanyszerelő volt, de a tanoncévek letöltésének helyére és idejére, valamint a segédlevél megszerzésének dátumára nincsenek információk. Azt is megtudhatjuk ebből az okmányból, hogy Róka állandó lakhelye akkor Sopron,

¹⁵ Üvegghuta.

¹⁶ Község Románia területén, mai neve Fereastră-Oituz (magyar elnevezése Fűrészfalva).

¹⁷ HL Első világháborús kitüntetési javaslatok, 29982, Róka Béla. Itt jegyzendő meg, hogy az 1926-tól vezetett katonai anyakönyvi okmányokban kétszeri adományozás van feltüntetve az I. világháborút illetően, azonban feltehetően tévesen kétszer hirdették ki hivatalosan, viszont a második közlésnél nem szerepelt az „újólag” kitétel. Vö. Rendeleti Közlöny a Magyar Kir. Honvédség számára. Személyes ügyek (a továbbiakban: R. K.), 1918. október 26., 55. sz. 4457. o.; R. K. 1918. december 18., 183. sz. 5150. o.

¹⁸ Târgu Ocna, Románia.

¹⁹ Ma Bécs egyik városrésze.

²⁰ Ma Bruck a. d. Leitha, Ausztria.

²¹ Hegedűs i. m. 174.

²² HM HIM KI 19779. sz. thtts. ogy.

Zsilip u. 13. alatt volt található.²³ Ez a házassága négy éven belül megszűnt, ám az nem ismert, hogy válás, vagy neje elhalálása következtében.

Amikor visszatért a katonai szolgálathoz, már a Nemzeti Hadsereg kötelékébe lépett. Pályafutását ettől kezdve 1924-ig hézagosan ismerjük. Azt biztosan lehet tudni, hogy 1920/21-ben tisztesiskolát végzett, 1922. november 1-jén pedig a m. kir. 5. honvéd gyalogezrednél szolgált Sopronban. Előtte feltehetően az 1920. január 15. és 1921. május 31. között fennállt, ún. soproni gyalogezredhez volt beosztva. Egy adat szerint 1921-ben részt vett a nyugat-magyarországi felkelésben, de erről semmi közelebbit nem tudunk.²⁴ 1923. augusztus 1-jén ismét megszakította szolgálati idejét és csak 1924. szeptember 1-jén tért vissza ezredéhez, amikor is 12 évi tényleges szolgálati kötelezettséget vállalt.

Közben 1923. október 3-án Győrben házasságot kötött Mareda-Harkabusz Erzsébettel, majd 1924. június 18-án megszületett Béla fiuk, 1925. szeptember 24-én pedig László. 1924/25-ben elvégezte a nagykanizsai állandó altisztképző tanfolyamot, mégpedig „igen megfelelő” (más adat szerint „jó”) eredménnyel. Ugyancsak ebben az esztendőben kapta meg a Legénységi Katonai Szolgálati Jel III. osztályát, amelyet hat ténylegesen eltöltött szolgálati év után adományoztak. 1926. június 1-jén szakaszvezető címzetes őrmesteri rendfokozatból előlépett őrmesterré, és 1926. július 1-jével felvették a „Vf.”²⁵ altisztek csoportjába.

Minősítvényi táblázatának 1926. szeptember 30-i bejegyzése szerint írnok volt az 5. gyalogezred parancsnokságán. Elöljárója, Gröller József százados, az ezredparancsnokság törzsalosztályának parancsnoka megjegyezte róla, hogy kiképzett árkász, és több sportágban járatos, úgymint úszás, szertorna, futball és igen jó evezős is. Németül jól írt és beszélt. Emberi tulajdonságait tekintve engedelmes, őszinte, buzgó és kötelességtudó, öntevékeny, ragaszkodó és nyugodt vérmérsékletű altisztnek írták le. Szellemi képességeit jónak tartották, elméleti ismereteit ennek megfelelően ugyancsak, amit a gyakorlatban is jól alkalmazott. Írnokként igen szorgalmas és kötelességtudó volt, e beosztásban nagyon jól alkalmazható. Parancsnokai megfelelőnek tartották arcvonal mögötti altiszti, szolgálatvezetői és árkász részlegvezetői beosztásra is. Szolgálatban fegyelmezett, határozott, parancsnokként erélyes, szolgálaton kívül azonban a családjának élő, szolid embernek ismerték.

Fenti jellemzés a rákövetkező években lényegében nem változott, beosztása is ugyanaz maradt, de minősítése kiegészült annyival, hogy 1927-ben megkapta a tíz év után járó Legénységi Katonai Szolgálati Jel II. osztályát, 1928. augusztus 31-én pedig Magdolna nevű leánygyermeké született. (Később, ismeretlen időpontban még kiskorában meghalt.) 1929-ben elvégezte a hivatásos írnok altiszti tanfolyamot és letette a szakvizsgát. 1929-ben minősítésének szolgálaton kívüli magatartására vonatkozó rovatába a következő bejegyzés került be: „A legutóbbi időben családjával egyetemben kissé könnyelműbb életmódot folytatott, miáltal adósságba jutott.”

²³ <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:33SQ-GR2B-93Z4?lang=hu> (Letöltve: 2025. augusztus 23.)

²⁴ Hídő Hungarian Week, XXI. évf. 523. sz., 1968. június 25., 8.

²⁵ Vf. = valóságosan felvett. A rejtés időszakában a hivatásos altiszteket jelölték ezzel a megnevezéssel.

1930. szeptember 18-ig írnok volt az állomásparancsnokságnál, majd azt követően az ezred 3. puskásszázadánál szakasparancsnok-helyettes. Ebben az esztendőben megjegyezték róla, hogy jó oktató és lövész, továbbá, hogy a közelharckiképzésben „igen jó” minősítést ért el. Ugyancsak ez évben adományozták részére a Magyar Háborús Emlékérmet a kardokkal és sisakkal. November 20-án kezdeményezte hivatalból történő nyugállományba helyezését. Ez összefüggésben lehetett a korábbi, anyagi helyzetére, ill. eladósodására vonatkozó bejegyzéssel.

1931-ben végig ismét állomásparancsnoksági írnok, majd egy évvel később megint az 5/3. puskásszázad szakasparancsnok-helyettese. 1931 őszi minősítésekor századparancsnoka, Fejér Ernő százados már nem csak pozitív hangon nyilatkozott róla. Zárkózott típusú embernek tüntette fel, aki munkájában és szolgálatteljesítésében buzdításra szorul, és feladatát csak felügyelet mellett képes végrehajtani. A korábbiakkal szemben heves vérmérsékletűnek ítélte meg, s bár elméleti felkészültségét jónak látta, valamint a géppuska ismeretében jártasnak, oktatóként csak megfelelőre értékelte. Több éve felhalmozott adósságát 1931-re sem sikerült rendeznie, pedig csapattesténél ennek megtételére többször felszólították. Előléptetésre ekkor már nem tartották alkalmasnak, sőt, megjegyezték, hogy honvédség kötelékéből való eltávolítása volna kívánatos. Mindezeket 1931. október 16-án zászlóaljkihallgatáson szóbelileg közölték vele, sőt, azt is, hogy „tiszttel szemben fegyelmetlen magatartása miatt tényvázlat vétetett fel, mely további eljárás végett a 3. h[onvéd]. v[egyres]d[an]d[ár]. p[arancsnok]ságnak felterjesztetett.”

Fentieknak megfelelően büntetési jegyzőkönyvében is ez esztendőben jelent meg az első bejegyzés: a karhatalom összeállításánál indokolatlanul 20 percet késett, amiért az 5/I. zászlóaljparancsnok azzal fenyegette meg, hogy 15 napon keresztül este 20 óráig mindig be kellett érkeznie a laktanyába. 1931. augusztus 30-án az előző esetről már komolyabb kihágást követett el. A Szolgálati Szabályzat tilalma ellenére polgári ruhát viselt, legénységi egyének részére tiltott helyiséget látogatott,²⁶ és egy előjárója azon parancsát, hogy azt hagyja el, a kiszabott idő alatt nem teljesítette. Ezért a tettéért a 3. vegyesdandár parancsnok 15 napi szobafogsággal sújtotta, amelynek letöltését 1932. február 8-án kezdte meg.

Büntetési jegyzőkönyvében a harmadik bejegyzés az elsőhöz hasonlatos: 1932. április 3-án, mint kirendelt legénységi küldöttség vezetője elmulasztotta a megjelenést a megjelölt helyen és időpontban, az erre vonatkozó parancsot pedig elmulasztotta elolvasni és aláírni. Ezért ezredparancsnoka az elsőhöz hasonló fenyegetést szabott ki, nevezetesen, hogy esténként 20 óráig vissza kell érnie a laktanyába a városból, de most nem 15, hanem 30 napon át.

1932. szeptember 30-án rögzítették, hogy egy év alatt négyszer fenyegették meg (egy tehát hiányzik a büntetési jegyzőkönyvből), minek folyományaként 1932. június 25-én

²⁶ A magyar haderőben 1945 előtt az altisztek a legénységi állománykategóriába tartoztak. Az egyes helyőrségekben a honvédség meghatározta a tisztek és legénység által nem látogatható helyiségeket (általában az alacsony színvonalú vendéglátóipari egységek és a nyilvánosházak tartoztak ide), elkerülendő a honvédség tekintélyének rombolását.

bizottságilag megintették. Szolgálatban való megtartását ebben az esztendőben sem tartották kívánatosnak. Mivel a soproni helyőrségben az ott állomásozó gyalogos alakulatokat illetően változás történt, Róka Béla őrmester is átkerült a m. kir. „Szent László” 4. honvéd gyalogezredhez²⁷, amely 1932. szeptember 25-én történt meg. Ettől függetlenül leszerelése hamarosan bekövetkezett: 1933. április 1-jével nyugállományba helyezték.²⁸

A polgári életben töltött évei megfelelő dokumentumok hiányában homályba borulnak, ám néhány érdekes részlet azért felsejlik a korabeli lapokból és más forrásokból. Megtudható, hogy 1935. augusztus 22-én megszületett Attila nevű fia, s hogy abban az időben úszómesteri oklevelet szerzett, és ekként is kereste kenyerét.²⁹ Igencsak érdekes az az esemény, amely bekerült a helyi újságba is, és rávilágít a Róka-családban uralkodó közgondolkodásra. 1938. szeptember 26-án a soproni városi rendőrség bűnügyi osztályán bejelentést tett két kétségbeesett apa, hogy fiaik, két soproni kisdíák, név szerint Róka Béla és Hettinger János, tegnapelőtt eltűntek hazulról s azóta sem jelentkeztek. A soproni polgári fiúiskola III. osztályos tanulói nem beszéltek senkinek tervükről, s otthon sem tűnt fel készülődésük. Azt az üzenetet hagyták hátra, hogy „a csehek ellen mennek. Amíg nem lesz újra Magyarország, addig nem jövünk vissza!” Eleinte nem vették komolyan a felnőttek az üzenetet, de miután egy nap elteltével sem jelentkeztek, valamint kiderült, hogy egyikük egy riasztópisztollyal, másikuk egy törrel felfegyverkezve vonult „hadba”, már felkeresték a rendvédelmi szerveket. Arról már nem szóltak a későbbi híradások, hogy az elemőzsia nélkül útnak induló kalandor nebulók hogyan kerültek vissza aggódó szüleikhez, s hány atyai pofon várta őket odahaza.³⁰

Nem valószínű, hogy a 14 esztendőes ifjabb Róka Béla és kis bajtársa kárt tett volna a csehekben, minden bizonnyal még a magyar–csehszlovák határig sem jutottak el a harcos szellemű legények, noha Soprontól az sem volt messze. Nem így azonban az idősebbik! Ezekben a hetekben már erősen gondolkodhatott a honvédséghez való visszatérésen és írásban is „bombázta” a megfelelő fórumokat, mert katonai okmányaiiban fellelhető egy bejegyzés, miszerint éppen 1938. október 5-én utasították el az újra ténylegesítés iránti kérelmét. Róka Bélát azonban nem olyan fából faragták, hogy egykönnyen feladja, sőt, lehet, hogy ekkor már ismét volt köze a m. kir. Honvédséghez, csakhogy nem hivatalosan!

Az 1919 áprilisában megalakult, és az 1921. évi nyugatmagyarországi felkelésben résztvevő Rongyos Gárdát, mint irreguláris szervezetet a rejtésben működő Honvéd Vezérkar 5. (elvi és katonapolitikai) osztálya titkos irányítása alatt 1938. áprilisban ismét mobilizálták és a Felvidék, valamint Kárpátalja visszavételének céljából, diverziós és szabotázscelemekények végrehajtására vetették be az ősz folyamán olyan csehszlovák területen, amely 1920-ig Magyarországhoz tartozott.

²⁷ Az 5/I. hadrendi számot 1932. október 1-jétől a Körmenten működő zászlóalj kapta, a sopronit 4/II.-re számozták át, amely számot addig a győri zászlóalj viselte.

²⁸ HM HIM KI 19779. sz. thts. ogy.

²⁹ Soproni Hírlap, 1935. augusztus 25. 10.; <https://www.findagrave.com/memorial/5767181/attila-m.-roka> (Letöltve: 2025. augusztus 23.)

³⁰ Soproni Hírlap, 1938. szeptember 27. 4.

Róka Bélának a Rongyos Gárdához, mint titkos alakulathoz való kapcsolatáról szinte semmit sem tudunk, és remény sincsen majd száz év távolából annak utólagos feltérképezésére. Fennmaradt viszont egy kitüntetési felterjesztés, amelyet 1938. december 5-én Makkosjánosiban szerkesztett Temesy J. Dezső őrnagy, aki a m. kir. honvéd „Előd” zászlóalj műszaki századának volt a parancsnoka. A dokumentum a Rongyos Gárdához tartozó alakulat tagjaként tevékenykedő Róka Béla haditettét írja le a Kárpátalja visszavételét célzó titkos bevetés során. A szöveget érdemes szó szerint idézni: „1938. nov. 19-én Cigányos község³¹ irányába egy robbantó és egy propaganda járőrrel önként vállalt feladat keretében a kijelölt, ellenség által megszállott területet részletesen felderítette, távíróvezetékeket több helyen megszállgatta és nagymennyiségű röpcédulát szórt el. A feladat végeztével továbbjutni megkísérelt, ez alkalommal az ellenséggel tűzharcba keveredett és annak állandó nyomása mellett tért vissza kiindulási helyére. A vállalkozásból visszahozott felderítési és megszállási adatok igen értékesek és nagyjelentőségűek voltak.”

A haditettért a Honvédség Főparancsnoka döntése értelmében a Magyar Nagy Ezüst Vitézségi Éremmel tüntették ki. Nagyon érdekes, hogy a javaslaton szerepel a felterjesztett személy tényleges szolgálatban eltöltött ideje, amely rovatban az „1 év” bejegyzés szerepel. Ez azt jelentheti, hogy Róka az akció előtt már jóval korábban a Rongyos Gárda tagja lehetett. Ugyancsak különös a megadott rendfokozat, amely szerint az irat keletkezésének időpontjában Róka Béla törzsőrmester volt, noha 1933-ban csak őrmesteri sarzsit viselt, amikor nyugdíjazták.³² A kitüntetés nyilvános kihirdetésekor Róka Bélát – nyilván megőrizni akarván a végrehajtott katonai művelet titkosságát – önként jelentkezett gyalogos rendfokozattal közölte a közlöny (2. kép).³³

Szinte biztosra vehető, hogy a kárpátaljai fedett akcióban való részvétele egyengette Róka Béla útját a honvédség kebelébe történő visszatérés során, de az sem elhanyagolható körülmény, hogy a területgyarapodások, valamint a háborús készülődés okán növelni kellett a haderő létszámát. Mindenesetre alig kilenc hónappal a már említett elutasítást követően, 1939. július 1-jén bejegyezték, hogy „visszatényylegesítése folyamatba tetetett.” Tíz nappal később megállapították a katonai hatóságok, hogy „arcvonalszolgálatra alkalmas, tényleges szolgálatra behívandó!”

Augusztus 1-jén biztosan be is vonult korábbi csapattestéhez, a soproni 4. gyalogezred I. zászlóaljához, ahol régi őrmesteri rendfokozatával vették ismét hivatásos állományba, bár ott kapott beosztása nem ismert. Még az 1939-es esztendőben adományozták részére a Felvidéki Emlékérmet.³⁴ Magánéletében is örömteli esemény következett be ezen az őszön, hiszen 1939 októberében megszületett negyedik gyermeke, Ildikó leánya.³⁵

³¹ Ма Циганівці, Ukrajna.

³² HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum Hadtörténelmi Levéltár és Térképtár (a továbbiakban: HL) Kitüntetési javaslatok, 1. doboz, Felvidék.

³³ Honvédségi Közlöny a Magyar Királyi Honvédség számára. Személyes Ügyek (a továbbiakban: H. K.) 1939. július 19., 3. szám, 14.

³⁴ HM HIM KI 19779. sz. thtts. ogy.

³⁵ Új Sopronvármegye, 1939. október 29. 10.

2. kép. Róka Béla hivatásos őrmester 1939-ben. Leánya, Ildi Crawford tulajdona

1940. január 15-én Sopronból áthelyezték Alsóvereckére,³⁶ a hegyi felszereléssel ellátott 25. határvadász-zászlóaljhoz, ahol az év folyamán a visszamaradó különítmény, majd a zászlóalj írnoka volt, végül a törzsalosztály szolgálatvezetője. A zászlóaljsegédtiszt, Szécsény Béla főhadnagy zárkózott, heves vérmérsékletű, jó szellemi képességű és kalandvágyó embernek tartotta. Irodai szolgálatban jól használhatónak jellemezte, akinek elméleti ismeretei és gyakorlati ügyessége jó. Szolgálatban törekvő, szolgálatkész, katonás, munkabíró embernek ismerte meg, aki alárendeltjeivel szemben jóakaró, következetes és gondoskodó volt. Róka magánviszonyai is rendeződhetek erre az időre, mert előjárója szolgálaton kívül tisztelettudó, józan, szerény és példás családi életet élő altisztnek írta le. 1941. május 1-jével címzetes, szeptember 1-jén pedig valóságos törzsőrmesterré léptették elő.

Csapattestével 1941. június 28-tól november 20-ig részt vett a Szovjetunió elleni első hadjáratban, mint a zászlóalj törzsalosztályának szolgálatvezetője. A zászlóalj a 8. határvadászdandár kötelékében július 9-ig részt vett a harcokban, majd azt követően a kelet-galíciai és nyugat-ukrajnai területeken megszálló feladatokat látott el. Minősítésében külön is megjegyezték, hogy a hadműveletek idején is igen jól volt alkalmazható a beosztásában. Noha a 25. határvadász-zászlóalj nem vett részt az 1940-es erdélyi bevonulásban, a felriasztás miatt kiemelt feladatot láttak el a határbiztosításban. Így Róka Béla még 1941-ben megkapta az Erdélyi Emlékérmet is.

³⁶ Ма Нижні Ворота, Україна.

Alakulata alig tért vissza Vezérszálláson³⁷ lévő békehelyőrségébe, rá két hónapra, 1942. január 23-án Rókát áthelyezték Terebesfejérpatakra,³⁸ a 8. határvadászdandár páncéltörőágyús század állományába. Ismeretlen időpontban páncéltörőágyús tanfolyamot is végzett. 1942. augusztus 30-ig szolgálatvezető, majd, mint szakaszparancsnok-helyettes tevékenykedett. Új parancsnokai, Ruszti László főhadnagy és Kovács Ferenc hadnagy is jó véleménnyel voltak Róka törzsőrmesterről. A korábban már felsoroltakhoz képest azt is megjegyezték, hogy „szereti a veszélyes dolgokat” és hogy az átlagos tiszthelyettesnél nagyobb műveltséggel rendelkezik. Fegyverek kezelésében ügyes, rohamkiképzőként kiválónak minősítették. Szolgálaton kívüli életével kapcsolatban fontosnak tartották megjegyezni, hogy illedelmes és szerény viselkedésével igen jó hatást gyakorol az alárendeltek közszellemére. Összességében „igen jó” tiszthelyettesnek írták le, akit szakaszparancsnoki beosztásra is teljes mértékben megfelelőnek tartottak.

1943. augusztus 1-jén főtörzsőrmesterré léptették elő, és az egész év folyamán szakaszparancsnokként tevékenykedett. Alosztályának megnevezése az őszi átszervezések miatt 1943. október 1-jével 2. hegyidandár páncéltörőágyús századra változott. Új századparancsnokot is kapott ekkor, aki még elismerőbb szavakkal nyilatkozott róla. Kiss-Kónya Ernő főhadnagy többek között a következőket állapította meg: „Heves vérmérsékletű harcos egyéniség. Úgy általános mint katonai műveltsége tisztí színvonalon mozog, mit önképzéssel állandóan emel. Gyakorlati katona. Nem csak mint szakaszparancsnok, hanem mint századparancsnok-helyettes is megállja a helyét. P[án]c[él]t[örő]. á[gyús]., p[án]c[él]. romb[oló]., és robb[antási]. ismeretei kiválóak.”³⁹ (3. kép.)

Mozgósítást követően, mint a 2. hegyidandár közvetlen önálló páncéltörőágyús század szakaszparancsnoka vonult el a harctérre 1944. március végén.⁴⁰ Április 17-től az akkori magyar határtól keletre néhány 10 km-re, a Kárpátok előterében került bevetésre a magyar 1. hadsereg általános támadásának keretében, ahol seregtestének feladata a fontos Kolomea⁴¹ városának elfoglalása volt, amelyet akkor már a szovjet Vörös Hadsereg tartott megszállva.⁴²

³⁷ Ма Підполоззя, Ukrajna.

³⁸ Ма Ділове, Ukrajna.

³⁹ HM HIM KI 19779. sz. thtts. egy.

⁴⁰ A század béke idején 4 fő tisztet, 8 tiszthelyestest és szakaszvezetőt, három karpaszományos szakaszvezetőt és hadapród őrmestert, 12 tizedest és őrvezetőt, továbbá 66 fő honvédet számlált. A hadiállományra kiegészített század létszáma nem ismert. A szállításhoz nyolc országos járművet (szekeret) állítottak be. Azok és a lövegek vontatására, nyolc tüzér és 10 vonat hámos lovat tartottak rendszerben, továbbá a századparancsnok és a két szakaszparancsnok részére összesen három kincstári hátast. A századtörzsnél található volt még három kerékpár is. A legénység a rendszeresített 35 M puskával volt ellátva, a rajparancsnokok oldalfegyvert kaptak. Vö. HL HM 43.000/eln. 1/a. – 1943. 25. sz. melléklet.

⁴¹ Ма Коломия, Ukrajna.

⁴² Ungváry Krisztián: A magyar honvédség a második világháborúban (Budapest, 2005), 257–262.

3. kép. Róka Béla főtörzsőrmester, a 2. hegyi páncéltörőágyús-század parancsnokhelyettese (bal oldalt), Kiss-Kónya Ernő főhadnagy ebédelnek a Pop Iván 1340-es magassági ponton, 1943.
Bencsik Zoltán gyűjteménye

A század fegyverzete elavult volt: mindössze hat db 36 M 3,7 cm-es fogatolt páncéltörő ágyúval⁴³ rendelkeztek, páncéltörő gránátjaik csak a régebbi típusú szovjet könnyűharcokosok és páncélgépkocsok páncélzatát voltak képesek átütni, azt sem túl nagy távolságról. Ezek az eszközök ugyanakkor mind páncél-, mind pedig repeszgránátot tüzelve továbbra is viszonylag hatékonyak maradtak fa és földerdők, gyalogsági nehézfegyverek, aknavetők, kisebb űrméretű lövegek tüzelőállásainak, és természetesen az élőerő leküzdésére, mintegy gyalogsági ágyú szerepkörben.

1944. április végén a 2. hegyidandár Kolomea városát nyugati irányból próbálta elfoglalni, azonban a szovjet csapatok szívós ellenállása, sőt ellenlökései ezt megakadályozták. Különösen súlyos harcok folytak a várostól nyugatra, mintegy 5 km-re fekvő Peczenizyn⁴⁴ községben, ahol a szovjet 8. lövészadosztály védett.⁴⁵ A lehetséges páncélostámadás elhárítására (amely be is következett), itt volt állásban a 2. hegyidandár páncéltörőágyús százada is. Az említett település keleti szélén sebesült meg Róka Béla 1944. április 26-án 17 órakor, mégpedig harcokocsiágyúból kilőtt gránát szilánkjától jobb és bal lábszárán egyaránt. Mivel sebe könnyű volt, annak ellátását követően alosztályánál maradt (4. kép).⁴⁶

⁴³ Az 1943 augusztusában tervezett ún. Szabolcs-hadrend szerint az 1. és 2. hegyidandároknak egy-egy nyolclöveges gépkocsizó nehézpáncéltörőágyús századdal kellett volna rendelkeznie 1944-re (vö. HL HM 6220/M. – 1943.), ez azonban a harctérre történő elvonulásig nem valósult meg.

⁴⁴ Ма Печенижин, Ukrajna.

⁴⁵ Orosz Föderáció Védelmi Minisztériumának Központi Levéltára (Центральный архив Министерства обороны Российской Федерации), f. 271, op. 6367, d. 414.

⁴⁶ HM HIM KI Róka Béla főtörzsőrmester vesztéségi kartonja.

1. Családi és utónév:	Róka Béla										2. Csalátnév:	2. hegyi és patai sz. Hód. főtörzs									
3. Lakóhely, város:	Sopron										3. Alkalmazás:	13. hegyi sz.									
4. Születési idő (Húszadik század):	1889										4. Születési hely:	Sopron									
5. Születési hónap:	I/10										5. Születési nap:	10									
6. Születési óra:											6. Születési perc:										
7. Születési év:											7. Születési hónap:										
8. Születési nap:											8. Születési óra:										
9. Születési perc:											9. Születési év:										
10. Születési hely:											10. Születési ország:										
11. Születési város:											11. Születési megye:										
12. Születési falu:											12. Születési község:										
13. Születési utca:											13. Születési házszám:										
14. Születési ország:	Lit										14. Születési város:										
15. Születési év:											15. Születési hónap:										
16. Születési nap:											16. Születési óra:										
17. Születési perc:											17. Születési év:										
18. Születési hely:											18. Születési ország:										
19. Születési város:											19. Születési megye:										
20. Születési falu:											20. Születési község:										
21. Születési utca:											21. Születési házszám:										
22. Születési ország:	Lit										22. Születési város:										
23. Születési év:											23. Születési hónap:										
24. Születési nap:											24. Születési óra:										
25. Születési perc:											25. Születési év:										
26. Születési hely:											26. Születési ország:										
27. Születési város:											27. Születési megye:										
28. Születési falu:											28. Születési község:										
29. Születési utca:											29. Születési házszám:										
30. Születési ország:	Lit										30. Születési város:										
31. Születési év:											31. Születési hónap:										
32. Születési nap:											32. Születési óra:										
33. Születési perc:											33. Születési év:										
34. Születési hely:											34. Születési ország:										
35. Születési város:											35. Születési megye:										
36. Születési falu:											36. Születési község:										
37. Születési utca:											37. Születési házszám:										
38. Születési ország:	Lit										38. Születési város:										
39. Születési év:											39. Születési hónap:										
40. Születési nap:											40. Születési óra:										
41. Születési perc:											41. Születési év:										
42. Születési hely:											42. Születési ország:										
43. Születési város:											43. Születési megye:										
44. Születési falu:											44. Születési község:										
45. Születési utca:											45. Születési házszám:										
46. Születési ország:	Lit										46. Születési város:										
47. Születési év:											47. Születési hónap:										
48. Születési nap:											48. Születési óra:										
49. Születési perc:											49. Születési év:										
50. Születési hely:											50. Születési ország:										
51. Születési város:											51. Születési megye:										
52. Születési falu:											52. Születési község:										
53. Születési utca:											53. Születési házszám:										
54. Születési ország:	Lit										54. Születési város:										
55. Születési év:											55. Születési hónap:										
56. Születési nap:											56. Születési óra:										
57. Születési perc:											57. Születési év:										
58. Születési hely:											58. Születési ország:										
59. Születési város:											59. Születési megye:										
60. Születési falu:											60. Születési község:										
61. Születési utca:											61. Születési házszám:										
62. Születési ország:	Lit										62. Születési város:										
63. Születési év:											63. Születési hónap:										
64. Születési nap:											64. Születési óra:										
65. Születési perc:											65. Születési év:										
66. Születési hely:											66. Születési ország:										
67. Születési város:											67. Születési megye:										
68. Születési falu:											68. Születési község:										
69. Születési utca:											69. Születési házszám:										
70. Születési ország:	Lit										70. Születési város:										
71. Születési év:											71. Születési hónap:										
72. Születési nap:											72. Születési óra:										
73. Születési perc:											73. Születési év:										
74. Születési hely:											74. Születési ország:										
75. Születési város:											75. Születési megye:										
76. Születési falu:											76. Születési község:										
77. Születési utca:											77. Születési házszám:										
78. Születési ország:	Lit										78. Születési város:										
79. Születési év:											79. Születési hónap:										
80. Születési nap:											80. Születési óra:										
81. Születési perc:											81. Születési év:										
82. Születési hely:											82. Születési ország:										
83. Születési város:											83. Születési megye:										
84. Születési falu:											84. Születési község:										
85. Születési utca:											85. Születési házszám:										
86. Születési ország:	Lit										86. Születési város:										
87. Születési év:											87. Születési hónap:										
88. Születési nap:											88. Születési óra:										
89. Születési perc:											89. Születési év:										
90. Születési hely:											90. Születési ország:										
91. Születési város:											91. Születési megye:										
92. Születési falu:											92. Születési község:										
93. Születési utca:											93. Születési házszám:										
94. Születési ország:	Lit										94. Születési város:										
95. Születési év:											95. Születési hónap:										
96. Születési nap:											96. Születési óra:										
97. Születési perc:											97. Születési év:										
98. Születési hely:											98. Születési ország:										
99. Születési város:											99. Születési megye:										
100. Születési falu:											100. Születési község:										
101. Születési utca:											101. Születési házszám:										
102. Születési ország:	Lit										102. Születési város:										
103. Születési év:											103. Születési hónap:										
104. Születési nap:											104. Születési óra:										
105. Születési perc:											105. Születési év:										
106. Születési hely:											106. Születési ország:										
107. Születési város:											107. Születési megye:										
108. Születési falu:											108. Születési község:										
109. Születési utca:											109. Születési házszám:										
110. Születési ország:	Lit										110. Születési város:										
111. Születési év:											111. Születési hónap:										
112. Születési nap:											112. Születési óra:										
113. Születési perc:											113. Születési év:										
114. Születési hely:											114. Születési ország:										
115. Születési város:											115. Születési megye:										
116. Születési falu:											116. Születési község:										
117. Születési utca:											117. Születési házszám:										
118. Születési ország:	Lit										118. Születési város:										
119. Születési év:											119. Születési hónap:										
120. Születési nap:											120. Születési óra:										
121. Születési perc:											121. Születési év:										
122. Születési hely:											122. Születési ország:										
123. Születési város:											123. Születési megye:										
124. Születési falu:											124. Születési község:										
125. Születési utca:											125. Születési házszám:										
126. Születési ország:	Lit										126. Születési város:										
127. Születési év:											127. Születési hónap:										
128. Születési nap:											128. Születési óra:										
129. Születési perc:											129. Születési év:										
130. Születési hely:											130. Születési ország:										
131. Születési város:											131. Születési megye:										
132. Születési falu:											132. Születési község:										
133. Születési utca:											133. Születési házszám:										
134. Születési ország:	Lit										134. Születési város:										
135. Születési év:											135. Születési hónap:										
136. Születési nap:											136. Születési óra:										
137. Születési perc:											137. Születési év:										
138. Születési hely:											138. Születési ország:										
139. Születési város:											139. Születési megye:										
140. Születési falu:											140. Születési község:										
141. Születési utca:											141. Születési házszám:										
142. Születési ország:	Lit										142. Születési város:										
143. Születési év:											143. Születési hónap:										
144. Születési nap:											144. Születési óra:										
145. Születési perc:											145. Születési év:										
146. Születési hely:											146. Születési ország:										
147. Születési város:											147. Születési megye:										
148. Születési falu:											148. Születési község:										
149. Születési utca:											149. Születési házszám:										
150. Születési ország:	Lit										150. Születési város:										
151. Születési év:											151. Születési hónap:										
152. Születési nap:											152. Születési óra:										
153. Születési perc:											153. Születési év:										
154. Születési hely:											154. Születési ország:										
155. Születési város:											155. Születési megye:										
156. Születési falu:											156. Születési község:										
157. Születési utca:											157. Születési házszám:										
158. Születési ország:	Lit										158. Születési város:										
159. Születési év:											159. Születési hónap:										
160. Születési nap:											160. Születési óra:										
161. Születési perc:											161. Születési év:										
162. Születési hely:											162. Születési ország:										
163. Születési város:											163. Születési megye:										
164. Születési falu:											164. Születési község:										
165. Születési utca:											165. Születési házszám:										
166. Születési ország:	Lit										166. Születési város:										
167. Születési év:											167. Születési hónap:										
168. Születési nap:											168. Születési óra:										
169. Születési perc:											169. Születési év:										
170. Születési hely:											170. Születési ország:										
171. Születési város:											171. Születési megye:										
172. Születési falu:											172. Születési község:										
173. Születési utca:											173. Születési házszám:										
174. Születési ország:	Lit										174. Születési város:										
175. Születési év:											175. Születési hónap:										
176. Születési nap:											176. Születési óra:										
177. Születési perc:											177. Születési év:										
178. Születési hely:											178. Születési ország:										
179. Születési város:											179. Születési megye:										
180. Születési falu:											180. Születési község:										
181. Születési utca:											181. Születési házszám:										
182. Születési ország:	Lit										182. Születési város:										
183. Születési év:											183. Születési hónap:										
184. Születési nap:											184. Születési óra:										
185. Születési perc:											185. Születési év:										
186. Születési hely:											186. Születési ország:										
187. Születési város:											187. Születési megye:										
188. Születési falu:											188. Születési község:										
189. Születési utca:											189. Születési házszám:										
190. Születési ország:	Lit										190. Születési város:										
191. Születési év:											191. Születési hónap:										
192. Születési nap:											192. Születési óra:										
193. Születési perc:											193. Születési év:										
194. Születési hely:											194. Születési ország:										
195. Születési város:											195. Születési megye:										
196. Születési falu:											196. Születési község:										
197. Születési utca:											197. Születési házszám:										
198. Születési ország:	Lit										198. Születési város:										
199. Születési év:											199. Születési hónap:										
200. Születési nap:											200. Születési óra:										
201. Születési perc:											201. Születési év:										
202. Születési hely:											202. Születési ország:										
203. Születési város:											203. Születési megye:										
204. Születési falu:											204. Születési község:										
205. Születési utca:											205. Születési házszám:										
206. Születési ország:	Lit										206. Születési város:										
207. Születési év:											207. Születési hónap:										
208. Születési nap:											208. Születési óra:										
209. Születési perc:											209. Születési év:										
210. Születési hely:											210. Születési ország:										
211. Születési város:											211. Születési megye:										
212. Születési falu:											212. Születési község:										
213. Születési utca:											213. Születési házszám:										
214. Születési ország:	Lit										214. Születési város:										
215. Születési év:											215. Születési hónap:										
216. Születési nap:											216. Születési óra:										
217. Születési perc:											217. Születési év:										
218. Születési hely:											218. Születési ország:										
219. Születési város:											219. Születési megye:										
220. Születési falu:											220. Születési község:										
221. Születési utca:											221. Születési házszám:										
222. Születési ország:	Lit										222. Születési város:										
223. Születési év:											223. Születési hónap:										
224. Születési nap:											224. Születési óra:										
225. Születési perc:											225. Születési év:										
226. Születési hely:											226. Születési ország:										
227. Születési város:											227. Születési megye:										
228. Születési falu:											228. Születési község:										
229. Születési utca:											229. Születési házszám:										
230. Születési ország:	Lit										230. Születési város:										
231. Születési év:											231. Születési hónap:										
232. Születési nap:											232. Születési óra:										

egy-egy irattörődék, naplórészlet, vagy korabeli újságcikk, amelyből némi fény derülhet a harctevékenység, vagy éppen az egyéni helytállás részleteire. Róka főtörzsőrmester esetében egy haditudósító által papírra vetett írás maradt fenn az utókorra. Persze óvatosan kell ezekkel bánni, mert egyrészt a lapok, és különösen is az ilyen típusú beszámolók egyfelől a háborús propaganda céljait szolgálták, pl. kiszínezték a történeteket, másfelől gyakorta a fő szempont mellett, akaratuk ellenére is közöltek téves dolgokat. Mivel más forrás egyelőre nem áll rendelkezésre, érdemes idézni a korabeli cikkből néhány sort:

„Harcoktól megviselt zubbonyán ott díszlik a vaskereszt és az ezüst vitézségi érem szalagja. Barna szeméből elszánt akarat sugárzik. Bemutatkozunk: Róka Béla főtörzsőrmester. Sopronból, az ország másik végéről került ide a Kárpátokhoz. Egy páncéltörőszakasz parancsnoka. Lövege itt van tüzelőállásban egy, a Pruton átvezető híd alatt. Jaj annak a T 34-esnek, amelyik itt akarna betömi. A vaskeresztet nem ingyen osztogatják, bizonyára réme lehetett Róka »főtörzs« úr az orosz harcokocsiknak. Ahogy fölötteseitől később megtudtam, több T 34-et és KV I-et lőtt ki.”⁴⁹ Érdekesség a kitüntetések említése közül a Német Vaskereszt II. osztálya, mivel azt nem hirdették ki a Honvédségi Közlönyben, így hivatalosan nincsen nyoma. (A Magyar Nagy Ezüst Vitézségi Éremről pedig nem említette a szerző, hogy azt nem az 1944. évi kárpáti hadműveletekért kapta...) A cikkíró a páncéltörőágyús tüzelőállás ellen indított többszöri éjszakai támadásról is beszámol, abból is citálunk pár mondatot:

„Az egyik őrszem gyanús zörejt hall jobbra. Nem tudja, mitévő legyen. Ha odajön és nincs ellenség, fölöslegesen riasztja fel alvó bajtársait. De már balról is hallatszik a különös, súroló zöreje. Záhogy István⁵⁰ őrzető nem aggályoskodik többé, fogja a kézigránátját, kitépi a biztosítékot és előredobja az apró kis fegyvert. A dörrenésre talpraugrik a ruhástól alvó legénység. Róka törzsőrmester úr már intézkedik: félkörbe, kézigránát, összdobás! Éppen idejében. Rekedt »huri, huri« kiáltással rohamra lendülnek a felkészült oroszok. De a roham futásban feneklik meg, mert a kézigránát robbanásainak féltelmetes félkoszorúja elveszi az ellenség támadó kedvét. Golyószórónk még utánuk köpköd, aztán csend lesz. De egy óra múlva újra kezd az orosz rohamozását. Véres fejjel fut vissza ismét. És hatszor támadott az orosz ezen az éjjelen. Legénységünk nem pihent, csak verekedett kézigránáttal és tűzfegyverekkel. A páncéltörő ágyú hallgatott, mert felesleges lett volna a lőszerpazarlás, a bizonytalan cél miatt. Itt csak a puska, a golyószóró és különösképpen kézigránát tudott halni. Hatszori kísérletezés után abbahagyta az orosz vállalkozását.”

⁴⁹ Dr. László István hdp. őrm. haditudósító: A főtörzsőrmester úr oltalmazója. Szegedi Friss Ujság, 1944. szeptember 19., 4. (a továbbiakban: László i. m.)

⁵⁰ Helyesen Záhonyi István (*Nyíregyháza, 1919, Kovács Rozália). 1944. október 31-én, mint a 2. hegyidandár nehéz páncéltörőágyús század katonája Alsóbaskócnál fél óra leforgása alatt kilőtt egy szovjet T-34 típusú közepes harcokcsit, és két SzU-76M önjáró löveget. Már tizedesi rendfokozatot viselt, amikor 1944. december 1-jén, akkor már az 1. hegyidandár páncéltörőágyús csoport tagjaként bal vállán aknagránátotl megsebesült. Vö. Számvéber Norbert: Páncélosok Magyarország északkeleti részén 1944–1945. Keszthely, 2024. 93.; HM HIM KI veszteségi adatbázis.

A történetet lezáró párbeszéd személyesebb hangvételű: „– No, és eddig még nem’ érte baj főtörzsőrmester ural? – kérdezem. – Nem – és előveszi zubbonya zsebéből, onnan a szíve fölé a noteszát. Kivesz belőle egy szentképet. Ránézek a képre. Jézus tövissel koronázott arca van rajta és alatta az aláírás: Ecce Homo. Íme, az ember... – Látja, – folytatja a főtörzs – ez az én védelmezőm. A feleségem adta. Itt hordom a szívem felett és eddig még megvédett minden bajtól.”⁵¹

Arról is van egy nyúlfarknyi adat, hogy 1944. szeptember 26-án ismét megsebesült, de hogy pontosan hol, és milyen jellegű volt a sebesülése, azt nem lehet megtudni.⁵² Feltehetően ez sem volt túl súlyos, nagy valószínűséggel ezúttal is századánál maradt.

A Kárpátokban és Északkelet-Magyarországon lefolyt harcokban az 1. és a 2. hegyi-dandárok súlyos veszteségeket szenvedtek mind személyi állományukat, mind pedig fegyverzetüket és felszerelésüket tekintve. Ezért a 2. hegyidandárt 1944 novemberében feloszlatták, alárendelt alakulataival részben az 1. hegyidandárt töltötték fel. 1944. november 9-én megszűnt a 2. hegyidandár önálló nehéz páncéltörőágyús százada is, Róka főtörzsőrmester átkerült az 1. hegyidandár páncéltörőágyús csoportjához, szintén szakaszarancsnoki beosztásba. Ezzel az alakulattal minden bizonnyal végigharcolta a Hernád- és Sajó-völgyi, valamint a Szilicei-fennsík térségében lezajlott hadműveleteket, végül Győrtől délre, a Zsuzsanna-vonalban történt bevetést. További személyes háborús pályafutására vonatkozóan azonban nem rendelkezünk releváns információkkal.

Igen érdekes, hogy a háború után, a fogságból történt hazatérését követően, amikor Magyarország már szovjet megszállás alatt állt, és a legtöbben inkább elhallgatták, vagy letagadták a Vörös Hadsereggel szemben végrehajtott haditetteiket, 1946-ban keltezett kérdőívében arra a kérdésre, hogy milyen hadikitüntetésekert kapott, az alábbiakat válaszolta:

„1) Magyar Arany Vitézségi Érem

1944. IV. és V. hó – Kolomea és Runguri-i harcokban mint szak[asz]. és sz[áza]d. p[arancsno]k. el[lensé]g[es]. p[án]c[élos]. tá[ma]d[ás]. elhárít-a, ellentád eredményes vezetése. 1944. IX. és X. hóban pc. tád-ok elhár-a pc-os közelharc eszközökkel és vezetésért.

2) Magyar Nagy Ezüst Vitézségi Érem

3) Magyar Kis Ezüst Vitézségi Érem

4) Magyar Bronz Vitézségi Érem 2x

1944. VII. 3. mint szak. pk. vállalkozásért. 1944. VIII-XII-ig Kárpátok előtere és Kárpátokban volt visszavonulás fedezéséért.”⁵³

Ami bizonyos, hogy a fentiek közül az 1945. március 18-ig megjelent Honvédségi Közlönyök Személyügyi részében, majd a Honvédségi Rendeletekben a fentiek közül egy sem lett kihirdetve. Mivel a kitüntetési felterjesztések, haditényleírások szinte teljes egészében megsemmisültek, eredeti források hiányában a fentieket utólag megerősíteni nem lehet. Az is lehetséges, hogy történtek felterjesztések, de azok a háború befejeződése

⁵¹ László i. m.

⁵² HM HIM KI veszteségi adatbázis.

⁵³ HM HIM KI 19779. sz. thtts. ogy.

miatt elintézését már nem nyertek. Nekrológiájában írták, hogy 1944 májusában Horthy Miklós kormányzótól vette át az Arany Vitézségi Érmét, majd 1945 tavaszán Kőszegen Szálasi Ferenc nemzetvezetőtől ugyanezt a kitüntetést másodszor is.⁵⁴ Az teljesen biztos, hogy a Horthy általi adományozás nem történt meg, a második esetet – noha erre eddig nem került elő semmilyen hiteles bizonyíték – teljesen kizárni nem lehet.⁵⁵ Ugyanakkor a Német Vaskereszt II. osztályát szinte biztosan megkapta, hiszen azt említi a korábban már idézett haditudósító írás, és a halálát követően megjelent rövid nekrológ egyaránt.⁵⁶

Már vége volt az európai háborúnak, amikor 1945. május 13-án⁵⁷ a szovjetek a morvaországi Kočínban⁵⁸ fogságba ejtették, ahol mint „régbben sebesült” tartózkodott.⁵⁹ Egy vonatból kidobott papírlapon szereplő névsorból tudni lehet, hogy a Róka Bélát is vivő szállítmány Brassón haladt keresztül, feltehetően a foksányi gyűjtő- és elosztóláger felé.⁶⁰ A Szovjetunióban lévő, Szlovjanszkban⁶¹ működő 1018. sz. táborba 1945. május 30-án érkezett, majd július 30-tól 1946. január 2-ig Otvaznojében⁶², a 358. sz. lágerban raboskodott. Onnan átszállították Kujbisevbe⁶³, a 234/1. számú táborba, majd Nyezsinsbe⁶⁴, a 176. sz. lágerba, ahonnan végül betegen hazabocsátották. A szovjet adatok szerint ez 1946. október 17-én történt, ő maga viszont Magyarországra érkezésének dátumaként az október 10-ét jelölte meg.⁶⁵

Sopronban október 30-án jelentkezett a 13. kiegészítő parancsnokságnál igazolásra. A honvédkerületi parancsnok megjegyezte, hogy az ilyenkor szokásos kérdőívet „tudatosan teljesen hiányosan állította ki. Javaslom a szolgálatból elbocsátását, az igazolási eljárás eredménye szerinti végelbánás mellett.” Nem tudjuk, milyen tapasztalatai lehettek a szovjet fogságban, de Róka hazatérve bizonyára azonnal érzékelte, hogy megváltozott a légkör, s a kommunisták által irányított országban, különösen az átalakulóban lévő szellemiségű új honvédségben számára már nem terem babér. 1947. március 21-én tájékoztat-

⁵⁴ Hídő Hungarian Week, 21. évf. 523. sz., 1968. június 25., 8.

⁵⁵ Leánya, Ildi Crawford (szül. Róka Ildikó) a szerzőnek 2025. május 14-én írott levelében említette, hogy a család úgy tudja, hogy édesapja megkapta az „arany érmét”, de otthonuk és Magyarország elhagyásakor a nagy sietségben hátra maradt.

⁵⁶ László i. m. és Hídő Hungarian Week, XXI. évf. 523. sz., 1968. június 25., 8.

⁵⁷ Szovjet adatok szerint május 20-án.

⁵⁸ A német megszállás idején a Cseh-Morva Protektorátusban fekvő kisváros neve Kotschin volt.

⁵⁹ HM HIM KI 19779. sz. thts. ogy.

⁶⁰ <https://adatbazisokononline.mnl.gov.hu/pdfview2?file=static/documents/kum-hadifogoly/E3D0D76F43C2440CF73945165C9BE8E6.pdf#search=R%C3%B3ka%20B%C3%A9la&page=570&rnd=89843093564937121> (Megtekintés: 2025. augusztus 25.)

⁶¹ Слов'янськ, ма Украйна.

⁶² Отважное, ма Оросзországі Föderáció, Szamarai Terület.

⁶³ Ма Самара, Оросзországі Föderáció, Szamarai Terület.

⁶⁴ Ма Ніжин, Украйна.

⁶⁵ HM HIM KI 19779. sz. thts. ogy.; <https://adatbazisokononline.mnl.gov.hu/adatbazis/szovjet-taborok-magyar-foglyai> - keresőbe beírva: Róka Béla. (Utolsó letöltés: 2025. augusztus 25.); <http://www.hungarianarmedforces.com/hadifogoly/frame.htm> (Utolsó letöltés: 2025. augusztus 25.)

5. kép. Róka Béla sírhelye az Ohio állambeli Toledóban. Leánya, Ildi Crawford jóvoltából

ták is, hogy elbocsátják a közszolgálatból. Háború alatt viselt magatartását az új szervek előzetesen megvizsgálták, és az 1. honvédkerület igazoló bizottsága 80/ig. biz. – 1947. III. 1. szám alatt „Igazolt”-nak jelentette ki.⁶⁶

A háború után Róka Bélának polgári személyként kellett eltartania népes családját. Az 1956-os forradalom idején a család félt, hogy az oroszok mit fognak tenni az országgal, illetve velük is, hiszen Róka Béla részt vett a háborúban, harcolt a szovjetek ellen, amiért kitüntetésekkel jutalmazták. A fiatalok Sopronban kérték, hogy vegyen részt a forradalmi cselekményekben, de Róka nem hajlott rá, mondván, hogy a szovjeteket nem fogják tudni megállítani. Végül a disszidálás mellett döntöttek, és még 1956. november 1-jén elhagyták Sopron, Bécsi út 53. szám alatti házukat és minden ingóságukat. Eredetileg Ausztriában akartak maradni, s Bécsben laktak egy ideig. Felesége nem akart kivándorolni az Amerikai Egyesült Államokba, de aztán 1957 áprilisában mégis hajóra szálltak. 1958-ban érkeztek Ohio államba, Toledo városába, ahol már a 19. század fordulója óta jelentős magyar közösség élt. Ott először a plébánián húzódhattak meg egy kis apartmanban. Az egykori magyar királyi hivatásos honvéd főtörzsőrmester nehezen kapott munkát, hiszen már idős volt, de végül dolgozhatott a helyi kórházban. Felesége egy ot-tani magyar étteremben készítette sok emigráns kedvenc hazai ételét, a töltött káposztát.

Róka Béla 1965-ben ment nyugdíjba, és 1968. május 25-én hunyt el. A toledói Kálvária temetőben helyezték végső nyugalomra (5. kép).⁶⁷

⁶⁶ HM HIM KI 19779. sz. thtts. egy.

⁶⁷ Ildi Crawford (szül. Róka Ildikó) írásbeli közlése a szerzővel 2025. május 14-én.

SOPRONI KÖNYVESPOLC

SZENDE KATALIN

Házi Jenő – Nemes Gábor: A győri székeskáptalan középkori számadáskönyve, 1495–1528. Győr – Budapest: Győri Egyházmegyei Levéltár, 2025. 1216 pp.

A középkori egyház történetének egyik legfontosabb szervezeti változása a székeskáptalanok gazdasági önállósulása volt a 13. század első felében. Ennek során megszűnt a püspök és a káptalani kanonokok kolostorához hasonló közös életvitele, a *vita communis*; a kanonokok a *Domkloster*ből önálló házakba költöztek a püspöki székvárosban, és a jövedelmeket is megosztották a püspök és a székeskáptalan közössége, illetve az egyes kanonoki javadalmak között. A káptalanok bevételei főként föld- és szőlőbirtokaik terméséből, a birtokok után járó egyéb haszonvételekből (elsősorban vámokból), malmaik és halastavaik jövedelméből, továbbá a püspöki tized negyedrészből álltak. Ehhez az egész latin kereszténységben lejátszódó folyamathoz a Magyar Királyságban a hiteleshelyi tevékenység, a káptalanok közhitelű oklevélkiadásának megindulása is járult, amely további jövedelmekkel és közfeladatokkal erősítette meg a káptalanok helyzetét.

Nem volt ez másképp a győri püspökségben sem. Mire az itt ismertetendő forrás lejegyzésre került, a székeskáptalan önálló gazdálkodása már mintegy 250 éves múltra tekintett vissza és kialakult rutin szerint zajlott. A káptalani jövedelmek és kiadások számba vételére a kanonokok közül Szent György napján (április 24.) megválasztott dékán és két divizor hivatali idejük leteltével minden évben benyújtották kimutatásukat; a divizorok feladata a jövedelmek elosztása volt az akkori 34 kanonok között és egyikük vezette a gazdasági feljegyzéseket is. Ezek eredetileg különálló papírfüzetekben kaptak helyet, melyek szétesőben levő lapjait 1784-ben köttették egybe, bizonyos sorrendi tévesztésekkel. Mindezt a kötet közreadója, Nemes Gábor főlevéltáros, a levéltárat is magában foglaló Győri Egyházmegyei Gyűjteményi Központ vezetője írja le bevezetőjében, ahol részletesen áttekinti a kéziratot kutatásaikhoz felhasználó korábbi történész generációk (többek között Iványi Béla, Bedy Vince, Köblös József) sorát és munkáikat is.

A bevezető legizgalmasabb vonulata annak nyomon követése, hogyan kapta Házi Jenő (1892–1986), Sopron város tudós főlevéltárosa a megbízást a forrás közzétételére, és miért nem került sor mégsem Házi haláláig az elkészült kézirat megjelentetésére. Mindez szorosan összefügg a korszak tudománypolitikájának történetével. Házit Papp Kálmán győri megyéspüspök, korábbi soproni városplébános kereste meg a számadáskönyv kiadásának szándékával 1949-ben, a hivatalos megbízást az átírás elkészülte után azonban már a Magyar Tudományos Akadémiától kapta 1960-ban. Érdekes módon a

forrás egyházi vonatkozásai még az 1950-es és '60-as években sem jelentettek hátrányt a feldolgozásban, feltehetően annak döntően gazdasági jellege miatt. Ezzel szemben a Házi által javasolt két gazdaságtörténész lektor, Ember Győző (1909–1993) és Baraczka István (1908–1991) a forrás teljes szövegű kiadása helyett annak táblázatokba szerkesztésére és statisztikai jellegű feldolgozására tettek javaslatot a korban újdonságként jelentkező kvantitatív történetírás tendenciájának megfelelően. A Házi tiltakozása nyomán harmadikként felkért lektor, Szabó István agrártörténész (1898–1968) szintén csatlakozott kollégái „korszerű” véleményéhez. Házi, aki minden fajta történeti feldolgozás előfeltételének a teljes szövegű forrásközlést tekintette (ezért adta 13 kötetes soproni oklevélkiadásának is az első látásra kissé félrevezető *Sopron szabad királyi város története* címet), ettől elzárkózott, és legfeljebb a kiadandó szöveg bizonyos mértékű tömörítését tartotta volna elfogadhatónak. Mindezek miatt esett kútba az 1960-as években a forráskiadás terve.

Sok tekintetben hasonló a kézirat sorsa Házi Jenő másik posztumusz megjelent forráskiadásához, a *Gerichtsbuch*, azaz Sopron város 1423 és 1531 között vezetett legkorábbi bírósági könyvének közreadásához. A zömmel német nyelvű városkönyv átírását Házi az 1960-as években, a káptalani számadáskönyvet követően végezte el, előszót, fejregesztákat és mutatókat is készített hozzá. A lektorálást az Akadémia felkérésére 1970-ben Mollay Károly és Kubinyi András végezte. Házi a lektori véleményeket csak részben fogadta el és ragaszkodott a kötet bejegyzéseinek időrendben történő közléséhez a kéz-

iratban található sorrend helyett. Ez megakasztotta a kiadás folyamatát, amelyre végül Házi kézirata alapján 2005-ben, a Soproni Levéltár és a Veszprémi Egyetem Germanisztikai Intézetének együttműködésében került sor. A Házi kézirát átdolgozó Németh János germanista helyreállította a szöveg kézirati sorrendjét, a mutatót név- és tárgymutatóra választotta szét és glosszáriummal egészítette ki.

Nemes Gábor, a káptalani számadáskönyv kiadója nagyon hasonló eljárást követett, amikor kézbe vette Házi Jenőnek a Soproni Levéltárban őrzött kézirátát. Annyiban jóval nehezebb dolga volt, hogy a kézirati sorrendet nem Házi átírásához, hanem a 18. század végi bekötéshez képest kellett meghatározni, helyreállítani, amit az elődök megállapításaira is támaszkodva, aprólékos paleográfiai és archontológiai, azaz az egyes kanonokok hivatalviselési idejét figyelembe vevő kutatásokkal sikerült elvégeznie. Az ily módon rekonstruált évenkénti divizori számadások, a kiadott kötet „fejezetei” és azok utólagosan a forráskiadó által beszámozott tételei, szolgálnak a nagy műgonddal és szakmai alázattal összeállított mutatók alapjául. A tételek mindegyike általában egy-egy gazdasági tranzakciót rögzített. A mutatók utalásai párjukat ritkító módon az egyes fejezeteken belüli tételeszámokra mutatnak, igen megkönnyítve a kutatók dolgát bármilyen, a mutatókban feldolgozott információ visszakeresésében. A tárgy- és helynévmutatók mellett roppant fontosak a személynévmutatók, amelyek a legfontosabb életrajzi adatokat is tartalmazzák a forrásban szereplő több mint 3000 (!) személy esetében. Külön mutató készült a latin nyelvű feljegyzések között előforduló magyar kifejezésekről is. Ez az apparátus jelentősen megkönnyíti az eligazodást a latin forrásszövegben, amelynek nyelvezete a tárgyszerű leírásoknak megfelelően viszonylag egyszerű, a köznyelvi beszéd normáit követi.

A kivételes gazdagságú és részletességű forrásanyag, amelynek közzétételét egy későbbi időpontban elektronikus formában is ígéri a Fraknoi Vilmos Egyháztörténeti Kutatócsoport,¹ a helytörténet és az összehasonlító történeti kutatás megannyi ága számára tartogat izgalmas, hiánypótló adatokat, az egyház-, társadalom- és művelődéstörténettől kezdve az anyagi kultúra és a mindennapi élet történetén keresztül a politika- és hadtörténetig. Utóbbit különösen fontossá teszi a forrás évköre, amely magában foglalja az erősödő oszmán fenyegetés és a mohácsi csatavesztés időszakát is. A legnagyobb mennyiségben persze, a számadáskönyv műfajának és a káptalan fő bevételi forrásainak megfelelően, az agrár- és gazdaságtörténeti adatok sorakoznak a forrás lapjain. Ennek illusztrálására álljon itt a tárgymutatóban legnagyobb tételeszámmal szereplő címszavak sora: adó, asztag, bor, census, gabona, hal, hordó, tized, tizednegyed, zab. A gyakorlati írásbeliség kutatóinak érdeklődésére feltétlenül számíthatnak a szintén igen gyakori levél (litterae), chirographum (betűsorrall összekapcsolt másolati példányok) és privilegium (előjogokat tartalmazó oklevél) címszavak.

A kurrens történeti kutatásban a számadáskönyv adatainak felhasználásában a forrás közreadója és legjobb ismerője, Nemes Gábor áll az élen, aki úgy a hadtörténeti vonat-

¹ https://institutumfraknoi.hu/kiadvany/%09cst/gyori_szekeskaptalan_kozepkori_zamadaskonyve_1495_1528 (utolsó letöltés: 2025.11.24.)

kozásokról, a mohácsi csatába küldött győri bandériumról, mint a tizedszedésről, jelesen a mosoni tizedkésről (tizedkörzetről) jelentetett meg tanulmányokat, és bizonyára számos további vonatkozó írása van előkészületben.² Hasznosította a kiadásra előkészített forrást a kortárs történészek közül Lakatos Bálint³ és Solymosi László⁴ is, és most hogy a kötet napvilágot látott, a hivatkozások száma nyilvánvalóan ugrásszerűen növekedni fog. Ismertetésem zárásaként szűkebb szakterületem, a várostörténet, illetve a *Soproni Szemle* olvasóit közvetlenül érdeklő soproni és nyugat-dunántúli vonatkozások szempontjából hívnám fel néhány érdekességre a figyelmet.

A városi vonatkozások tekintetében a legtöbb adatot természetesen Győrről találhatjuk, mind a város épületeit és tereit (kanonoki házak, templomok és kápolnák, piac- és vásárterek, stb.), mind a város egyházi és világi, jobbágyi és nemesi rendű lakóit, napszámosságait, kézműveseit és kereskedőit illetően. A káptalan a számadáskönyv keletkezésének idején a győri belváros jelentős része és a külvárosban fekvő Szentbenedekfalva földesura volt. Ebből kifolyólag a számadáskönyv értékes helyrajzi adatokat tartalmaz, amelyek remélhetőleg segítenek az eddiginél pontosabb topográfiai rekonstrukció elkészítésében. Számtalan részlettel bővülnek ismereteink a város anyagi kultúrájáról is. Már Bedy Vince is felfigyelt a piactéren (a mai Széchenyi téren) állt, a káptalan tulajdonában volt nagy, alapincézett fogadó (káptalani nagy ház) 1522 és 1524 között elvégzett felújításának költségelszámolásaira.⁵ Megtudjuk például, hogy a ház üvegablakait 1522-ben Kristóf bécsi üveges mestertől rendelték 20 aranyforint értékben (XXVIII/309. tétel), és hogy a kapu vasalatának (*vulgo* panth) készítői munkabérük mellett rendes borraalót is kaptak (uo. 310–311. tétel). Két évvel később két helyiségben kályhákat állítottak fel, amelyek alapozásához égetetlen agyagtéglákat vásároltak, a padló borításához pedig 650 padlótéglát szereztek be (XXX/94–97. tétel) – és még hosszan folytathatnánk a példák sorát.

Sopronról, érthető módon, Győrnél kevesebb adatot tartalmaz a kötet: a két vármegegyényi távolság az egyházmegyei székhely és a határszéli kereskedőváros között viszonylagos függetlenséget adott a soproni papságnak az egyházi ügyek intézésében. (Ezért is végrendelkezhetett tucatnyi soproni klerikus a városi jogrend és nem az egyházi jog szerint.) Fertőrákos, amelynek birtoklása Sopron és a győri püspökség között a legtöbb elmentéthez vezetett, a püspök és nem a káptalan tulajdonában volt. Személyi oldalról Pacsa János városplébánossal és Wolfgang Wetzterrel, az ispotály papjával találkozunk, továbbá

² *Nemes Gábor*: A győri székeskáptalan bandériuma a késő középkorban. In: *Temetetlen Mohács. Az 1526. és az 1687. évi csata új kutatási eredményei*. Szerk. Varga Szabolcs. Budapest, 2024, 193–203.; *Nemes Gábor*: A mosoni tizedkés jegyzéke 1516-ból. In: *Discursus Partialis: Tanulmánykötet 2025*. Szerk. Pődör Lea. Győr, 2025, 17–30.

³ *Lakatos Bálint*: Győr város öngazgatási szervezetei a 15. század közepéig. In: *Győr története I. A kezdetektől 1447-ig*. Szerk. Horváth Richárd. Győr, 2021, 181–194.; *Lakatos Bálint*: Győr város öngazgatási szervezetei a 15. század derekától a 16. század végéig. In: *Győr története II. 1447-től 1743-ig*. Szerk. Horváth József. Győr, 2025, 51–79.

⁴ *Solymosi László*: Főpapi méltóságnevek a középkori helynevekben. *Magyar Nyelvjárások* 61 (2023), 861–879.

⁵ *Bedy Vince*: A győri székeskáptalan története. (Győregyházmegye múltjából 3.) Győr, 1938, 129.

a kanonokok között rendszeresen felsorolt soproni főesperesekkel. A soproni kötődésű világiak közül érdemes kiemelni Alföldi Bálint harmincadost, azaz a külkereskedelmi vám behajtóját és nagykereskedőt, akinek Győrben és Sopronban is volt háza és érdekeltségei.⁶ Alföldi már 1493-ban elhunyt, de a lelke üdvéért rendelt, a győri székesegyházban mondandó miséért járó fizetség okán 1499-ig szerepel a kötetben.

Gyakran előfordul Szombathely, a győri püspökök mezővárosa és más fontos nyugat-dunántúli helységek is: Pozsony elsősorban az ottani társaskáptalan révén szerepel a kötetben; Mosonmagyaróváron belül Mosont mint törvényszéki (sedria) helyszínt az oda utazó küldöttek útköltségének megtérítése miatt említik. Több tételben szerepelnek a káptalan tulajdonában levő budai házak is, amelyek csupán e forrás alapján nem mindig azonosíthatók és különíthetők el, a helynévmutatóban is együtt, „káptalan háza” megnevezéssel szerepelnek a Buda címszó alatt. A legrészletesebb információ egy 1524-ben kelt bejegyzésben található, amely a Duna partján, a Veres torony mellett „régóta elhagyottan és romosan álló” házat említ, amelyet Kakati Miklós esperes 70 forintért eladott (XXX/30, 44, 196, 197. tételek).⁷ Ez bizonyára nem azonos azzal az épülettel, amelynek tatarozására 1515-ben 25 forintot költöttek (XXI/119. tétel), ez utóbbi kiadás a káptalan budai várban álló két háza közül vagy a Szent György-piac déli szakaszának nyugati oldalán, a Dísz tér 15. szám alatt, vagy a Mindszent utcában (mai Úri utca) álló épületre vonatkozott.⁸ Ez a példa azt is mutatja, hogy további kutatásokkal finomítani lehet a mutatóban közös tétel alá besorolt adatokat, de ez a munka már túlmutat a számadáskönyv kiadásának feladatán. Nemes Gábor mindenképpen hatalmas szakirodalmi apparátust mozgósított, elsősorban a személynévmutatóban megtestesülő alapvető jelentőségű prozopográfiai kutatások alátámasztására.

Összességében elmondhatjuk, a magyar történettudomány egy, a regionális jelentőségén messze túlmutató, páratlan gazdagságú forráskiadvánnyal gyarapodott a Házi Jenő kéziratát a mai kor követelményeinek megfelelően feldolgozó Nemes Gábor kiváló munkája révén. A jól áttekinthető, igényes tipográfiával közreadott kötet megismerésére és használatára minden kutatót jó szívvel buzdítok.

⁶ *Szende Katalin*: Egy győri úr Sopronban: Alföldi Bálint királyi harmincados. In: Fons (Forráskutatás és Történeti Segédtudományok) IX. (2002) (Tanulmányok a 60 éves Gecsényi Lajos tiszteletére), 29–59.

⁷ A viszonyításként szolgáló tornyot Végh András feltételesen a mai Bem téren, a Külügyminisztérium épületének pincéjében feltárt toronnyal azonosította: *Végh András*: Buda város középkori helyrajza, I. (Monumenta Historica Budapestinensia XV) Budapest, 2006, 106.

⁸ Uo. 173.; 285–286.; 322: 1046. jz. A káptalan stabil anyagi helyzetét mutatja, hogy két belvárosi és egy külvárosi házzal is rendelkezett Budán.

Hosszas várakozás után – a sorozat első kötete 2021-ben jelent meg – végre a kezében tarthatja az olvasó a győri várostörténeti monográfia második kötetét. A kötet ünnepélyes bemutatója 2025. október 9-én a Kisfaludy Károly Megyei Könyvtárban került sor, szépszámu közönség előtt. A munka a város történetelmének 1447 és 1743, azaz az osztrák megszállás alóli felszabadulás és a szabad királyi cím (újbóli) elnyerése között eltelt majdnem háromszáz évét dolgozza fel, amely időszak az egyik, ha nem a legmozgalmasabb volt Győr életében. Változások sora ment végbe, amelyek minden területet érintettek: a korábbi szabad királyi város káptalani fennhatóság alá kerülésével megváltozott a város jogi státusza, a török előrenyomulás miatt nagyszámu katonaság jelenléte és a védművek kiépítése átformálta a város etnikai összetételét és topográfiáját. A városhálózat átalakulásának következtében Győrnek új funkciókat kellett betöltenie, illetve a város jelentősége a korábbi funkcióit tekintve is megváltozott, lokálisból regionális központtá vált. A reformáció, majd a katolikus megújulás a felekezetek egymás mellett élésének kompromisszumait kényszerítette ki, miközben kihatott a művészetre, kialakítva a város máig jól érzékelhető barokk jellegét.

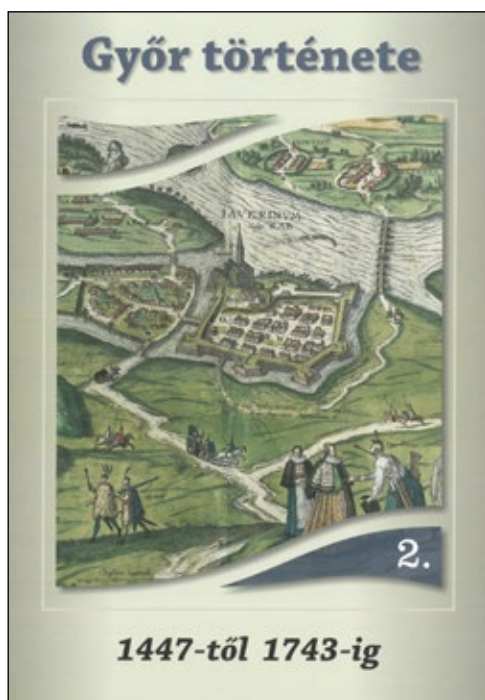
A kötet 15 szerzőjének 17 tanulmánya (Fazekas István, Gecsényi Lajos és Horváth József két-két tanulmánnyal vannak jelen a kötetben, míg Kádár Zsófia és Kőkenyési Zsolt társszerzőként jegyeznek egy tanulmányt) ezeken a változásokon vezeti végig az olvasót, a közönség elé tárva a kutatás legújabb eredményeit. A kötet szerkesztése során fontos szempont volt az új információk közlése, a megjelenés csúszása ezért is okozott nehézségeket. A tanulmányok szerzői közül többen régóta ismert szereplői a győri múlt kutatásának. Közülük is kiemelkedik Gecsényi Lajos, aki már az előző, 1970-es évekbeli városmonográfia szerzőgárdájának is tagja volt, személye így mintegy összekötő kapcsot jelent a két vállalkozás között. Mellettük szerencsére több fiatal kutató is helyet kapott a kötetben, ami jelzi, hogy a győri várostörténet kérdései ma is foglalkoztatják a történettudományt.

A kötet két nagy egységre tagolódik: az első, hét tanulmányt felölelő rész a késő középkori és kora újkor eleji Győr történetével foglalkozik, a második a 17–18. század történetét veszi górcső alá. Ez maga is két tematikus részre osztható fel: öt tanulmány foglalkozik a korszak társadalom- és gazdaságtörténetével, illetve a győriek mindennapi életével, további öt tanulmányban pedig az egyház-, oktatás-, művelődés, valamint művészettörténeti

vizsgálatok eredményeiről olvashatunk. A mű szerkezete miatt az olvasó nem kap ugyan átfogó, minden aspektusra kiterjedő képet Győr kora újkori történelméről, azonban az egyes tanulmányokon keresztül részletes betekintést nyerhet a város igazgatásának, társadalmi fejlődésének, vallási életének egy-egy szakaszába. Gecsényi Lajos és H. Németh István írásai révén a kora újkori Győr az őt körülvevő tér gazdasági-politikai hálózataiban válik elhelyezhetővé. Perger Gyula tanulmánya ebből a szempontból nézve azért különleges, mert ő az egyik városrész, Győr-Újváros kora újkori történetét mutatja be, kitérve a településszerkezet alakulására, a népesség viszonyaira, valamint az igazgatás kérdéseire. Horváth József elsősorban a végrendeletekre építve a városlakók kultúráját, mindennapi életének részleteit mutatja be két tanulmányában, Lövei Pál pedig azt az építészeti örökséget, ami a 17–18. századi Győrből részben a mai napig velünk él.

A tanulmányok esetenként párba is állíthatók egymással. Az első részben Nemes Gábor a Mohács előtti Győr egyházi központként betöltött szerepét vizsgálja, ezt viszi tovább Fazekas István, aki a város 1594. évi török kézre kerüléséig mutatja be a győri egyházi intézmények sorsának alakulását, így az olvasó számára lehetőség teremődik összevetni a fénykorát élő püspöki székhelyet a megváltozó világban a reformáció előretörése és az intézményrendszer pusztulása miatt súlyos problémákkal küzdő Győrrel. A második részben Fazekas István 17–18. századi egyháztörténeti eseményeket ismertető szövege, majd Kádár Zsófia és Kökényesi Zsolt a jezsuiták győri letelepedését és tevékenységét – kiemelve az oktatásban betöltött, Győrt iskolai centrummá tévő szerepüket – bemutató írása, valamint Világi Dávid protestáns felekezetek sorsát felvázoló gondolatai teszik teljessé a képet a kora újkori egyházi viszonyokról. A városigazgatás témájában szintén jól illeszkedik egymáshoz Lakatos Bálint és Dominkovits Péter tanulmánya. Előbbi a 15–16. századi Győr igazgatását, annak szerveit, valamint ezek alakulását mutatja be. Különösen értékes a tanulmány végén közölt hét oldalas archontológiai adattár, amely Győr 1477–1600 közötti polgári csúcstelítjének a forrásokból eddig megismert tagjait – a bírókat, illetve esküdteket – tartalmazza, részben kapcsolódva Horváth Richárd középkori győri polgárságról szóló írásához. Lakatos tanulmányát mintegy folytatja Dominkovits Péter 17. századi városi tisztújításokat és bíraskodást ismertető szövege. Hasonló társ-tanulmánynak tekinthető Bagi Zoltán Péter Győrt a tizenöt éves háború harci cselekményeinek kontextusában bemutató írása és Oross András 18. századi Győrt a katonai szerep fokozatos elvesztésén és a főkapitányi tisztség jelentőségének változásán keresztül felvázoló munkája.

A kötet erénye – egyben a vállalkozás volumenét is kiválóan mutatja – a bevont források és szakirodalmi munkák mennyisége: a kötet végén részletes, 44 oldalas összevont bibliográfiát találunk. Ez alapján látható, hogy a kutatók jelentős részben építettek a városban működő levéltárak – Győri Egyházmegyei Gyűjteményi Központ, Győri Egyházmegyei Levéltár, Győr Megyei Jogú Város Levéltára, Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Moson-Sopron Vármegye Győri Levéltára, valamint a Ráth Mátyás Evangélikus Gyűjtemény Levéltára – iratanyagára. Ezenkívül a városban működő egyéb közgyűjtemények – a Dr. Kovács Pál Könyvtár és Közösségi Tér, a Rómer Flóris Művészeti és Történeti

Múzeum –, illetve a környékbeli levéltárak – Sopron, Pannonhalma, Bécs, Bécsújhely, Csorna, Pozsony – iratai is.

Szintén a kötet tudományos értékét és használhatóságát növeli a részletes hely- és névmutató. További erényként kell említeni a tanulmányokat kísérő, azokat kiegészítő illusztrációk – képek, metszetek – bőségét, valamint a táblázatokat, amik segítenek az olvasónak a tájékozódásban. A forráskezelés kapcsán érdemes figyelni arra, hogy egy-egy forrás akár több kutatásnál is felhasználható, többfélekeppen „szóra bírható”, elég csak a városi protokollumokra, vagy az 1703. évi telekkönyvre gondolni, amelyek több kutatásnak is alapvető információforrását képezték.

Néhány szóban ki kell térni a kötet hiányosságaira is. A tanulmányok terjedelmileg nagyon eltérőek, ennek okai nagyrészt a forrásadottságokban keresendők. A témaválasztás miatt sajnos maradnak fehér foltok, ilyenként mindenképp megemlítendő a városigazgatás, városi elit 18. századi alakulását bemutató tanulmány hiánya.

Összességében elmondható, hogy a *Győr Története* 2. hiánypótló mű, amely összefoglalja az elmúlt évek kora újkori Győrt vizsgáló kutatásainak eredményeit. A kötet forgatása nemcsak a győri helytörténet iránt érdeklődők számára ajánlott, hanem a tágabb értelemben vett Nyugat-Magyarország kora újkori történetét kutatók számára is fontos kiindulópont lehet, mert rámutat a kora újkori városfejlődés legfontosabb kérdéseire és azok modern, több szempontú, interdiszciplináris bemutatásának lehetőségeire.

Törő László Dávid fiatal debreceni történész munkája a 100 éves évfordulók után lecsengő könyvhullámban jelent meg. A historiográfia – a történetírás története – műfajába tartozó könyv a Szerzőnek nem első kötete, korábban Eckhart Ferenc jogtörténész munkásságáról jelent meg könyv formájában 2018-ban megvédett doktori értekezése. Ezután fordult az osztrák–magyar kapcsolatok és történészviták, majd szűkebben Burgenland felé. Munkáját számos osztrák ösztöndíj, illetve a bécsi Collegium Hungaricum is segítette.

A munka háttéréről Törő László Dávid bővebben az előszóban, illetve az első fejezetben ír. A frappáns főcím – történelem határhelyzetben – is utal a történetírás történetének Burgenland esetében is meglévő sajátos pozíciójára. A bevezetőben ecsetelt *Writing the Nation* historiográfiai sorozat programadása alapján a szomszédos, szembenálló nemzetek által szellemileg közösen birtokba vett régiók esetében érdemes egymás mellé helyezni és elemezni az eltérő történeteket, történetmagyarázatokat, összehasonlítani a szembenálló történészek álláspontjait, megérteni vitáikat. Törő igen részletes tudományfilozófiai háttérrel ad a historiográfia módszerének, a bevezető fejezetek érdekes, önreflexív és gazdagon lábjegyzetelt kontextust adnak a könyv születéséhez, műfajához, felkeltve az olvasó érdeklődését a tényleges elemzés iránt. Ezek a részek ugyanakkor nem avatott történészek számára átugorhatók, de legalább a bevezető utolsó bekezdését érdemes mindenképp elolvasni, ugyanis itt a Szerző könyvének felépítését magyarázza meg az olvasó számára. Ennek alapján is megállapítható, hogy a könyv elemző fejezetei nem kronologikus rendben következnek (bár néha talán ez is szerepet kap), hanem tematikus egységek, amelyek önállóan is olvashatók. Ennek bizonyítéka, hogy Törő László többségüket különböző fórumokon cikk formájában is publikálta, és a *Soproni Szemle* olvasói is kaptak ízelítőt ezekből.

A második fejezet áttekinti a Burgenland-viták főbb történeti elemeit, így ismereteket, kontextust adva, részben már „névsorolvasást” tartva a későbbi fejezetekben főszerplővé váló történészek és mások körében. Ezután következik a két „főváros”, Sopron és Kismarton történelmének, az arról folytatott viták, történészi diskurzusok áttekintése. A viták-

ban kiemelt szerepet kap Mollay Károly, Házi Jenő – itt érdekes adalék egy talán elfeledett interjú a 92 éves levéltárossal – valamint Otto Aull és Heinrich Kunnert.

A könyv egyik legérdekesebb, tartalmában is legfigyelemreméltóbb fejezete a Csatai Endre munkásságát elemző rész, de ugyanez mondható el a Liszt fejezetről, ahol az elemzés a könyv egyik tetőpontjára jut, itt Törő zenetörténeti jártasságát is megmutatja. De nagyon érdekes történészi „nyomozások” tanulságai a későbbi fejezetek is, a „Germanisták párbaja” (Moór Elemér, Schwartz Elemér és Walter Steinhauser településtörténeti vitái), vagy „Az osztrák Volksgeschichte története” című fejezetek esettanulmányai, ahol a Szerző nagy munkával, utánajárással, jó forrásadottságú témákat tudott feldolgozni, így például Otto Brunner meghatározó osztrák történész Burgenlandra is vonatkozó történeti munkásságát, a *Handwörterbuch des Grenz- und Auslandsdeutschtum* vagy a *Burgenlandatlas* keletkezési körülményeit és Burgenland történetírásához kapcsolódó tartalmi jellemzőit.

Fontos tehát tisztázni, hogy ez a 380 oldalas könyv nem Burgenland történelméről szól önmagában, hanem arról a vitákkal sűrűn tarkított korszakról, amikor Burgenland történelme „kialakult”, megírták, létrehozták azt, elsősorban a történészek. A földrajzi vitákkal összehasonlítva a magyar történészek jóval aktívabbak voltak az osztrák-burgenlandi szerzők munkáinak opponálásában, de természetesen Törő László érdemei is kimagaslók: fáradhatatlan historiográfiai detektívmunkával minden kis részletnek, forrásnak utánajárt, és igyekezett ezekből a részekből összeállítani egy nagyobb képet. Nemcsak elismerésre méltó anyagot dolgozott tehát fel (több mint 40 oldalas a forrás- és irodalomjegyzék), hanem ezt kézben is tartotta, és egybedolgozva mutatta be elemzéseit a könyvben. Lenyűgöző az a tudás, az az érett kritikai elemzés, amelyet folyamatosan megvalósított az egyes fejezetek során.

Talán egyedül a könyv illusztrációs anyaga kaphat kritikát, ugyanis kizárólag a *Burgenland Atlas* fekete-fehérben megjelenő térképei színesítik a szöveget; a viták főszereplői, akik a tízoldalas névmutatóban sorakoznak, nem „elevenednek meg” a lapokon, pedig talán indokolt lett volna az eredeti forrásközlések, pl. levelek, levélrészletek (és egy Kring/Komjáthy Miklós tanulmány a függelékben) mellett erre is szánni energiát és időt.

Laikus olvasók és hivatásos történészek számára egyaránt nagyon fontos a könyv fő üzenete, miszerint a történelem nem készen kapott, hanem folyamatosan alakított, alakuló diskurzus, vagy inkább vetélkedő diskurzusok küzdelme és az ezek függvényében aktuálisan kanonizált, de mindig újra- és újraírt történet. Rólunk, elődeinkről, lakóhelyünk-ről. Ez az üzenet pedig alázatra, megértésre és elfogadásra tanít azok irányában, akikkel lakóhelyünket, tágabb régióinkat megosztjuk, de a mindennapokban nem egy nyelvet beszélünk. (Ezért is lenne kíváncsi a magyar mellett a monográfia idegen nyelven, angolul és németül való közlése is!) Fontos azonban, hogy legalább a történelem alakulásával kapcsolatban egy nyelvet beszéljünk, amelyhez a historiográfia, a történetírás története kellő alapokat biztosít.

Louis Armstrongtól Émile Zolaig, Baden-Powelltól Giuseppe Verdiig, Churchilltől Tolsztojig, Darwintól Pasteurig hosszú az ismert külföldi szabadkőművesek listája. Az összeesküvés-elméletek hívei, főleg a számos nagy kataklizmát produkáló közép-európai régióban, rosszálló fejcsóválással, de talán napirendre térnek a fenti tényeken. Ady Endre, Jászi Oszkár, Róth Miksa vagy Vázsonyi Vilmos nevének hallatán már sokkal érzékenyebben reagálnak ugyanők, bár némi zavart okozhat egyszerűsített, de biztos kapaszkodót jelentő világképükben, ha Széchenyi Ferencet, id. Andrássy Gyulát, Kossuth Lajost, Ravasz Lászlót és Sztéhlo Gábort is felfedezik ebben a lajstromban.

A démonizált, nemzetietlennek és túlzottan elitistának tartott szabadkőművességet a magyar történelemben három alkalommal tiltották be. 1795-ben az osztrák örökös tartományokban és a Magyar Királyságban őket tették felelőssé a francia forradalomért és a Martinovics-mozgalom felforgató tevékenységéért, majd 1920-ban a berendezkedő új hatalom a világháborúért és az 1918–1919. évi forradalmakért okolta őket. 1950-ben pedig (Pók Attila szavaival) szétverték *„az egymás és a társadalmak jobbítása iránt elkötelezett gondolkodó emberek egymásra találásának nem titkos – hiszen a szabadkőműves páholyok bejegyzett szervezetek –, hanem titkokkal bíró fórumát”*. Azt a társaságot, amelynek tagjai az önképzés útján és a közjó szolgálata révén, a társadalom durva építőköveinek összecsiszolásával a filozófia és a filantrópia talaján, a haladásba vetett hittel, magasabb szellemi-erkölcsi értékek közvetítésével a társadalom tökéletesítésére törekedtek. Érdekes adalék, hogy az 1920. májusi BM rendelet előtt már a tanácskormány is fellépett a titkos szervezettel szemben, a *Soproni Vörös Újság* híradása szerint 1919. március 31-én Kellner Sándor, Sopron városi és vármegyei népbiztos szüntette meg rendeletileg a „Széchenyi” szabadkőműves páholy működését.

Hatos Pál 2016-ban megjelent könyve (*Szabadkőművesből református püspök. Ravasz László élete*) többek között azzal is vihart kavart, hogy a hazai protestantizmus karizmatikus személyiségének ellentmondásos életművéből már a kötet címében is közhírré tette a Ravasz múltjában található, ellenfelei által az 1921. tavaszi püspökválasztási kampányban – sikertelenül – hangoztatott „foltot”, hogy a két világháború közötti korszak egyik meghatározó szellemi alakja 1910 és 1917 között a kolozsvári Unio páholy tagja volt. Bár visszaemlékezései szerint eltávolodott a szabadkőművesek megváltozott társadalompolitikai célkitűzéseitől, de élete *„nyárelőjének sok szép ígérete, meleg hangulata ott született”*. A proletárdiktatúra vallásüldözésére válaszul megfogalmazott harcos antisze-

mita gondolatai gyorsan feledtették ezt a tényt pártolóiiban és csodálóiiban (hogy azután 1944-ben – a keresztény egyházak vezetői között nagyrészt egyedül maradván – határozott hangon ítélje el a zsidóüldözést).

Borbás Barna 2023-ban publikált izgalmas kötetében (*Az első gól. Borbás Gáspár élete*) dédapja életét tárta az olvasó elé. A kutatómunka során szembesült azzal, hogy Borbás Gáspár, a magyar labdarúgó válogatott első góljának szerzője, a „keresztény” Ferencváros – amúgy ateista – balszélsője az Operával szembeni Drechsler-palotában szabadkőműves szeánszok résztvevője volt. A kiváló, történész végzettségű újságíró megjegyzi, „*miután rögzítettük ezt az adatot, akár lapozhatnánk is – ha nem lenne ez a titkos társaság a mai napig vaskos és olykor vulgáris ideológiai, politikai viták tárgya*”.

A recenzens – a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára P szekciójának vonatkozó anyagait megismerve – legutóbb 2012-ben foglalkozott az egykori Deutsch-Westungarn területén született, az önálló Burgenland megteremtésében meghatározó szerepet játszott szociáldemokrata szabadkőművesekkel, Berczeller Adolffal és Richárdal, Leser Lajossal, illetve Fred Sinowatz szövetségi kancellárral, aki önmagát a felvilágosodás emberének tartotta. A Makkai János által 1943-ban leírt „*értelem-süketség*” ellen felvértezett olvasónak egy olyan kötet, illetve adatbázis megismerését ajánlom, amelynek szerzője a bennfentes ismereteivel már a figyelemfelkeltő borítón hirdeti: az 1869 és 1919 közötti, a kiegyezést követő, a magyar polgárosodás és a hazai szabadkőművesség fénykorát jelentő fél évszázadban összesen 399 bejegyzett tagja volt a *Zur Verbrüderung* szabadkőműves páholyoknak, amely 1901-ben a *Széchenyi* nevet is felvette.

A tagok 40 %-a soproni lakos volt, közülük összesen tízen lettek a holokauszt áldozatai. Líceumi tanárok, mesteremberek, ügyvédek, gyárigazgatók, nagy- és kiskereskedők, nyomda- és kávéház-tulajdonosok, bankhivatalnokok, orvosok és vasúti főmérnökök sorakoznak a kötet lapjain – Kania Józsefek, Lenck Gyulák, Romwalter Alfrédok, ifj. Storno Ferencek és Heimler Károlyok. Varga Jenő, a *Testvériség* utódpáholy volt főmestere szinte évről évre kíséri végig az elődszervezet ötven éves történetét (átfogó társadalomtörténeti összegzés híján minden adalék kiemelt jelentőséggel bír), majd a soproni szabadkőművesekről részletesen is megemlékezik. A forrás- és szakirodalomjegyzéket követően a kötetet a betűrendbe szedett főszereplők személyi adatait többéves kutatómunka eredményeként összegző táblázat zárja.

Az életrajzokat és a szerző színes fotóit átböngészve mindenképpen érdemes lesz nyitott szemmel járni a város temetőiben (a Régi Szent Mihály és az izraelita mellett főleg az evangélikus sírkertben, ahol a szerző összesen 54 síremléket azonosított GPS koordinátákkal, akár szabadkőműves szimbólumokra is bukkanhatunk), illetve felkutatni az egykori páholyházak nyomait. De a szerző nyomdokain a soproni közgyűjteményekbe is érdemes ellátogatni. A Soproni Levéltár (újra)felfedezésre váró irategyüttese sorában a Storno család hagyatékában – a páholy 1914 és 1916 közötti történetével kapcsolatban – többek között Hajós Alfréd tiszteleti tag terveit őrizzük a Csengery utcai egykori székház berendezési alaprajzával és dísztermének látképével. A Frankenburg Irodalmi Kör utolsó elnöke, Berecz Dezső hátramaradt iratai a szabadkőművességgel kapcsolatos korabeli irodalom széles tárházát nyújtják, egy ugyancsak gazdag tartalmú, kesztyűt, kötényt, jelvényeket és emléklakettet rejtő páholytáskával egyetemben. Az egyesületi anyagok között a szervezet 1871 és 1887 közötti levelezése vár feldolgozásra. Vannak továbbá az intézmény őrizetében névjegyzékek, beadványok, egy árvaszéki kölcsönügylet dokumentumai és szabadkőműves témájú metszetek. Sőt, úgy tűnik, hogy Füredi Oszkárt, a két világháború közötti Sopron egyik legkiválóbb építészt inspirálhatták Hajós tervei, iratanyaga másolatban őriz ezek közül néhányat.

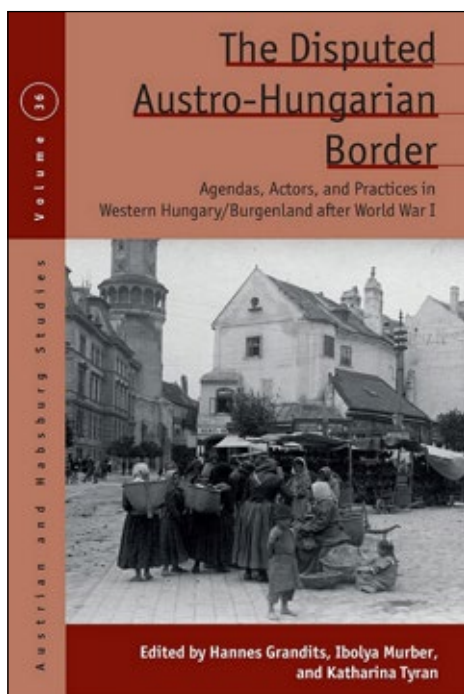
A volt főmester – egyfajta mottóként – idézi az elveiért kufsteini várfogságot szenvedett Kazinczy Ferenc 1790-ben írt vélekedését korának haladó gondolkodású, tenni akaró és jótékonykodó személyeiről. *„Én nékem a kőművesség olyan társaság, amely egy kis karikát csinál a legjobb szívú emberekből, melyben az ember elfelejti azt a nagy egyenlenséget, a mely a külső világban van, a melyben az ember a királyt és a legalacsonyabb rendű embert testvérének nézi [...] A páholy a legtökéletesebb oskolája az emberi szívnek”.*

A kutatásnak természetesen nincs vége, a szerző beszámol a Soproni Múzeum kőtárában őrzött homlokzati oszlopkövekről, amelyeket a nyilasházként 1945 márciusában lebombázott páholyépület romjai közül mentett meg az utókornak az építő, illetve egy magántulajdonban lévő gyapjúszőnyegről, amely minden bizonnyal a Csengery utcai szertartásokhoz használt, a páholy közepén elhelyezett, szimbolikus ábrákkal ellátott úgynevezett tápisz volt. Végül előre is köszönetet mond a későbbi korok iratbúvárnak, akiktől a közöltek *„kiegészítését, esetleg javítását”* várja. A *Soproni Szemle* – hűen filantróp alapítója szelleméhez – minden bizonnyal örömmel fogadja majd a témával foglalkozó publikációkat.

Az angol nyelvű tanulmánykötet, amelynek címe magyarra fordítva „A vitatott osztrák–magyar határ: programok, szereplők és gyakorlatok Nyugat-Magyarországon/Burgenlandban az első világháború után” a Berghahn Kiadó „Ausztia és Habsburg Tanulmányok” sorozatában jelent meg. A kötetben magyar, osztrák, német és amerikai történészek tanulmányai olvashatók az első világháborút követő osztrák–magyar határvitáról. A kötet négy tematikus fejezetében kilenc tanulmány található, amelyek a határvita diskurzusait, regionális és transznacionális kontextusait vizsgálják.

Az első részben az új határ megállapításához kapcsolódó viták és a határhúzás végrehajtását bemutató tanulmányok olvashatók, amelyeket Murber Ibolya, Michael Burri és Jankó Ferenc jegyeznek. A második fejezetben az első világháborút követő gazdasági dezintegráció és társadalmi polarizáció kérdésköre kerül a vizsgálódás fókuszába Sabine Schmitner-Laszakovits és Hannes Grandits tanulmányaiban. A harmadik részben Egry Gábor és Melinda Harlov-Csortán kutatásai az új elit hatalmi egyensúlyának kialakulását veszik górcső alá. A negyedik fejezet a posztimperialista időszak etnikai viszonyaival foglalkozik, a témát Katharina Tyran horvát, míg Ursula K. Mindler-Steiner a zsidó, valamint cigány/roma kisebbségek vonatkozásában dolgozza fel. A kötet Hannes Grandits bevezetőjével kezdődik, majd ezt követi a tematikus egységekbe rendezett kilenc tanulmány. A tanulmánykötet 258 oldalt ölel fel, ebből a bevezetővel együtt a tanulmánysorozat összesen 194 oldalt tesz ki. Minden publikációt külön bibliográfiai összefoglaló zár, míg a kiadvány végén hely- és személynévmutató segíti az eligazodást.

A kötet egyik szerkesztője, Murber Ibolya az ELTE Savaria Egyetemi Központ Történelem Tanszék habilitált egyetemi docense. Kutatási területei közé tartozik az új diplomáciatörténet, a migráció története, a 20. századi osztrák–magyar kapcsolatok, valamint a demokrácia története Közép-Európában. Tanulmányában a kommunizmus és az antikommunizmus dichotómiájának az osztrák–magyar határvita kimenetelére gyakorolt hatásait vizsgálta. Murber szerint a Monarchia két utódállama, Ausztia és Magyarország között zajló diplomáciai konfliktust nem csak a párizsi döntéshozók alakították. A ha-

tárvitában Ausztria azzal érvelt, hogy szüksége van nyugat-magyarországi élelmiszerre Bécs élelmiszerellátási nehézsége miatt, hiszen azzal megakadályozható az éhező fővárosi munkások bolsevik forradalma. Másrészt a Woodrow Wilson amerikai elnök által fémjelzett nemzeti önrendelkezés elve jó hivatkozási alapot biztosított az ausztriai vezetés számára ahhoz, hogy igényt tartson a térség német nyelvű területeire. Az osztrák stratégia sikeresnek bizonyult és a győztes államok népszavazás nélkül Ausztriának ítélték az osztrák és a magyar békeszerződésben a későbbi Burgenlandot. Azonban nemcsak gazdasági érvek, hanem a győztes hatalmak bolsevizmus-ellenessége, és a magyarországi Tanácsköztársaság tartós fennmaradása is Ausztria malmára hajtotta a vizet. A kommunista rémkép nemcsak az osztrák érvkészletben volt jelen, hanem a magyar kormányzati kommunikációnak is szerves részét képezte. Murber rámutat arra is, hogy a kommunista veszély elmúlásával a kommunista-ellenes propaganda egyre inkább összefonódott az antiszemitizmussal is, amely célba vette az osztrák kormányból kiváló, de a fővárosban még jelenlévő szociáldemokratákat („vörös Bécs”). Murber szerint a kommunizmus és antikommunizmus nemcsak a nemzetközi kapcsolatokban játszott hangsúlyos szerepet, hanem az osztrák–magyar határvitában is.

Michael Burri amerikai történész a philadelphiai Temple Egyetemen tanít film- és médiaművészetet, emellett a *Journal of Austrian-American History* folyóirat szerkesztője. Az osztrák–amerikai kapcsolatok és párizsi békekonferencia utáni határrendezési

folyamatok vizsgálatával foglalkozik. Tanulmányában a határmegállapító bizottság munkáját mutatja be az „új nemzetközi rend” kontextusában. Burri felhívja a figyelmet arra, hogy a párizsi békekonferencia célja nemcsak a háború lezárása, hanem egy új „nemzetközi rend” létrehozása volt. Amellett érvel, hogy a határkijelölést nemcsak etnikai és történeti diskurzusok alakították, hanem gazdasági és humanitárius megfontolások is. Murber Ibolyához hasonlóan ő is a bécsi élelmiszerválságot említi a folyamat katalizátorként, amely felülírta az etnikai érveket és a történeti diskurzusokat. A szerző szerint a különböző nemzetközi szervezetek szövevényes hálózatán különböző identitások, ezzel együtt kényszerpályák alakultak ki. Példaként említi, hogy 1921 őszén Velencében Johannes Schober és Bethlen István kormányfők megállapodtak a Sopron és környékét érintő népszavazásról és Burgenland területének átadásáról. Az érintett terület lakossága nemcsak elszenvedője, hanem a határmegállapító bizottságokhoz benyújtott petíciók, kérdőívek és táviratok által maga is aktív alakítója volt a határkijelölés „rituáléjának”, amely az „új nemzetközi rend” részeséivé tette őket.

Jankó Ferenc az ELTE és a Soproni Egyetem docense, az éghajlatváltozás és a társadalom viszonyával, valamint Burgenland történeti földrajzával foglalkozik. Jelen tanulmánya a különböző identitások határmezsgyéjén vizsgálja Burgenland létrejöttének történetét. Jankó két korabeli geográfus, Robert Sieger és Marian Sidaritsch munkáin keresztül szemlélteti a tudományos diskurzusok alakulását. Azt mutatja be adatgazdagon, hogy a grazi földrajzi iskola miként hozott létre identitáskonstrukciókat, amikor leírták és megalkották Burgenlandot mint földrajzi, politikai és kulturális értelemben is új osztrák tartományt. Jankó szerint Burgenland nem pusztán politikai konstrukció, hanem tudományos termék is volt, amelyet Robert Sieger és Marian Sidaritsch geográfusok munkája teremtett meg. A párizsi békekonferencián a döntéshozók ismerték és figyelembe vették a tudományosan alátámasztott földrajzi információkat. Így a földrajztudomány főként az etnikai térképek megrajzolásakor nem pusztán technikai, hanem hatalmi eszköznek is számított. A tanulmány középpontjában a két földrajztudós Burgenlandot „felfedező” expedíciója áll. Ezek célja az volt, hogy Burgenlandot tudományos „tartományi identitással” ruházzák fel és megértésük az ottani nyelvi-etnikai kisebbségek problémáit is. A tanulmány érzékletesen rávilágít arra is, hogy a földrajztudomány a tudományos objektivitás leple alatt miként szolgálta a terület Ausztriába történő integrálását.

Sabine Schmitner-Laszakovits kommunikációtudományt és történelmet tanult a Bécsi Egyetemen, jelenleg pedig a bécsújhelyi csempészetet feltáró doktori disszertációján dolgozik. Schmitner-Laszakovits gazdaság- és társadalomtörténeti tanulmánya nyitja meg a kötet második tematikus egységét. A szerző Bécsújhely példáján mutatja be a feketepiac hétköznapijait az osztrák–magyar határvita tükrében. A vizsgált város a Monarchia fegyvergyártási központja volt, ahol sok magyar munkás is dolgozott, és a kapcsolatok a később megrajzolt határokon átívelve tartósan fennmaradtak. A háború következtében bekövetkezett áruhiány, a jegyrendszer és az ármaximálás segítségével az állam igyekezett fenntartani a közellátást. Azonban a határ mentén élő népesség új túlélési stratégiákat dolgozott ki és egy illegális gazdasági rendszer aktív formálója lett. A tanulmány elsősorban mikrotörténeti aspektusban vizsgálja, hogy a háborúban miképp válik a feketepiac a

határon átvélő kereskedelem legfontosabb színterévé. Schmitner-Laszakovits tanulmánya rávilágít arra, hogy ezek a túlélési stratégiák hogyan írták felül a nemzeti hovatartozás kérdését, előtérbe helyezve azt a személyes kapcsolatokon nyugvó csempészhálózatot, amely a túlélésüket biztosította. A tanulmány kiválóan érzékelteti, hogy a határ nemcsak elválasztotta az itt élőket, hanem össze is kötötte, amikor az állami közellátás nem működött.

A kötet társszerkesztője, Hannes Grandits, Délkelet- és Közép-Európa történelmének professzora a berlini Humboldt Egyetemen, aki a térség történetét az európai összehasonlító és globális történeti nézőpontok szemszögéből közelíti meg. Jelen tanulmánya egy rendkívül részletgazdag társadalomtörténeti munka, amely ego-dokumentumokon keresztül mutatja be Nyugat-Magyarország társadalompolitikai átalakulását és a viharos birodalomváltások hétköznapi megtapasztalását. Az osztrák–magyar határtérségben lecsapódó politikai turbulenciákat a különböző társadalmi státuszú szereplők visszaemlékezésein keresztül ismerhetjük meg. A Tanácsköztársaság mindennapjaiból az ellenségként kezelt arisztokrata Erdődy Ilona naplóján keresztül tekinthetünk be. Az osztrák író, Joseph Roth ezekben az években többször járt Magyarországon újságíróként tevékenykedve. Az ő tollából olyan eseményekről is olvashatunk, amelyek Erdődy Ilona naplójából kimaradtak. Például több információ is kiderül a kommunista diktatúrát követő fehérterror időszakáról, amiről a zsidó újságíró kritikusan számol be. A két forrás szembeállítása jól érzékelteti a különböző társadalmi osztályhoz tartozó személyek eltérő tapasztalatait. Grandits szerint az 1922-es választási kampányban kisebb hangsúlyt kapott az etnikai jelleg a társadalmi csoporthoz tartozással és a vallási és gazdasági szempontokkal szemben. Az etnikai szempontok háttérbe szorulására jó példa Peter Jandrisevits horvát katolikus pap esete, aki a horvát, a magyar majd végül az osztrák „ügy” mellett szállt síkra keresztényszociális tartományi képviselőként. Ugyan nyelvi-etnikai lojalitása átalakult, abban végig következetes maradt, hogy nagy szerepet kell tulajdonítani a katolikus vallásnak az állam életében.

Egry Gábor történész a budapesti Politikátörténeti Intézet főigazgatója. Kutatási területei közé tartozik a nacionalizmus, a mindennapi etnicitás, az identitáspolitika, az emlékezetpolitika, valamint a modern Kelet-Közép-Európa gazdaságtörténete. Jelen tanulmánya az Osztrák–Magyar Monarchia bukását követő helyi szintű politikai átalakulásokat elemzi, különös tekintettel a közép- és kispolgári társadalmi rétegre. A tanulmány szintén személyes történeteken keresztül vizsgálta, hogy az említett társadalmi csoport miként használta ki a forradalmi átalakulások adta új körülményeket, amelyeknek gyakran a haszonélvezőivé is váltak. Czobori Károly magyar hivatalnok ügyvédként kezdte a pályafutását, a háborút követően beilleszkedett az új csehszlovák közigazgatásba és Nyitra város polgármestere lett. Benkő József pedig feltörekvő parasztcsaládból származott, a háborús rekvirálás idején gazdasági és politikai kapcsolatokra tett szert és erre alapozva lett polgármester. A dualizmusban szakmai karriert kezdő két középosztálybeli technokrata életútja jól érzékelteti, hogy a korábbi helyi tisztségviselők, gazdasági szereplők alkalmazkodni tudtak az új politikai rendszerekhez. Egry Gábor amellet érvel, hogy a

világháborút követő forradalmak nemcsak területváltásokat eredményeztek, hanem a középosztály hatalmi struktúráinak megerősödését is, hiszen számos szereplő képes volt a saját javára fordítani a bekövetkezett változásokat.

Harlov-Csortán Melinda a váci Apor Vilmos Katolikus Főiskola adjunktusa. Kutatási területei közé tartozik az örökség- és emlékezetkutatás, a közterek és nyilvánosság vizsgálata, a 20. század kulturális és társadalomtörténete, valamint az identitás és reprezentáció kérdésköre. Tanulmánya Burgenland születését az Esterházy-birtokviszonyok szempontjából ismerteti, hiszen az arisztokrata család birtokait az új osztrák–magyar határ kettészelte. A békerendezés komoly zavart okozott a hatalmas birtokkal rendelkező Esterházyak számára, hiszen uradalmaik három ország területén helyezkedtek el. Harlov-Csortán a nyelvi, kulturális és etnikai szempontból is heterogén régiót nemzeti helyett transznacionális szemléletben vizsgálja. Az Esterházy családot Magyarországon a földreform, Csehszlovákiában a területkiszajátítások sújtották, míg Burgenlandban a marginalizációval kellett szembenézniük. A szerző kiemeli Esterházy Pál személyét, aki a háború követő összeomlásban kereste a család vagyona és birtokai számára a túlélés útját, ennek érdekében távol tartotta magát minden politikai aktivitástól, helyette a művészetet és a kultúrát támogatta. A család műkincseinek sorsáról zajló viták érzéletes bepillantást nyújtanak a korszak politikai zűrzavarába. A gazdasági és társadalmi változások mellett a lokális konfliktusok ismertetésével a szerző külön hangsúlyt fektet annak bemutatására, hogy a nagy történelmi változások miként csapódtak le az egyének és a közösségek életében.

A kötet harmadik szerkesztője, Katharina Tyran a Helsinkii Egyetem szláv filológia tanszékének docense, korábban a Bécsi Egyetem Szláv Tanszékének posztdoktori egyetemi asszisztense volt. Kutatási területei közé tartoznak a szociolingvisztikai kérdések, különös tekintettel a kisebbségi és marginalizált nyelvekre, a nyelv és identitás kapcsolata, határkutatások, nyelvi tájkép vizsgálatok, grafolingvisztika és írásrendszerek. Tanulmányában a nyugat-magyarországi horvát kisebbség identitását és lojalitását állítja vizsgálódásának fókuszába. A tanulmány középpontjában Ivan Dobrović tanító és kulturális vezető áll, aki kulcsszerepet játszott a horvát identitás megőrzésében. Horvátok a 16. század óta éltek Nyugat-Magyarországon, majd a monarchia összeomlását követő nemzetállami keretek között identitás- és lojalitásbeli kihívásokkal találták szemben magukat. Bár a saint-germaini osztrák békeszerződésben szerepelt a kisebbség fogalma, azonban annak meghatározása homályos és ellentmondásos maradt. Az újonnan létrejött osztrák állam egynyelvű nemzetállamként definiálta önmagát, így az ott élő nemzeti kisebbségek, beleértve a horvátokat is, hamar a periférián találták magukat. Ezt érzékelve a horvát elit, különösen az egyházi körök, a Magyarország iránti lojalitásukat hangoztatták, míg az északi, Bécshez közeli területen élők Ausztria mellett érveltek. Ivan Dobrović többnyelvű értelmiségiként küldetésének tekintette, a horvát nyelv és kultúra megőrzését és többek között a nyelvi kodifikációt, szabványosítást, illetve a čakaviai dialektus standardizálását támogatta. Dobrović hitt abban, hogy a horvát nyelv egysége a megmaradás záloga, az anyanyelvű oktatás immunitást képezhet az asszimilációval szemben. A nyelvi kodifiká-

ció végül elmaradt, amelynek oka a horvát ajkú lakosság nyelvi, identitásbeli és politikai heterogenitása volt. Katharina Tyran tanulmánya a horvát kisebbség példáján érzékelteti, hogy a nemzetállami logika sokszor idegen testként hatolt be a többnyelvű és kultúrájú régiók szövetébe.

Ursula K. Mindler-Steiner az Andrássy Gyula Budapesti Német Nyelvű Egyetem és a Grazi Egyetem oktatója. Kutatási területei közé tartozik a zsidó és roma történelem, a nemzetiszocializmus története, valamint az életrajzi kutatás. Tanulmánya a zsidó és cigány/roma kisebbség történetét vizsgálja az első világháború utáni időszakban, különös tekintettel az 1920-as és az 1930-as évekre. A szerző ismerteti az itt élő zsidó és cigány/roma közösségek heterogenitását. Az előbbieket esetében kitér az ortodox, liberális irányzatokra, míg a cigányság esetében a „Zigeuner” szó mögötti évszázados marginalizációra és pejoratív konotációjára hívja fel a figyelmet. A szerző bemutatja, hogy az első világháborút követő területváltozások és határviták milyen hatással bírtak a későbbi Burgenland területén élő zsidó és cigány/roma kisebbségekre. Kiemelt figyelmet fordít a magyar paramilitáris katonai alakulatok erőszakos pogromjaira, amelyeket a Burgenlandi Magánkárók Bizottsága dokumentált. Az 1920-as évek végén súlyosbodó gazdasági válság tovább fokozta a társadalmi feszültségeket. Mindler-Steiner rávilágít arra, hogy a zsidósággal szemben kevésbé volt ellenséges a közhangulat, mint a „Zigeuner” -ként megbélyegzett személyekkel szemben. Mindez a nemzetszocializmus térnyerésével megváltozott és mindkét kisebbség a nácik által elkövetett népirtások áldozata lett. Mindler-Steiner tanulmánya nemcsak mikrotörténeti, hanem kisebbségtörténeti és emlékezetpolitikai szempontból is különösen fontos, hiszen láthatóvá válnak azon kisebbségek is, akik kimaradtak az eddigi történetírás hivatalos narratívájából.

A kötet rendkívül sokszínű témák segítségével, széles perspektívában járul hozzá az osztrák–magyar határtérségben zajló folyamatok megértéséhez. A szerzők kiválóan érzékeltetik, hogy az első világháború után megrajzolt határvonalak nemcsak új államhatárokat jelentettek, hanem identitásformáló, társadalmi és kulturális konstrukciókat is eredményeztek. Ezek nemcsak kormányzati szinten hoztak változásokat, hanem mikrotörténeti szinten is leképeződtek a társadalmak, nyelvi-etnikai közösségek, vallási és politikai mozgalmak struktúráiban. A könyvet jó szívvel ajánlom mindazok figyelmébe, akik szívesen olvasnak határtörténetről, Ausztria és Magyarország közös történetéről és a Habsburg Monarchia örökségéről, amelyek máig velünk élnek az államhatár mindkét oldalán.

Fiziker Róbert főlevéltáros, igazgató, Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára, 9400 Soproni, Fő tér 1., fiziker.robert@mnl.gov.hu

Horváth N. Zsolt történelem–magyar szakos tanár, doktorandusz, ELTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola, Modernkori Magyarország program, horvath.zsolt.9700@gmail.com

Illésfalvi Péter kutató, HM HIM Hadtörténeti Kutató Intézet, Hadtörténeti Kutató Osztály, illesfalvi.peter@mail.militaria.hu

Jankó Ferenc geográfus, egyetemi docens, ELTE TTK Társadalom- és Gazdaságföldrajzi Tanszék, frk.geo@gmail.com

Kelemen Dávid levéltáros, MNL Győr-Moson-Sopron Vármegye Soproni Levéltára, 9400 Sopron, Fő tér 1., kelemen.david@mnl.gov.hu

Pilikta László segédlevéltáros - Győr-Moson-Sopron Vármegye Győri Levéltára, doktorandusz - ELTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola, pilikta@gmail.com

Rakonczay Rita régész, egyetemi tanársegéd, ELTE Régészettudományi Intézet, 1088 Budapest, Múzeum körút 4/B., rakonczay.rita@btk.elte.hu

Szarka László geofizikus, akadémikus, HUN-REN Földfizikai és Űrtudományi Kutatóintézet, 9400 Sopron, Csatka E. u. 6–8.; szarka@ggki.hu

Szende Katalin történész, egyetemi tanár, Central European University, szendek@ceu.edu

Török Balázs történész-muzeológus, Soproni Múzeum, 9400 Sopron, Fő tér 8. torok.balazs@sopronimuzeum.hu

Veöreös András építésmérnök, tszv. egyetemi docens, Széchenyi Egyetem, Győr, Építészettörténeti és Városépítési Tanszék, andras.veoreos@gmail.com

INHALTSVERZEICHNIS

Ödenburger Rundschau 2025/4

ARCHITEKTUR, MATERIELLE KULTUR, WIRTSCHAFT

RITA RAKONCZAY: Der Apostel-Ofen der Soproner Storno-Sammlung	329
DÁVID KELEMEN: Die wirtschaftliche Tätigkeit der Familie Otcoska im Komitat Sopron mit besonderem Hinblick auf die Pachtwirtschaft in Kövesd	358
BALÁZS TÖRÖK: Das erste Soproner Mehrfamilienhaus	372

KLEINERE MITTEILUNGEN

ANDRÁS VEÖREÖS: $\text{Mg}(\text{NO}_3)_2 + \text{CaSO}_4 + \text{Na Cl} + \text{H}_2\text{O}$. Bauphysikalisches Experiment im Keller des Gebäudes Kolostor Str. 13.	391
--	-----

ÖDENBURGER PORTRAITS

LÁSZLÓ SZARKA: Vor 125 Jahren wurde Antal Tárczy-Hornoch geboren	399
PÉTER ILLÉSFALVI: Die Unbeständigkeiten eines Soproner Soldaten. Das Leben des Oberfeldwebels Béla Róka vom Ersten Weltkrieg bis zur Emigration	404

BÜCHERSCHAU

KATALIN SZENDE: †Jenő Házi – Gábor Nemes: Protokoll des Domkapitels von Győr (Raab) 1496–1528. Győr – Budapest, 2025.	420
LÁSZLÓ PILIKTA: Die Geschichte von Győr 2. Von 1447 bis 1743. Red.: József Horváth. Győr, 2025.	425
FERENC JANKÓ: László Dávid Törő: Geschichte in einer Grenzsituation. Historische Debatten über Westungarn und das Burgenland (1918–1945). Budapest, 2024. ...	428
RÓBERT FIZIKER: Jenő Varga: Gedenken an die Brüder der Freimaurerlogen „Zur Verbrüderung“ und „Széchenyi“. Sopron, 2025.	430
ZSOLT N. HORVÁTH: Hannes Grandits – Ibolya Murber – Katharina Tyran (eds): The Disputed Austro-Hungarian Border: Agendas, Actors, and Practices in Western Hungary/Burgenland after World War I. New York – London, 2025.	433